din bilim ve felsefe

howard selsam

kimin için felsefe
maddecilik ve idealizm
süreklilik ve değişim
bilimin anlamı
tarih ve özgürlük

bilim yayınları

BİLİM YAYINLARI : 25

bilim yayınları

Bilim Yayıncılık Limited Ortaklığı
Piyerloti Cad. 21/1 Çemberlitaş - İstanbul

HOVARD SELSAM

DİN BİLİM VE FELSEFE

Çeviren :

A. And

HOVARD SELSAM, **What İs Phılosophy**
Lawrence and Wishart, 1962

Dın, Bılım ve Felsefe
Bilim Yayınları, İstanbul, Nisan 1976

Dizgi : Emek—Tepe Matbaası
Baskı : Haşmet Matbaası
Kapak : Reyo Koll. Şti.
Cilt : Numune Mücellithanesi

İÇİNDEKİLER

Gözden geçirilmiş yeni basım için yazarın önsözü ... 7

Giriş 9

I

KİMİN İÇİN FELSEFE? 16

II

MADDECİLİK VE İDEALİZM 34

III

SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM 66

IV

BİLİMİN ANLAMI 96

V

TARİH VE ÖZGÜRLÜK 128

Biyografik açıklamalar 165

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASIM İÇİN YAZARIN ÖNSÖZÜ

İlk kez 1938'de yayımlanan bu yapıt çok az değişikliklerle bir kaç kez basılmıştır. Yalnız İngilizce olarak A.B.D., Kanada, İngiltere ve Hindistan'da değil, aynı zamanda İspanyolca, Arapça, Lehçe ve diğer dillerde de uzun bir süre en çok satan marksist kitap olmuştur.

Bir kaç yıldır tükenmiş olan bu kitap, 1960'lar dünyasında yeni kuşak okurların gereksinmelerini ve ilgisini karşılamak amacıyla gözden geçirilmiş olarak tekrar çıkmaktadır. Temelini oluşturan marksist felseef ya da diyalektik maddecilik değiştirilmemiştir. Zamanımızın ulusal ve evrensel koşullarına uygunluğu sağlamak için öne çıkarılan sorunlar değiştirilmiştir.

Bu felsefeye giriş kitabı yazıldığı zaman Nazi'ler Almanya'da iktidarda, Franko'nun İspanya Cumhuriyetine karşı yürüttüğü ayaklanma doruğunda ve yeni bir dünya savaşı insanlığı tehdit etmekte idi. Bugünkü durum tamamen farklıdır. Onbeş yıllık soğuk savaştan sonra 2. Dünya Savaşı hemen hemen unutulmuştur. Sosyalist toplum dünyanın üçte birini kapsamaktadır. Asya ve Afrika'daki sömürge yapısı çözülmüş, değişik düzeylerde toplumsallaştırmayla birlikte endüstriyel gelişmeyi hedefleyen bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Küba'daki başarılı sos-

yalist devrimden sonra Rio Grande'den Tierra del Fuego'ya kadar tüm Latin Amerika belli bir oluşum içindedir.

Bu arada, nükleer silahların ve onları yeryüzünün herhangi bir noktasına ulaştırabilen roketlerin gelişmesi insanlığı görülmemiş bir noktaya getirmiştir. Üçüncü bir dünya savaşı insan ırkını yok edebilir. Bu tehdit edici olasılık, barış ve silahsızlanma sorunlarını her ulusun gündeminin ilk maddesine koymuştur. Kapitalist ve sosyalist iktidarlar arasında evrensel tarihî rekabet bu zemin üzerinde görülmelidir. Sistemler arasındaki ayrılıklara bir çözüm getirilecek ve insan ırkı için bir gelecek söz konusu edilecekse barış olmalıdır.

Yazar, bu yapıtın felsefi ve ahlaki öğretilerinin 1930 sonları için olduğu kadar bugünkü evrensel koşullar için de geçerli olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, burada belirtilen ana ilkelerin bugün de, ilk yazıldığı zamanki kadar güvenilir olduğuna ve son yirmi yılın olayları ile doğrulandığına inanmaktadır. Maddeci ve idealist dünya görüşleri, durağan (statik) ve devingen (dinamik) düşünme biçimleri, doğaya ve topluma bilimsel ve bilimsel olmayan yaklaşımlar ve tarihsel gelişimi içinde insanın ussal olarak ele alınışına karşı mitoloji ya da orman yasalarına dayanan değer yargıları günümüzde de birbirleriyle çelişmektedir.

Yazar, marksizm'in ışığında felsefenin ve insanın bugünkü sorunlarının incelenmesinin okurlarına bugün ve gelecek için yeni bilgiler ve görüşler kazandıracağını umar.

GİRİŞ

Felsefe nedir? sorusuna verilmiş bir çok yanıt vardır, ancak hiçbiri bir bütün olarak dünyada marksist yanıt kadar ilgi çekmez. Dost ve düşman, gittikçe artan sayıda insan, yalnız üzerinde konuşulan değil aynı zamanda ona göre hareket edilen bir felsefenin varlığını kabul etmiştir. Yalnız geçmişi değil, geleceği de olan bir felsefedir bu. Belirli ülkelerde reformları ya da toplumsal devrimleri gerçekleştirme ve bütün insanları ve ırkları yoksulluktan ve baskıdan kurtarma gibi somut bir amacı vardır.

Bu kitabın amacı teori ile ilgilenen gittikçe artan sayıda erkek ve kadına özellikle marksist yaklaşım ve yöntem ile birlikte genel olarak felsefenin ne olduğu hakkında bir fikir vermektir. Yazar felsefeyi dünyaya indirmeyi değil, onun her zaman orada bulunduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Soyut felsefi kurgular nasıl görünürse görünsün, felsefenin farklı sistem ve türleri, kişilerin doğaya ve çevrelerindeki topluma karşı aldıkları tavırların birer yansımasıdır.

Çelişen toplumsal tavır ve eylemler şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde çelişkili felsefelere, teorilere ya da ideolojilere yol açmaktadır. İnsan ve dünya üzerine değişik kavramlaştırmalar izleyicilerini değişik eylemlere sü-

rüklemektedir. Nükleer savaş taraftarları ve barış isteyenler, emperyalistler ve sömürge halkları, sanayiciler ve işçiler, bütünleşme ve ayrışma taraftarları doğaya ve insan yaşamına ilişkin değişik teorilere inanmakta ve buna göre davranmaktadırlar. Kısaca, bir tarafta tutucular ve değişikliklere tepki duyanlar, diğer tarafta ilericiler ve radikaller nesne ve insan doğası ile insanlığın iyiliği kavramları konusunda birbirlerinden ayrılırlar.

Birisi bir zaman, evsahibi bir hanımın evini kiralamak isteyenlerle görüşürken bir sürü önemsiz soru sorduğunu, fakat en önemli olanını: «Felsefeniz nedir?» sorusunu unuttuğunu söylemişti. Bu, A.B.D. için seçeceğimiz Başkan'ın ya da sendika liderinin felsefesine ilişkin bir şeyler bilmemizin ne denli önemli olduğunu belirtir. «Felsefe» sözcüğünden kaçmamayı öğrenirsek, onun sadece dünya ve insanın en temel özelliklerinin öğretisi olduğunu ve her çağın toplumsal eylemleriyle yakından ilişkili bulunduğunu anlarız.

«Şeyleri filozofça ele almak» deyişine, kaçınılmaz ve önlenemez olduğu ortaya atılan herşeyi, olduğu gibi, karşı çıkmadan kabul etmek anlamını kazandırmak geçmişteki bir çok felsefenin üzücü ve kuşku duyulacak bir özelliğidir. Nükleer-bomba deneylerini, savaşı, açlığı ya da işsizliği filozofça karşılamak, bütün bunları, karşı koymadan kabullenme anlamına gelmiştir. Ancak felsefenin, yukarıdaki deyişin uyandırdığı anlamdan daha belirgin bir anlamı vardır. Bu anlamda filozofça olmak, uyuşuk bir kabullenmeyi değil, amaçlarımızı, uygulanabilirliklerini ve onları gerçekleştirmek için gerekli araçları açıkça analiz etme gücünü belirtir. Her iki durumda da eylemimizin genel teorisi olarak hepimizin bir felsefesi vardır. Belki de bir çok felsefe belirli bir zamanda varolan toplumsal düzenin doğrulanmasını sağlamaya yöneldiği için, birinci tavır felsefenin kendisi ile bir tutulmuştur.

Bir yüzyıldan daha önce Karl Marx ilkin, Alman ticaret ve endüstri sınıflarının, kendi gelişmelerini engelleyen feodal aristokrasiye karşı verdikleri mücadelede, daha sonra da bütün ülkelerin işçilerinin ve köylülerinin kendilerini baskı altında tutan güçlerden kurtulmak için verdikleri mücadelede felsefenin önemini kavramıştı. Böylece, şimdiye dek gerçekten kendilerinin diyebilecekleri hiçbir teorik açıklamaları olmayan adsız yığınlar için tarihte ilk kez bir felsefe geliştirildi.

Toplumsal - tarihsel bir eylem olarak felsefenin sorunları ilk bölümde ele alınacak. Felsefenin nasıl doğduğu ve geliştiği ve toplumsal yaşam tarafından nasıl etkilendiği ve karşılığında değişen toplumsal yaşama nasıl tepki gösterdiği üzerine bilgimiz yoksa, bugün anlatılanlar anlamlarının çoğunu kaybeceği için bu gerekli bir adımdır. Bazı felsefecilerin felsefe «doğru»larının dinsel «doğru»lar gibi ölümsüz ve insanlığın geçirdiği toplumsal süreçlerden bağımsız olduklarını ileri sürerek, bu yaklaşımı küçümsedikleri gerçektir. Biz bu tür düşüncelerin de tarihsel, toplumsal kökenleri ve günümüzün ivedilik kazanmış sorunları için önemli sonuçları olduğunu göstermeye çalışacağız. Sonuç olarak, şu ya da bu şekilde yakından ilişkili iki sorun incelenmelidir: felsefeciler açısından felsefenin amacı ne olmuştur, ve anlatılan bu amaçların insanlık tarihindeki çeşitli felsefelerin gerçek işlevlerine uygunluğu ne olmuştur? Tüm tarihsel toplumlar sınıf mücadelelerinin bir sahnesi olduğuna göre, bu analiz bizi, başka ne gibi amaçlara yararsa yarasın, felsefenin, belirli bir zamanda, birbirine karşıt sınıfların ve özellikle egemen sınıfların teorik silahı olarak belli çıkarları korumada işe yaradığını anlatan marksist öğretiye götürecektir. En son olarak Marx ve Engels'in daha iyi yaşam koşulları ve sonunda sosyalizm için mücadele veren işçi sınıfına uygun bir felsefe sağlamaya nasıl çalıştıklarını göreceğiz.

İkinci bölüm felsefede maddecilik ve idealizm arasındaki ana çelişkiyi incelemekte ve felsefi idealizmin, dünyayı tinsel* ya da dinsel açılardan ele alan görüşlerden nasıl kaynaklandığını göstermeye çalışmaktadır. Gerçek uygulamada yaşamın sorunlarına tinsel ya da idealist bir yaklaşıma karşıt olarak maddeci bir yaklaşım ne demektir? Bu durumların toplumsal sonuçları analiz edilmekte, doğrulukları ve sınırları gösterilmektedir. Bu —dünyasallık ve öteki— dünyasallık, insan toplumlarındaki işleme biçimleri içinde sunulmakta ve değerlendirilmektedir. Maddecilik, hem yaşamın elverişli bir yolu hem de felsefi bir dünya görüşü olarak idealizme karşıt bir biçimde sunulmuştur. Bu bölüm boyunca tüm idealist ve tüm maddeci felsefelerin en genel özellikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu, temelde birbirine karşıt olan bu iki durumun her birinin kendi içinde tutarlı ve düzenli olduğunu ya da kendi aralarında önemli ortak alanların olmadığını göstermez. Ama birbirinden ayırarak ve en keskin karşıtlıkları içinde sunarak bu iki görüşün temel hatlarını daha iyi kavrayabiliriz. Birsonraki bölümde maddeci ve idealist görüşlerin kendi içlerindeki ayrılıklar belirtilmekte ve doğanın ve toplumun maddiliğini ve geçirdiği değişimleri en iyi kavrayabilen tek felsefe olarak diyaletik maddecilik gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde başka iki karşıt dünya görüşü, yani

---

* Genel olarak Ruh sözcüğü bedeni etkin kılan canlılık kaynağı (soul) anlamına ve psikolojik yaşama ilişkin olarak kullanılır. Tin (spirit) ise «us taşıyan ruh» olarak Tanrı varlığının ve organik ve duyusal yaşamı içindeki insanın düşünme yetisinin bir simgesidir. Ancak Türkçe'de ruh sözcüğü yaygın olarak tin yerine de kullanılagelmiştir. Bu nedenle doğal yaşamın ötesindeki yüksek tanrısal ilke anlamının başka türlü yeterince verilemediği durumlarda tin, cümle içinde bu anlamın kendiliğinden ortaya çıktığı durumlarda ise (Kutsal Ruh, Dünyanın Ruhu gibi) ruh sözcüğü kullanılmıştır (Çev. notu).

durağan ve devingen (dinamik) görüşler sunulmaktadır. Bu karşıt görüşlerin toplumsal kökenleri ile günümüz dünyasına ilişkin sonuçları araştırılmaktadır. Sorunun birbiriyle ilişkili iki biçim aldığı gösterilmekte: Önce, zamanı ve tüm şeylerin dünyasal değişimini vurgulayan dünya görüşüne karşı, zamanı önemsemeyen ve değişikliği yalnız «görüntü» ile sınırlayan görüş; ikinci olarak da bütün süreçlerin diyalektik olarak kavranmasına ve değişikliğin diyalektik yöntem ile ele alınmasına karşı, evrene «zaman dışı» bir açıdan bakan görüşün mirası olan, nesneleri ve olayları ele almanın, yorumlamanın soyut ya da mekanik yöntemleri sunulmaktadır. Evrimi yorumlamanın Aristo'cu ve Hegel'ci yolları incelenmiş ve kapitalizmden sosyalizme geçiş sorununa uygulanmıştır. Diyalektik yöntem hem Hegel'ci, hem marksist biçimleri içinde kısaca tartışılmakta, toplumsal ve diğer sorunlara uygulanışı gösterilmektedir. Bu bölümdeki ana görüş toplumsal ve bilimsel ilerleme için maddeciliğin yeterli olmadığı, onsekizinci yüzyılın mekanik maddeciliğinin yerini diyalektik maddeciliğe bırakması gerektiğidir.

Diyalektik maddeciliğin bir felsefe olarak bilimlerden ayrılamıyacağı ve bilimsel bilginin toplumsal dönüşüm için gerekli bir araç olduğu gösterilmiş bulunduğu için, dördüncü bölüm, bilimin bütün bu tartışmaya ilişkin bazı yönlerini ele almaktadır. Bilim insan tarihinde nasıl doğdu ve doğaya ve insana ilişkin doğru bilgilerin kazanılmasında itici güç nereden geldi? Bilimsel bilginin gelişmesinde teori ve pratik arasındaki ilişki nedir? Bugün kapitalist toplumda bilimin durumu nedir ve sosyalizm altında nasıl olmaktadır? Bir bilgiyi bilimsel yapan unsurları göstermek amacıyla bilim, dünyamızın olayları üzerine sıradan inançlardan ayrılmış ve onlarla ilişkilendirilmiştir. Bilim ile tanrıbilimsel ortodoksluğun mücadelesi, özellikle onları uzlaştırmaya çalışan belirgin felsefe sistemleri ile dinsel

inançların kapsadığı alanlara bilimin girmesini önlemek için günümüze dek sürdürülen çabalar ortaya serilerek incelenmiştir. Gericiliğin bilime karşı savaşı, Markx'ın bilimsel yöntemi ekonomi politiğe uygulamasından sonra vardığı yeni düzeyde gösterilmiştir. Önceleri, bilim yalnız varolan toplumların geçerli bazı ideolojilerine meydan okuyordu; şimdi Marksist toplumsal bilim, ekonomik ve politik düzenin kendisine meydan okumaktadır. Son olarak, bilimin bir felsefesi olarak diyalektik maddeciliğin kısa bir açıklaması verilmektedir.

Beşinci ve sonuncu bölümde, tarih sürecini ve iyi bir yaşamın niteliklerini incelemek amacıyla anlatılan felsefe tartışmalarından çeşitli düşünceler bir araya getirilmektedir. Birbirlerine karşıt tarih tecrileri ile tarihsel olmayan toplum teorileri incelenmiştir. Hegel'in tarih felsefesi sunulmuş ve kullandığı kavramları somutlaştırabilme ve tarihin yönü ile onu bu yönde iten güç arasındaki ilişki sorununu çözebilme yetersizlikleri açısından eleştirilmiştir. Tarihin Marksist açıdan kavranışı, tarihsel maddecilik, tarihsel akımın bilimi olarak geliştirilmiştir. Burada tarih, ilk kez, kendini ilerleten güçler tarafından saptanan yönde bir süreç olarak, tamamen maddeci bir açıdan, ele alınmaktadır. Tarihte gerçekten ilerleme varmıdır, neyin içinde vardır, niçin işçi sınıfı, bugün dünyada ilerici güçtür? Tarihsel maddecilik içinde incelenen sorunların bir kaçıdır bunlar.

Bu sorunların yanıtları, iyi yaşamın niteliklerinin kavranması olarak bir ahlak teorisini belirlemektedir. İnsanoğlu gereksinimlerini ve isteklerini karşılamak için doğal ve toplumsal dünyası ile kendisi üzerinde tamamen ussal bir egemenlik kurarken, özgürlük düşüncesinin aracılığıyla ahlak ve tarih felsefesi bir birlik haline getirilmiştir. Sosyalist toplum, kopitalizmin çelişkilerinin kaçınılmaz yaptığı ve daha geniş özgürlükler için toplumdaki tüm ilerici güç-

lerle birlikte işçi sınıfının mücadelesi ile ulaşılan bir ileri adım olarak anlaşılmalıdır.

Bu kitap, felsefe tartışma alanımızı biraz olsun aydınlatmaya ve zamanımızın bazı ana düşünsel çelişkilerine dikkati çekmeye çalışmaktadır. Bunu, ilerici toplumsal eylemlerin temelini oluşturabilecek sağlam bir dünya teorisini bize sağlamak amacıyla, felsefi düşünülerimizin toplumsal temelini inceleyerek, maddeci bir açıdan gerçekleştirmektedir.

KİMİN İÇİN FELSEFE ?

felsefenin içeriği — felsefe sakıncalı mıdır? — toplumsal kökenleri ve sonuçları — felsefe ve bilimler — felsefenin değişen amaçları — yunanlılar — locke — fransız maddecileri — hegel — marx — işçi sınıfının felsefesi olarak diyalektik maddecilik

Fizik, psikoloji, ekonomi ya da tarih öğrenmek isteyen kişi belirli bir konu ve hazır bir bilgi yığını bulur. Oysa felsefe öğrenmek isteyince en geniş konu ve yöntem farklılıklarını kapsayan büyük bir yazın yığını ile karşılaşır.

Felsefe, değişik çağlarda değişik anlamlar kazanmıştır. İsa'dan önce altıncı yüzyılda Çin, Hindistan ve Yunan dünyalarında doğan felsefe, bugüne dek öylesine farklı biçim ve şekillere bürünmüştür ki insan bazen felsefe diye bir şey olmadığına inanabilir. Felsefe, uzun süre dünyanın ne olduğu, insanların nasıl ve ne amaçla var olduğu ve iyi bir yaşamın ne olduğu sorunları üzerine kişilerin yaptıkları bir dizi öngörüler olarak ele alınmıştır. Gerçekten durum öylesine kötüdür ki, felsefe öğretmenleri ne öğrettikleri konu, ne de belirli öğretiler üzerinde kendi aralarında bir karara varabilmektedirler. Karşımızdaki düşüncenin saçmalığı açıkça ortada olabilir, ancak bazı felse-

feciler için bu saçmalık, o düşüncenin en yüce ve nihai doğru olmasını gölgelemez. Bir kurum ya da hükümet çürümüş ve zalim olabilir, fakat bazı felsefeciler için bu aksaklıklar, yaradılışın yüce amacının yanında önemsizdirler. Bu üzücü durum karşısında, işini bilen işadamı kâr peşinde koşmaya devam ederken, dindar kıvançla Tanrı'sına, alaycı alaycılığına, bilim adamı laboratuarına döner, hepsi aynı şekilde «felsefeciler»in çılgınca düşünülerinden ya da kararsız görüşlerinden kaçarlar.

Oysa felsefeden kaçmak bu kadar kolay değildir. Kendileri bilincinde olmasa bile bu kişilerin de bir felsefesi vardır. Hepimizin konuştuğu bir dil olduğu gibi bir felsefesi de vardır. Bilinçli düşünceden, teoriden önce pratik gelir. Kişi, varlığını sürdürebilmek için direnç gösteren, karmaşık ve genellikle düşmanca bir çevreyle uzlaşmak zorundadır. Geçimini ister avlanarak, balık tutarak, kupon biriktirerek, kiralık çiftlikte tarım yaparak, ister işgücünü satarak sağlasın, içinde yaşadığı dünyayı ve kendini ilgilendiren şeyleri belirten ilişkiler kurar, aletler kullanır ve davranışlarda bulunur. Bu işlenmemiş inançlar dünyanın ve yaşamımızın teorisi olan felsefenin malzemeleri olduğuna göre, hiç kimse felsefeden kaçamaz. Onun için felsefeyle az da olsa ilgilenmek yararlı olur.

İki değişik nedenle kişiler felsefeyle ilgilenmemeye yönelebilirler. İlk neden, ayağı yere basmayan kişiler için felsefenin sakıncalı olmasıdır. Soyut kurgular içinde kendilerini kaybedebilirler ve yaşamın felsefe için olmayıp, felsefenin yaşam için olduğunu unutabilirler. Örneğin, kolejden yeni mezun olan, felsefe okumuş ve dünyada kendi düşünülerinden başka hiç bir şeyin varolmadığını «öğrenmiş» bir gencin, süregelen savaşı, yoksulluğu ve işsizliği önleyebilmek amacıyla intihar etmeye karar verdiğini hatırlarım. İyi ki, önermelerini tekrar gözden geçirdi ve bu toplumsal hastalıkları önlemek için daha etkili yollar oldu-

ğunu gördü. İkinci neden, felsefenin kapsadığı temel sorunlar üzerinde önemle durulmasının, dinsel ya da politik inançları yıkabilmesidir. Felsefeden kuşku duyanların en korktukları da budur. Bu kitapta karşı çıkılan şey inançları sarsan felsefe görüşleri değil, benimsenmesi doğru olan felsefenin dışında kalan her felsefedir. Bu yüzyıla kadar okullarımızdaki felsefe öğretmenlerinin çoğu ya rahipti ya da tanrıbilimi ile uğraşmıştı. Bugün bile bir Amerikan kolejinde ya da üniversitesinde maddeci olduğunu açıkça söyleyen bir felsefe öğretmeni bulmak güçtür.

Felsefe diye bir şey var mıdır? İnsanların kişisel düşüncelerinden öte bir şey midir? Felsefelerin tarihsel süreçleri içinde incelenmesi bu soruya açıklık getirmektedir. İlk Yunan filozofları nesnelerin doğası ile ilgili, bugün «öngörü» gibi görünen görüşler öne sürdüler ve bu özgün görüşlerin kişileri olarak anımsanırlar. Thales'in (*) savına göre herşeyin özü, ilk maddesi sudur. Anaximenes bunun su olmayıp, hava olduğunu, daha sonra Heraklitus ise ateş olduğunu ileri sürdü. Bunlar öngörü değildir, çünkü önemli olan bu kişilerin ayrı ayrı düşünmelerinin ortaya koyduğu yüzeysel olgu değil, bu düşünürlerin benzer bir soruyu sorup, benzer varsayımlar yapmaları ve kendi zamanlarının düşüncesine uygun sonuçlara varmalarıdır. İlk olarak, hepsi cennetteki ve yeryüzündeki tüm canlı varlık türlerinin sonsuz bir değişim süreci içinde aynı özden türetildiğini varsaymıştır. İkinci varsayımları, herşeyin türetildiği bu ortak özün, Yunanlıların temel olarak gördükleri dört özden —toprak, hava, ateş ve su— biri olduğudur. Üçüncü olarak, nesnelerin ortak bir özden türeme süreçlerinin tanrılar yol göstermeden ya da araya girmeden

* Adı geçen filozoflara ilişkin açıklamalar kitabın arkasındaki notlarda verilmiştir.

doğal olarak ve bazı genel ilkelere ya da kanunlara göre gerçekleştiğini varsaymışlardır.

Yetersiz de olsa bu analiz önemli bir noktayı; bu düşünürler arasındaki ayrılıkların, hepsinde ortak olan görüşler yanında önemsiz kaldığını ortaya koymaktadır. Tüm karmaşıklığı ile daha sonraki felsefe tarihinin çetrefil sistemlerine döndüğümüzde, benzer bir durumun çarpıcılığıyla karşılaşırız. Görünüşteki tüm ayrılıkların arkasında bazı temel ortak görüşler olduğunu ve yapılan varsayımların bir kaç önemli kümede toplandığını görürüz. Filozofların verdikleri yanıtlardan çok daha önemli olan sordukları sorulardır. Değişik sistemlere, kendi düşünürlerinin gerçek ve doğru kavramları üzerine sordukları sorularla yaklaşınca, felsefe tarihine ilişkin en güç sorunların çoğu yok olmaktadır.

Tarihsel analiz farklı ve karşıt felsefelerin tek başına katıksız us ya da yalın olgular ile değil, çelişkili toplumsal güçler yoluyla da ortaya çıktığını göstermektedir. Felsefelerin yeşerdiği toplumsal ortamı, çağı, ekonomik düzeni ve ekonomik çelişkileri, filozofun içinde bulunduğu tabaka ya da sınıfı önemsemeyerek felsefe tarihinin incelenmesi ve bir dönemin ya da bireyin felsefesinin sunulması, kaçınılmaz olarak felsefe sistemleri arasındaki farklılıkların ve çelişkilerin nedenlerini ortaya koyamıyacaktır. Böyle bir yaklaşım, felsefe öncülerinin izlediği yola, yani şimdi bilim alanını oluşturan doğayı nesnelliği içinde incelemeye, felsefenin niçin devam etmediğini, diğer bir deyişle felsefenin niçin bilimden önemli ölçüde ayrı ve bağımsız bir alan olarak —bazen bilime yakın ve sevimli, bazen ona açıkça düşman— geliştiğini açıklıyamaz.

Kişinin toplumda açıkça değişen yaşamının oluşturduğu kendi sorun alanı içinde felsefe tarihi, felsefenin yalnızca gerçek için «coşkun» bir arayış olmadığını, ilgi

alanının, genellikle, varolan toplumsal kurumları ve gelenekleri savunma ya da onlara saldırmak olduğunu ortaya koyar. Filozofların anlaşmazlıklarının ve tartışmalarının ayrıntılı analizi, bunların arkasında ayrı toplumsal eylem programlarının, zamanın sorunlarını bastırmanın değişik yöntemlerinin bulunduğunu açıklıkla gösterir.

Ne yazık ki, felsefe tarihlerinin çoğunda bu olgu önemsenmemiş ve bu nedenle bu büyük felsefe tartışmalarının çoğu bugün boş ve anlamsız görünmeye başlamıştır. Tüm felsefe tarihi içinde en temel soru, bir parçasını oluşturduğumuz çevremizdeki somut dünyanın mı, usun kaynaklarının mı, yoksa sonsuz ve kendiliğinden varolan düşünü veya ilkelerin katıksız mantıkla kurulu bir sisteminin mi nihai gerçek (tüm nesnelerin varlığının bağlı olduğu şey) olduğudur. İncelememize göre bu soru, toplumsal ilgilerin ve çelişkilerin doğrudan bir yansımasıdır. Devinimin, sürecin ve değişimin gerçekliliği veya gerçekdışılığına ilişkin önemli ikinci bir soru da benzer şekilde toplumca koşullandırılmıştır. Bunun nasıl olduğu sonraki bölümlerde açıklanacaktır.

Her felsefe, dünyaya karşı takınılan ve belirli toplumsal, tarihi etmenlerden kaynaklanan tavırları yansıttığına göre, unutulmaması gereken nokta hiç bir felsefenin anlamsız olmadığıdır. Bazı felsefeler, öncelikle kendi düşünürlerinin yaşama biçimini doğrulama amacıyla geliştirilmiş olsa bile, bu son nokta geçerlidir. Çünkü, bir bireyin istediği yaşam biçiminin kendisi toplumca koşullandırılmıştır ve gerçekleşmesi belirli bir toplum yapısını gerektirir. Bütün bu söylediklerim, kişinin önce toplumsal durumunu açıklıkla kavradığı ve sonra da onu doğrulamak için bilinçli olarak bir felsefe geliştirdiği anlamına alınmamalıdır. Gerçek durum genellikle çok daha karmaşıktır. Düşünüler bir kere kişide oluşunca, kendileri top-

lumsal etki niteliğini kazanırlar ve bireyin veya grubun izleyeceği yolu belirlemeye yardımcı olurlar. Önemli olan, felsefelerin toplumsal çevreyle sıkı sıkıya kaynaşmaları, ondan doğmaları ve ona göre davranmalarıdır; bu ilişkinin kavranması onların anlamlarını açıklığa kavuşturur.

Felsefe tarihinin en temel olduğu kabul edilen iki sorunu —gerçekliği oluşturanın kalıcılık ya da değişiklik ile nesneler ya da düşünce olması sorunları— felsefe ve bilim ilişkisi sorununu ortaya çıkarır. Bilim, dünyamızın nesneleri ve olayları ile bunları bulduğu nesnellik içinde uğraşır, ve kişinin çevresini denetleme ve olayları öngörme isteği ve gereksinmesi sonucu doğar. İşlevi, nesnelerin niteliklerini ve işlerliklerinin kurallarını bulmaktır. Bilimin sorunları her zaman somuttur: durum şöyle midir, ve istenen şöyle bir durum nasıl yaratılır? Ancak, Yunanlıların bilimden önce geliştirdikleri felsefe, toplumsal etkiler sonucu bu sorunların değişik çözümlerine yöneldi. Bu filozoflar için, gerçeğin ne olduğu sorunu, hangi şeylerin daha değerli ya da seçilebilir olduğu sorunundan daha az önemliydi. Örneğin Platon, kendi sınıfının ahlaki ve politik değerlerini üstün tutmak ve böylece **varolan düzeni** korumak amacıyla, bu değerlerin evrenin sonsuz yapısı içinden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışmıştı. Bu, kendiliğinden, onları sıradan yurttaşın (köleleri bir tarafa bırakırsak) eleştirilmesinden ve incelenmesinden uzaklaştırdı. Onları ezeli gerçekleri düşünerek yaşamını geçiren kibar kişiler, düşünürler durumuna getirdi. Böylece Platon, aynı anda, hem kaba ve somut dünyamızın bulanık bir şekilde sunduğu bu değişmez ilkelerin gerçeği oluşturduğunu öne sürdü, hem de bu gerçekleri düşündüğü için toplumu ancak aristokrat filozofların yönetebileceği idealini yarattı.

Felsefe ve çeşitli bilimler arasındaki ilişki sonsuz bir tartışmanın kaynağını oluşturmuştur —felsefeciler hemen

her zaman, ilk ve son sözü söyleme hakkını kendilerinde görürler—. Felsefenin bilime her zaman açık olmadığı, gerçekte bilime genellikle karşı olduğu zaten belirtilmişti. Günümüzde bilimin kendi toplumsal kökenleri vardır ve toplumsal etkilere açıktır. Ancak bilim, her zaman, dünyamızın seçilmiş bazı özelliklerine (bu özellikler, uzun dönemde genel olarak ticaret, endüstri ve teknolojinin gereksinmelerine bağımlı olarak **seçilir)** ilişkin bilgiyi kesinliğe kavuşturmayı amaçlar. Elde edilmeye çalışılan bilgiye ilişkin malzemenin dikkatli bir şekilde gözlemlenmesi ve işlenmesi ile de bu özelliklere ulaşılır. Bu tür bilgi iktidardaki kişilerce her zaman istenmez, çünkü onların sürdürmeyi amaçladığı kurum ve düşünülere karşı düşebilir. Örneğin, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Galile ve Descartes'ın elde etmeye başladıkları doğaya ilişkin bilimsel bulgular, denizcilik, savaş, madencilik, vs. girişimleri için kesin bilgiler gereksinen ve yeni yeni yükselen orta sınıfın çıkarlarına hizmet etti. Bu nedenle, tek amaçları toplumun varolan ekonomik düzenini ve bunun içinde de Hristiyanlığın inançlarını ve kilisenin iktidarını sürdürmek olan feodal sınıfların denetlediği üniversitelerde bu bilgiye şiddetle karşı koyuldu.

Daha çok ırk ayrımının yapmalığını ve tüm ırkların eşitliğinin kaçınılmazlığını göstermeye yönelen ve antropolojiye dahil edilen ırk bilimi, günümüzde Güney Afrika'da ve Güney Amerika'da, beyazın üstünlüğü öğretisi ile ırkları birbirine karşı kışkırtarak iktidarlarını sürdüren bazı çevrelerce hor görülmektedir. Genel olarak batı Hristiyan dünyasının tarihi boyunca, hem Katolik feodalizm, hem de Protestan kapitalizm altında, bilime karşı güvensizlikten kötü amaçla nefrete kadar uzanan değişik tavırlar görmekteyiz.

Onun için bir çok felsefe, bilim ile dini uzlaştırmanın

ve bilimi titizlikle sınırlandırılmış bir alan içinde tutmanın bir aracı olmuştur. Bunun gerçekleşme yolları sonraki bölümlerde tartışılacaktır. Bu yollar, genellikle, bilimin yalnız nesnelerin görünüşleriyle uğraşırken, ancak dinin yüce gerçeğe ulaşabildiği görüşünü içerir. Varlıkları sürdürülmek istenen yıpranmış kurumlardan ve süregelen düzenden çıkarı olmayanlar, bu kişilerin dünya ve insan doğasına ilişkin neyi saklamak istediklerini sorabilirler. Nesnelerle yapılan titiz deneylerle kanıtlanan **doğrulardan** ayrı ve onların üstünde bir **doğrunun** bulunduğu ya da gökyüzünde, insan yığınlarının maddi ve kültürel refahlarından daha **iyi** şeylerin olduğu neden bu denli savunulmaktadır?

Felsefe evren üzerine genel bir kurgu olarak başladı ve sonra belirli bilgi alanları gelişince değişik bilimlere ayrıldı. Bu durum, ana kaynağın gittikçe artan sayıdaki kollarıyla ilişkisi ve birleşmelerle ortaya çıkan ilişkiler sorununu yarattı. Sonuçlardan biri felsefenin, doğaüstü denilen alanla ya da özel bilim konularının üstünde ve ondan ayrı olduğu varsayılan ve sonsuz doğrular olarak kabul edilen ilk ilkelerin incelenmesiyle sınırlandırılması oldu. Diğer bir sonuç, felsefelerin ya da fizik felsefesi, sanat felsefesi ve mantık felsefesi (psikoloji bilimine yol açmıştır) gibi özel konularda beliren teorilerin yavaş yavaş gelişmesi olmuştur. Bu anlamda felsefe, birşeyin uygulamaya karşıt olarak geliştirilen teorisi ya da bir konunun daha sınırlı ve belirli özelliklerine karşıt olarak daha genel ve soyut düzeyde ele alınmasıdır. Bu tür teorilerin varolması önemlidir, ancak birbirinden kesinlikle ayrılamayan bu çalışmaları ayrı kişilerin gerçekleştirmesine yol açan bir işbölümünün çeşitli sakıncalarının olacağı unutulmamalıdır. Bu, teorinin teorisi anlamına gelen ve belli hiç bir şeyin teorisini kurmama (ya da katıksız teori) yanlısı bir felsefe anlayışına yol açar. Veya bugün olduğu gibi felsefe, dilin

analizi olan anlambilime (*) indirgenir. Böylece, dünya ve kişi üzerine aydınlanma getireceği yerde çoğu kez terimler ve önermeler üzerine yapılan uzun incelemelerde takılır kalır.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda gelişen orta sınıfın ilk filozoflarının karşılaştığı gerçekten pratik sorunlar vardı. Bu sorunların çoğu, feodal bir toplumun kurumlarının yerini alacak modern burjuva kurumlarının teorik açıdan savunulması amacına yönelmişti. Bugün de uluslararası işçi eyleminin, kapitalizmin kurumlarını ve bunların dayandığı teorik temelleri eleştiren ve sosyalizmin teori ve pratiğinin temelini oluşturan kendi felsefesi vardır.

Bu, felsefenin amacı sorununu ortaya çıkarır. Her değişik felsefe türünün, felsefenin amacının ne olduğu üzerine kendine özgü bir yaklaşımı olmuştur. En önemli ve birbirine karşıt amaçlardan bazılarını kısaca gözden geçirmek yararlı olur.

Hristiyanlık eski felsefeyi devraldığında felsefe «tanrıbilimin beslemesi» olarak tanımlanıyordu. Bu gelenek içinde, amacı Hıristiyan inançlarının bütünlüğünü üstün tutmak ve desteklemek idi. Bu amaçla günümüze kadar başarıyla da kullanılmıştır. İncil'deki sözde açıklanmış doğrular, tüm mantıksal açıklamalardan ve bilimsel araştırmalardan üstün tutuluyordu. Doğal olarak, bu amaç genellikle açıkça söylenmemiş ve sulandırılmıştır. Ortodoks Hıristiyanlık zayıflamıştır, fakat bir çok felsefi yaklaşım hâlâ dünyaya karşı ana çizgileriyle dinsel bir tavır alınmasını öğütlemektedir. Bunun iyi bir ifadesi elli yıl önce St. Louis'de yayımlanan bir felsefe dergisinin sloganında görülür: «Felsefe ekmek pişirmez ama bize Tanrı'yı, Özgürlüğü ve Sonsuzluğu verir.» Özetlersek, bu açıdan felsefenin amacı dünyanın ana özelliklerini irdelemeyen bir

* Anlambilim (Semantik): İm (işaret)lerle, sözcük ve önermelerle onların dile kazandırdığı anlam arasındaki bağıntıları inceleyen bilgi dalı.

bakış açısından ve süregelen dinsel tavırların savunulmasıdır.

Yunanlılar için felsefenin amacı öncelikle, istenen bir yaşam biçimi için mantıksal bir temel sağlamaktır. Örneğin, Epikür acıyı önlemeye ve barışı bulmaya çalışı çevresindeki dünyanın sıkıntılarından kaçacak bir yer ve ona baş belası olacak bir geleceği önleyecek bir garanti aradı. Kendine istediği durgunluğu verecek bir dünya kavramı geliştirdi. Böylece felsefe, okulu ve kendisi için doğaüstünü yok edecek ve insanların ussal ve mutlu bir yaşama ulaşmalarında kendilerine güvenmelerine yardımcı olacak bir düşünme yolu olmuştur. Stoikler dünyanın haşin ve çoğunlukla zalim olduğuna, fakat şu ya da bu nedenle ve tanrısal bir plan aracılığıyla var olması gerektiğine inanmışlardı. Onun için, herkesin görevini yapması ve bu yaşamda kendilerine düşeni yakınmadan ve bağlılıkla başarmaları gerektiğini öğrettiler. Yine de, evrenin ve tüm insanların doğasında varolan ussallığı vurgulamaları sonucu Stoik felsefe dar ulus ve ırk sınırlarının üstüne çıkan bir insancıllığa yöneldi.

«Katıksız» teorik ilgi alanı ne olursa olsun, Platon, felsefesini Yunan toprak sahibi aristokrasisinin boş yaşamını savunmak ve devlet işlerini güvenle yürütebilecek tek tabaka olan **seçkinlerin** yönettiği oligarşik bir devlet idealini üstün tutmak için kullandı. Platon için yaşamın amacı yalnızca bilmek idi. Bu ise, bilgiyi çalışanlar arasında yaygınlaştıracak durumda olmayanların işleviydi. Bu bilgi, bugün anladığımız anlamda bilgi, yani tüm bilimlerin temelini oluşturan belirli şeylerin bilgisi değildi. Platon'a göre, bu tür bilgi elleriyle iş gören sanatkârlara aittir. Gerçek bilgi, nesnelerin ölümsüz olan biçimlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Örneğin, belirli bir güzel nesnenin açıklanması ya da güzel bir heykel veya bina yapmanın gerçek yollarının ortaya konması değil, varsayılan katıksız ya da

soyut bir güzelliğin imgelenmesidir. Belirli bir kişinin ya da nesnenin olmayan güzelliğin ne olduğu hiç bir zaman açıklığa kavuşturulamamıştır ama Platon, benzer şekilde, aynı derecede soyut olarak doğruluk, adalet ve iyilik üzerine düşünülmesini araştırmıştır. Platon'un eğilimi, felsefenin toplumsal refaha hizmet etmesini sağlamak değil, toplumsal sınıflar piramidinin en tepesinde filozofların bulunabileceği bir toplum düzenini kabul ettirmekti. Platon, yeni bir ticaret ve zanaat sınıfının doğmasından endişelenen toprak sahibi, varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Felsefesinin bir çok unsurları, eski düzenin ve kesin çizgilerle ayrılmış sınıfların sürdürülmesini ve değişikliğin önlenmesini isteyen kendi sınıfının dileklerine bağlanabilir.

En büyük Yunan filozofu Aristo'nun farklı bir toplumsal durumu vardı. Ailesi Makedonya Kralı Philip'in sarayında yaşıyordu. Babası Kral'ın doktoruydu. Tüm doğu dünyasını egemenliği altına alacak büyük bir Makedonya İmparatorluğu düşünüsünden etkilendi. Bu, daha geniş bir toplumsal bakış açısı edinmesine yol açtı. Belirli bilgi alanlarıyla ilgilendiği ve çevresindeki gerçek dünyayı tanımak için daha çok uğraştığı için felsefesi Platon'unkinden farklıdır. Fakat toplumu ancak kölelik temeli üzerinde tasarımlayabiliyordu ve bu görüş onun insanlarla ilgili düşüncelerini çok etkilemiştir. Ahlak Bilim (Ethics) yapıtında ideal insan yaşamını geliştirir. Aslında yoksul kişinin erdemli olabileceğini yadsıyan ve doğal olarak köleleri hiç dikkate almayan zengin kişiler için geliştirilmiş bir ahlaktır bu. Platon'da olduğu gibi, tüm insan toplumunun amacı, bir azınlığın rahat ve gönençli bir yaşamı sürdürebilmesi ve böylece tüm eylemlerin en yücesi olan evrenin ilk ilkeleri üzerine katıksız bilgiler edinmekle uğraşabilmesidir.

Yaptığımız bu analiz kuşkusuz çok basitleştirilmiştir. Herhangi bir kişi üzerindeki güçler ve etkiler son derece

karmaşıktır. Fakat bu yaklaşım yöntemi filozofların anlaşılması için, başka hiç bir yaklaşımın sağlayamadığı, ipuçları sağlamaktadır. Bir düşünürün kendi çağının ürünü olduğu uzun zamandan beri bilinen bir olgudur. Burada öne sürülen böyle bir açıklamanın çok geniş olduğudur: bir düşünür, içinde bulunduğu çağda **kendi** durumunun, diğer bir deyişle, ona baskı yapan toplumsal güçlerin belirli bir bileşiminin ürünüdür.

Son zamanların felsefesi, John Dewey'i izleyen pragmatistler ve bilim yöntemleri ile gerçekten ilgilenen ampiristler ya da pozitivistler (*) dışında, yine katıksız düşünüyü vurgulamaktadır. Ünlü bir filozof, son zamanlarda, insanlar ve toplumsal yaşamları gibi değersiz şeyleri düşünmenin filozoflar için «yakışıksız» olduğuna inandığını söyledi. Bu görüş, doğa-ötesinin soyut sorunlarına yönelmiş kurgusal (spekülatif) ve «katıksız» bir felsefeye duyulan inancı belirtiyordu. Sanılmaktadır ki felsefenin, çağdaş bilimden ve toplumsal yaşamın tüm önemli sorunlarından böylesine kopukluğu, felsefe uğraşının soyluluğunu, dünyaya, insanlığa ilişkin ve ölümlü olan herşey karşısındaki üstünlüğü göstermektedir. Oysa, bu ancak Platonik felsefe geleneğinin yıkılışını ve iflasını kanıtlamaktadır.

Çağdaş bilimin gelişmesinin ilk yüzyılları boyunca ve o zamandan beri yinelenen dönemlerde, bazı filozoflar bu yeni bilimi yorumlamaya, insanoğlunun artan bilimsel bulgularıyla evreni daha eksiksiz ve iyi kavramaya çalıştılar. Daha önce de belirtildiği gibi bu, gelişen zanaat ve tica-

* Pragmatistler eylemin bilgi ve düşünce karşısında tartışmasız üstün olduğunu savunurlar. Pratik gerçeğin tek ölçütüdür. Ampiristler (deneyciler) ise bilginin tek kaynağını deney olarak görürler, deneyden gelmeyen hiç bir şey olmadığını ileri sürerek usu yadsırlar. Pozitivistler (olgucular) da deneyle denetlenmeyen açıklamaların geçersiz olduğunu savunurlar (Çev. notu).

ret sınıfının gereksindiği teknoloji ve bilimin büyümesi olgusuna bağlıdır. Bu sınıfın gücü büyüdükçe, kurulu feodal düzenin karşı koyması arttı. Bu durum, yeni sınıfların teorisyenlerine ek ve uygulamaya dönük bir görev, yani varolan feodal kurumların eleştirilmesi için sağlam bir temel hazırlanması görevini yükledi. Bu anlamda felsefe devrimci bir nitelik kazandı. Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki burjuva devriminin öncü teorisyeni John Locke, bilimdeki yeni gelişmelerin ve zamanın politik çelişkilerinin etkisiyle, bilimi nasıl elde ettiğimiz ve güvenilirliğini nasıl sınayabileceğimiz üzerine tümden yeni bir analiz geliştirdi. Bu analizi, usumuzun deney ile doğrulanması gerekmeyen bazı doğru düşünceleri içerdiği gibi engelleyici bazı düşünüleri yıkmak amacıyla yürüttü. Yönteminin ayrıca, kralların tanrısal hakları kavramını kullanmamak ve politik sorunları genellikle katıksız bir mantıksal temel üzerine oturtmak gibi üstünlükleri vardı.

İngiliz devrimi kendine özgü bir uzlaşmalar sistemini ortaya koyduğu için, ilerleyen toplumsal işlevi içinde felsefeyi daha açık kavrayabilmek amacıyla onsekizinci yüzyıl Fransa'sına dönmeliyiz. Kendi toplumsal sınıflarının öncüleri olan ve şaşırtıcı bir zeka ve etkinlik gösteren bu düşünür ve aydın kitlesi, papaz egemenliği altındaki krallık Fransa'sının onlara zorla yüklediği engelleyici koşullara karşı savaşıyordu. Bu kişilerde göze çarpan unsur, hepsinin kısmen ya da bütün olarak maddeciliği benimsemiş olmasıdır. Bu, onlar için, öncelikle, insanların çevrelerinin ürünü olduklarını kabul etmek ve bu nedenle, insanın gelişmesi için daha iyi toplumsal kurumlar, daha iyi bir çevre istemektir. Kendilerinin dediğine göre, amaçları insanın mutluluğuydu ve bu amaç kişinin kendini ve doğayı bilmesini gerektiriyordu. Onlar için insanın ilerlemesinin en büyük engeli batıl inançların, papazların, ayinlerin kısaca dinin insanı bozucu gücüydü. Dine karşı bu

saldırının kısmen kilisenin politik, ekonomik, toplumsal yaşam üzerindeki baskısı ile harekete geçirildiğini ve bu filozofların çıkmazının, politik kurumları ve toplumsal güçleri toplumun ekonomik süreçlerinin bir ürünü olarak ele almamaları olduğunu bugün anlıyoruz. Burada ekonomik süreç, insanların geçim sağlama yolları ve bunun sonucunda ortaya çıkan insanın varolma araçlarının üretimi ve dağıtımına ilişkin insan ilişkileri anlamına gelmektedir.

Bütün bu felsefe hareketi kendisini Fransız Devriminin «Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik» sloganında buldu. Amacı olan politik iktidara ulaştıktan sonra Fransız burjuvazisi «Kardeşlik» ilkesini bir yana bıraktı, eşitlik ancak kanun önünde geçerli olan soyut bir eşitliğe, özgürlük ise, varlıklı kişilerin endüstri ve ticaretle diledikleri gibi uğraşabilme özgürlüğüne dönüştü. Bütün bu yetersizliklerine karşın, onsekizinci yüzyıl Fransa'sının bu maddeci felsefesi, insan yığınlarının yararını gözeten bir felsefeye şimdiye dek yapılan en yakın yaklaşımdı: Tek amacı genel insan refahının yükselmesi olan, tamamen ussal bir felsefe. Bu felsefenin, Alexander Hamilton önderliğindeki Federalistlerin artan gücünden korkan ve Amerikan Devrimi'nin demokrat ilkelerine dönmeye çalışan, içlerinde Thomas Jefferson'un da bulunduğu, bir grup tarafından benimsenmiş olması ilgi çekicidir.

Felsefenin bu evresinin gelişimi için Almanya'ya dönmeliyiz. Almanya'da uzun bir süre devam eden pratik ve teorik karışıklıktan sonra, «Fransız Devriminin» feodal kurumların ağı içinde bulunan kişilerde yarattığı etkilerden büyük ölçüde esinlenen filozof Hegel'in yazıları çıktı. Sınıfsal güçler arasında varolan çelişkiler Hegel'in felsefesine çelişkili unsurlar soktu ve ölümünden sonra öğrencilerinin birbirine şiddetle karşıt olan gruplara bölünmesine yol açtı. Bunun ana nedeni, Hegel'in devrimci bir değişme teorisi ile Protestan Hıristiyanlığın ve Prusya Dev-

letinin yüceltilmesini birleştirmeye çalışması ve yeni burjuva düzenini savunurken eski rejimle bir çok uzlaşma yapmak istemesidir.

Daha teknik düzeyde ele alırsak, Hegel insan düşüncesinin ve eyleminin dinamik bir yorumunu, Platon'dan kaynaklanan ve kendisinin **Mutlak Idea** (*) olarak tanımladığı, insan ve doğa dünyasında ortaya çıkan ilkelerin ya da düşünülerin ölümsüz bir sistemine ulaşma çabası ile birleştirdi. Felsefesinin ilk yönü diyalektik, ikincisi idealist olarak nitelendirilir. Böylece Hegel, bir eliyle zaman içinde gelişen devingen bir evren, genişleyen bir sarmal içinde birbirini izleyen dönemler sundu, öteki eliyle ise bunları çekip aldı, durağan ve sonsuz olan bir Mutlak (Tanrı için bir başka ad) koydu yerine. Birincisi, toplumsal gelişim kanunlarını bilerek kişinin toplumsal değişikliklerı yönetebileceğini, denetleyebileceğini ve yönetmesi, denetlemesi gerektiğini belirtirken, ikincisi herşeyin iyi olduğunu ve olduğu gibi kalması gerektiğini belirtiyordu. Böylece, insan düşüncesinin etkin yaratıcı yönünü ve toplumun devingen sürecini geliştirerek Fransız maddecilerini önemli ölçüde aşmış olan Hegel, varolan düzenle uzlaşmanın ve bu düzenin kendi düşüncesinde Mutlak olarak yansımasının rahatlığıyla birdenbire durdu.

Hegel'in ölümünden sonra Berlin Üniversitesinde toplanan ve felsefeyle uğraşanlar arasında Karl Marx adlı genç bir Alman vardı. Uzun bir teorik mücadeleden sonra Marx «Hergel'ci» oldu, ancak çok geçmeden meşruti bir krallığa tapmayan varan Hegel'in idealizmini Almanya'daki gerçek durumla bağdaştırmanın olanaksızlığını gördü. Etkin politik çalışmanın içine girdikten sonra, Marx her

* Platon'da şeylerin değişmez özü, ilk örneği: Aristo'da tek tek nesnelerin özü olan şey anlamına gelen idea Hegel'de diyalektik bir süreç içinde kendini açan ve din, sanat, felsefede dile gelerek gerçeği belirleyen düşünce olmuştur. (Çev. notu).

zaman baskı altında olanların ve ezilenlerin tarafını tuttu. Bunun sonucunda polisle arası açıldı ve sürgün edildi. Zamanın politik ve toplumsal sorunlarını anlamak için İngiliz iktisatçılarının çalışmalarının bilinmesi gerektiğini vurgalayan başka bir Alman öğrenci, Friedrich Engels (Engels İngiltere'de yaşamıştı) ile tanıştı. Böylece Marx, kendi pratik deneyleri, işçi sınıfının mücadelesini incelemesi ve ona katılması, Fransız ütopik sosyalizmi ile ingiliz ekonomi politiği üzerine olan bilgisi sonucu onsekizinci yüzyıl Fransız filozoflarının maddeci öğretileriyle birlikte Hegel'in değişme teorisini yeni ve devrimci bir felsefeye dönüştürmeye yöneldi.

Hegel'in bir öğrencisi olan ve ustasının idealizmine karşı çıkıp Fransız maddecilerinin öğretilerine ve Spinoza'ya geri dönen Ludwig Feuerbach'ın çalışması Marx'a yardımcı oldu. Feuerbach, Marx'ın maddeciliğe varmasına yardımcı oldu, ama Marx, onun Hegel'in diyalektiğini maddeci bir dönüşümden geçirmek yerine idealizmi ile birlikte diyalektiğini de yadsımakla hata ettiği görüşündeydi. Feuerbach'ın maddeciliğinin sınırlılığını gördü ve bunu onbir kısa yazıda eleştirdi. Bunlar arasında en önemlileri, duygu kavramını pratik bir insan eylemi yerine edilgen ve öznel bir şeymiş gibi ele alan eski maddeci anlayışın ve «koşulların tam tamına insanlar tarafından değiştirildiğinin» bilincine varamayan, insanları, koşulların ve yetiştirilme biçiminin ürünü olarak kavrayan anlayışın eleştirileridir.

Benzer şekilde, aynı zamanda ve aynı güçler tarafından Marx ütopik sosyalizmi bilimsel sosyalizme dönüştürmeye zorlandı. Marx ve Engels ekonomi politik, tarih ve felsefeye ilişkin yapıtlar ortaya koyarak bir çok konu üzerinde düşündüler ve yazdılar. Ancak tüm çalışmalarının temelini oluşturan felsefe diyalektik maddeciliktir. Bu, iki ana ve birbirinden ayrılmaz unsuru içeren bir felse-

fedir: evrenin kesinlikle maddeci bir açıdan kavranması ve gelişen güçleri tüm karmaşıklığıyla analiz etme tekniğiyle birlikte tüm devinim ve süreçlerin özelliklerinin diyalektik açıdan kavranması.

Bu bölümde, öncelikle felsefelerin toplumsal yeri ve işlevleriyle ilgilendiğimiz için diyalektik maddeciliği sınıf temeli ve toplumsal amacı açısından ele almalıyız. İlk felsefelerin, dünyayı belirli toplumsal grupların gereksinimlerinin ve ilgilerinin ışığı altında yansıttığını gördük. Bu, aynı şekilde diyalektik maddecilik için de geçerlidir, yalnız burada ilk kez yaldızlı sözlerle işlevinin saklanması yerine bir felsefenin işlevi anlaşılmış ve açıkça belirtilmiştir. Bunun nedeni, bu felsefenin toplumu yönetmek için mücadele eden tüm önceki sınıfların aksine, yeni bir sömürücü sınıf olmayı değil, insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kadırmayı ve böylelikle toplumun sınıflara bölünmesine son vermeyi amaçlayan çağdaş işçi sınıfının felsefesi olarak gelişmesidir. Bir sınıf felsefesi olduğu için diyalektik maddeciliğin doğruluğundan kuşkulanmak yersizdir. Bunun aksini söylemek önceki felsefelerin herhangi birinde bir doğru bulunduğunu yadsımak olur. İşçi sınıfı, gelişen kapitalist toplumda en ilerici güç olarak ortaya çıktığı için geçmişin en büyük düşünsel başarılarını beraberinde taşımakta ve tarihsel ilerlemenin temelini oluşturacak sağlam bir felsefe gereksinmektedir.

Bu aynı zamanda, tüm ulusal sınırları ve tüm dinsel ayrımları çiğneyerek, sömürgeciliğe karşı ulusal bağımsızlık için ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine doğru verilen mücadelelerde başı çekerek ve onlara yol göstererek marksizmin bir dünya felsefesi olmasının da nedenidir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin sosyalist işçilerinin öğretisi olarak gelişen bu felsefe Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın işçileri, köylüleri ve aydınları tarafından da be-

nimsenmiştir. Elde etmeye çalıştıkları amaçlar dar değil, tüm insanlık kadar geniştir. Aynı şekilde felsefeleri de ne dar anlamıyla partizandır ne de bu nedenle ancak görece olarak doğrudur. Şimdiye dek ulaşılabilen en yüksek düzeydeki insan düşüncesini temsil eder.

Marx ve Engels için, felsefenin insanları kendilerinin, toplumun ve doğal dünyanın kavranmasına yöneltmek gibi başarılacak önemli ve büyük bir görevi vardı. Bu yöntem, tüm insanların olanaklı olan en eksiksiz gelişimini ortaya koyacaktı. Felsefenin anlamlı olabilmesi için aslında yığınların isteklerinin gerçekleştirilebileceği tek yol olan doğaya ve topluma ilişkin bilimsel bulgularla birlikte, insan yığınlarının gerçek gereksinimleri ve istekleri ile de ilgilenmesi gerektiğini gördüler. Onlara göre, kapitalist toplum koşulları altında bu, hem işçi sınıfının felsefesi hem de işçi sınıfı için bir felsefe —proletaryanın, kendi koşullarını geliştirmek için başarıyla mücadele etmesini sağlayan bir felsefe— olmalıdır. Bu mücadeleler sonunda elde edilecek politik iktidar, işçi sınıfını sömürülmekten ve tüm toplumu kapitalist ekonominin zincirlerinden kurtaracaktır. Aslında, Engels, çağdaş (diyalektik) maddeciliğin gelişmesiyle ilk felsefeden yalnız düşünce biliminin ve yasalarının arta kaldığını belirtti. Diğer bir deyişle, bu yeni maddecilik artık bilimlerin üstünde bir felsefe gereksinmiyor. Böylece Marx ve Engels için felsefe yalnız bir teori değil, daha iyi bir yaşam için duyulan isteğin ve bu yaşamın elde edilmesi için gerekli bilginin gerçek anlatımı olmuştur. Önceki tüm felsefelerin bu noktadaki yanılgısına değinen Marx, «Filozoflar sadece dünyayı ayrı biçimlerde yorumladılar, amaç onu değiştirmektir» der.

II

MADDECİLİK VE İDEALİZM

doğa ya da tanrı — kötülüğe karşı çelişkili tavırlar — dünya ve cennet — gökyüzündeki pasta — görünüş ve gerçek — berkeley'in maddeyi yadsıması — tanrı düşüncesinin işlevleri — idealizm ve toplumsal tutuculuk — duanın amacı ve anlamı — maddecilik — maddeciliğin ana ilkeleri — toplumun ve tarihin bir teorisi olarak maddecilik — maddeci yaşam biçimi.

Bakan, New York'un Doğu Yakasındaki kiralık evlerinde yanarak ölen Spellman ailesinin beş çam tabutu üzerine gözlerini dikerek, «Bu kişilerin neden alevlere kurban gittiğini yalnız Tanrı söyleyebilir,» dedi. «Nerede senin merhametin? Yalnız cennet-i alâda yaşayan sen yaşamın gizlerini bilebilirsin.» Böylece kiralık evlerde sürüp giden feci yangınlardan birinde beş kişilik tüm bir ailenin acıklı sonu herşeye kadir bir Tanrı'nın bizim akıl erdiremeyeceğimiz bir isteğine bağlı olarak açıklanmış oldu. Bu ve benzeri olaylar karşısında değişik şekilde düşünenler de vardı: bunlar mahalle örgütleri kurarak şehir yetkililerinden eyleme geçmelerini, New York'un eski-kanuna bağlı meskenlerinde uzun zamandan beri kaldırılmış olan yangın kurallarının uygulanmasını ve gerçekten düşük maliyetli bir mesken programı istediler. Bu iki tepki, iki te-

mel bakış açısı, iki felsefe: idealizm ve maddecilik arasındaki farkı belirtmektedir. İdealizm burada, dinsel kavramların daha ustalıklı ve daha inceltilmiş biçimleri olan idealist felsefeleri olduğu kadar, dinin tüm biçimlerini de kapsayan geniş bir anlamda kullanılmıştır.

Bakan, rahip, haham, idealist felsefeci - hepsi genellikle dünyayı ve insanı ortak bir bakış açısı içinde ele almaya yönelirler. Doğanın üstünde ve üzerinde bir Tanrı, tin, us, ya da felsefecilerin hoşlandıkları bir kavram olan Mutlak yer almaktadır. Olan herşey tanrısal bir planın parçasıdır ve bizim kısır görüşümüze göre bir çok şey kötü de olsa, aslında herşey amacına uygun olarak yaratılmıştır. Bir Müslümanla birlikte herşeyin Allah'ın isteğiyle önceden tayin edildiğini, bir Hıristiyanla birlikte Tanrı'nın takdirinin herşeye yol gösterdiğini ya da Leibnitz ile birlikte bu dünyanın olabilecek tüm dünyaların en iyisi olduğunu söylemek arasında pek bir fark yoktur. Bütün bunlar bir tek düşüncenin, herşeyin amacına en uygun olarak yaratıldığı ve dünyanın tanrısal planını incelemenin ya da işleri ele almanın biz zayıf ve önemsiz ölümlülerin işi olmadığı düşüncesinin bir anlatımıdır. İnsanlar adaletsizliği cezalandıracak mıdır? «İntikam benimdir, demişti Tanrı.» Roma İmparatorluğunun baskı altında tutulan insanları köle olmanın ayrıcalıkları için haraç mı ödeyecek? «Sezar'ın olan şeyleri Sezar'a, ve Tanrı'nın olan şeyleri Tanrı'ya gerin verin.» Uzun zamandan beri mağdur olan İrlandalılar kendilerini İngiltere emperyalizminden mi kurtaracaklar? «Alçak gönüllü olanlar dünyayı ele geçirecektir.» Yangın tehlikesinde içinden kolay kaçılamıyan binalar yıkılıp yerlerine erkek ve kadınlar için uygun evler mi yapılacak? «Tanrım, kim senin gizemli yollarını anlıyabilir?»

Tanrı'nın ve bu beş kişinin bedenleri önünde başını huşuyla eğen bu rahip yalnızca eski ve saygı duyulan bir

geleneğe sadık kalıyordu. Dünyayı ve üzerindeki herşeyi yetkin ve tam güçlü bir Tanrı yarattıysa, herşey iyi olmalıdır ve kötülük yalnız bizim bilgisiz gözlerimize öyle görünmektedir. Ya da, bir Amerikalı filozofun, Josiah Royce'un dediği gibi, «Geçici düzende kötülüğün var olması, ezeli düzendeki yetkinliğin koşuludur.» İdealist, bu düşünceyi benimsemekle, insan toplumunun belirli herhangi bir zamanda var olduğu biçimin duraganlığını kabul etmiş, bu biçimi diğerlerinden üstün bulmuş ve insanlara içinde bulundukları koşulları düzeltmek için hak ya da yetki tanımamış olduğunu görmeyebilir. Bir idealist olmak, insanların değişen yazgılarının açıklanmasını Tanrı'nın isteğinde ya da bir Dünya Ruhu'nun ezeli düzeninde aramaya çalışmaktır. Bir maddeci olmak ise insanların çevrelerindeki dünyayı tanıyarak daha iyi bir yaşam sağlayabilmeleri için, nesnelerin gerçek, somut koşullarını ve nedenlerini aramaktır.

İnsanların bir Tanrı'ya inanmalarının ve bu inancı üstün tutmalarının nedenlerinden biri ölümsüzlük (ebedilik) isteğidir. Hangi sürecin sonunda insanların ölümden sonra bir hayata inandıkları hâlâ bir tartışma konusudur. Bu isteğin bazı nedenleri uygarlık tarihinde bulunabilir. İnsan yığınları için hayat genellikle mutlu geçmemiştir. Yoksulluk, güvensizlik ve sıkıntı insanlığın çoğu için geçerli olmuştur. Devamlı yinelenen açlık ve salgın hastalıklar insanın sefaletini daha da arttırmıştır. İnsanlar çok şey istemiş, az şeye ulaşmıştır. Doğum ve mezar arasındaki kısa süre içinde sürekli zahmet ve acı çekmenin ne değeri olabilir? İnsanlar herhalde bunun için dünyaya gelmediler! Bu nedenle bu dünyanın, daha iyi bir başka dünya, bir cennet için bir deneme ve bir hazırlık aşaması olduğunu düşlediler. Eğer bu yaşam kötüyse, gelecekteki yaşamın daha iyi olabilmesi için insanlar bu yaşamı daha da kötü bir hale getirdiler. Bu dünyanın şiddetli eksikliğini duydu-

ğu şeylerin cennette bulunduğu düşü yaratıldı. Çölde yaşayan Müslüman için Kuran'da, keyifli bir gölgelik ve akan dereleriyle bir Cennet anlatılır. Amerikalı Kızılderili için bir sürü avlanacak avı olan ve düşman bulunmayan bir Mutlu Avlanma Alanı anlatılır. Bir Cizvit rahibinin, cennette ayıbalığı bulunduğuna dair dürüstçe yemin edemediği için bir grup Eskimo'yu Hıristiyan yapamadığı öyküsü anlamlıdır. Tanrı'ya övgü sunmak için ebediyen şarkı söyleyen beyaz giysili melek koroları, bu pratik adamların kafalarında geçinmelerinin aracı olan ayıbalığının yokluğunu dolduramadı.

Bu kutsal evrene ya da Cennet'e ilişkin çok daha ustalıklı bir kavram Alman filozofu Fichte'nin düşüncesinde bulunur. One göre maddi dünyamıza benzemeyen kutsal dünya isteklerimizin gerçekleştiği, çabalarımızın boşa çıkmadığı ve istenilen herşeye, yalnız istenildiği için, ulaşılan bir evrendir. Kendi zamanının Almanya'sında benimsenmeyen daha soylu bir insanlık isteği ile Fichte, bu dünyada başaramadığı isteklerinin gerçekleşme garantisini bu kutsal dünya düşüncesinde bulur. Bu, ayrıca, geleneksel Hıristiyan Cennet kavramı ile idealist filozofların kutsal ruhani dünyalarının nasıl aynı genel amaca hizmet ettiğini göstermektedir. İlginçdir ki «Cennet'teki Pasta» motifini her ikisi de kullanır.

Fakat Cennet başka amaçlara da hizmet eder. Tanrı kesinlikle adil bir Tanrı olmalıdır. Gerçi, yeryüzünde bir çok adaletsizlikler vardır. Güç ve tutumlu bir yaşam süren yoksul kişi kendi emeğinin meyvelerini israf eden kötü kisilerin bu dünyanın tüm iyi şeylerinden yararlandığını görmektedir. Yeryüzünde adalet yoktur! Günahkârların, sömürenlerin yeryüzündeki kısa mutluluklarından dolayı acı çekecekleri ve burada acı çekmiş olanların orada ödüllendirileceği başka bir yaşam kesinlikle olmalıdır. İsa bir öyküde zengin bir kişinin masasından düşen kırıntılarla

beslenebilmek amacıyla dilenci Lazarus'un bu kişinin evinin önüne yerleştiğini anlatır. Gün gelir ki ikisi de ölür. Dilenci Cennet'e, Abraham'ın bağrına gider; diğeri ise Cehennem'deki alevlere atılır. Lazarus'u Cennet'te gören zengin kişi şiddetli susuzluğunu bastırmak için Lazarus'un aşağıya su getirmesini söyler Abraham'a. «Oğul, sen yaşamında iyi şeyleri, Lazarus ise kötü şeyleri elde ettiniz; şimdi o dinlenmekte, sen ise işkence görmektesin,» diye yanıtlar onu Abraham.. Önceki zevkleri cezalandırma ve sefaleti ödüllendirme düşüncesi bu denli katıksız bir uydurma olmasaydı mutlu, şiirsel bir dilenci adaleti oluşturulacaktı. Kilise tarafından genellikle telkin edilen benzeri tavır nedeniyle işçiler ve çiftçiler daha iyi koşullar elde edebilmek için kendilerini sömürenlere karşı eyleme geçmemeye zorlanmıştır. Alçak gönüllü ve sabırlı olursak Tanrı'nın bizi ödüllendireceği ve bizi sömürenlerin günahlarının hesabını Cehennem'de verecekleri söylenmiştir. Alman şair ve devrimcisi Heinrich Heine bir yüzyıl önce «İnsanlar, cennet vaadiyle daha fazla oyalanamaz. Artık bu dünyanın zevklerinden yararlanmayı kendi vazgeçilemez hakları olarak istiyorlar» diyerek bu görüşe maddeci açıdan karşı çıkışı açık bir dille anlatıyordu.

Bugün daha yüksek bir toplumsal bilinç düzeyinde olan kişilerin oluşturduğu gruplar ve eylemler vardır kiliselerde. Heine gibi onlar da Cennet'te Tanrı'nın Krallığının hüküm süreceği umuduyla tatmin olmuyorlar. Kiliselerdeki daha yüksek yetkililerin karşı çıkmasına rağmen bu Krallığın yeryüzünde gerçekleşmesi için çalışıyorlar. Değişik Protestan mezhepleri, Yahudi dini grupları ve Katolik Kilisesi içindeki akımlar daha geniş kapsamlı bir sosyal adalet ve bazı geniş toplumsal ülkülerin gerçekleşmesi için çalışıyorlar. Nazi'lerin insan kardeşliği iddiasında olan Hıristiyan dinini bile kendi gerici ve bilimsel olmayan ırk teorileri açısından çok ilerici bulmaları ilginçtir. Din, insa-

nın toplumsal yaşamındaki bazı ideal değerleri canlı tutmaya yardımcı olmuşsa da, bu değerler kesinlikle maddeci ya da «dünyamızdan kaynaklanan» itici güçlerle beslenmedikçe ilerlemeyi engelleyen bir güç olarak ortaya çıkmaktadırlar. Buradaki amacımız örgütlenmiş dini toplumsal bir kurum olarak analiz etmek değil, tinsel düşüncelerin toplumsal yaşam içindeki işlevini incelemektir.

Felsefeciler Cennet ve Cehennem'in dinsel öğretisini her zaman kabul etmezler. Ancak Platon'dan günümüze kadar bir çok felsefeci, benzer bir sonuç elde edecek bir yol buldular. Bunu, şu ya da bu biçim bir idealizm ile gerçekleştiriyorlar. İdealizmin temel ilkesi, maddenin, bir parçasını oluşturduğumuz gerçek somut dünyanın, nihai gerçek olmadığıdır. İdealist fiziksel dünyayı bizim anladığımız gibi anlamaz. Ona göre bu, kendi kendine varolan, biçimini değiştiren fakat doğmayan ve sona ermeyen bir dünyadır. Madde ötede olan bir şeyin yalnızca görüntüsü, yansıması olduğu için gerçeği başka yerde aramalıyız. Gerçek dedikleri bu başka şey, us, mantık, ya da ruh niteliğindedir. Gerçek olan, kendi kendine varolan budur ve madde bunun yanlız bir görüntüsü, bir yansımasıdır. Bazı profesyonel felsefecilerin aksine, bunun dinsel inançların daha ince zekalı yeni bir yorumundan başka bir şey olmadığını anlamak güç değildir. Sonuç aynıdır. Gerçek doğa dünyası önemsiz ve saçma bulunmuş, sadece bir «görüntü» olarak ele alınmıştır. Onun ötesinde zeki ve yetkin bir sistem olan «Gerçek» vardır. Kısaca, dünya amacı ya da yönü yokmuş gibi görünse bile, gerçekte tanrısal bir plan ile kaçınılmaz kaderine doğru yol alan manevi bir düzendir. Ayrıca, bilim dediğimiz somut bilgi yığını yalnız «görüntü» ile uğraştığı için mahkum edilmekte, inanç, katıksız us, sezgi ya da sadece saf«anlık deneyim» ise «gerçeği» kavramaktadır.

Bazı felsefeciler için tüm evren Tanrı'nın aklında bir

düşünce ya da düşünceler sistemidir. Başkaları için Tanrı'nın kendisidir, diğerleri için de sadece ruh ya da Us'dur. Her durumda, madde aşağılık ve bağımlı bir şeydir. Somut nedenler gibi şeyler yoktur. Düşüncelerimizin nedeni somut nesneler değildir; tersine somut nesneler yalnız düşüncelerimizde vardır. Toplum açısından, çevre kişileri oluşturmadığı gibi, kişilerin sahip oldukları tüm düşünce ve amaçların nedeni de değildir: Tersine çevre kişilerin tüm düşüncelerinin bir ürünüdür. Onun için kusurları, suçları ve çürümüşlüğü ortadan kaldırmak için değiştirilmesi gereken çevre değildir. Ancak ahlaki ve dinsel öğreti toplumsal hastalıklarımıza çözüm getirebilir. Bir rahibin New York'ta St. Patrick Katedralindeki topluluğa dediği gibi, «Çocuk suçlarının gerçek nedeni bir gizdir, ve bunu ancak bir diğer gizle - İsa'nın giziyle çözebiliriz.»

Onsekizinci yüzyılın mekanik maddeciliği yalnızca kişilerin çevrelerinin bir ürünü olduklarını iddia edebilmişti. Bu görüşe karşı idealistler aynı derecede tek yönlü olan karşıt görüşü, kişilerin çevreyi yarattığını ileri sürdüler. Açıklanacağı gibi diyalektik maddecilik bu görüşlerin ikisinin de sınırlarını göstererek insanlar ile doğal ve toplumsal çevreler arasında sürekli bir etkileşim olduğunu, insanların geçmişteki koşulların ve deneylerin bir sonucu olarak toplumsal kurumlarını, kentlerini, vs. kurduklarını ve karşılığında, insan eylemlerinin bu nesnel sonuçlar tarafından yeniden biçimlendirildiğini göstermiştir. Mekanik maddeciler, insanların bilgi ve düşünce ile çevrelerini değştirebileceklerini olanaksız gibi gösterdiler. İdealistler, arı düşünce ve içgüdülerin gerçek koşullardan doğmadıklarını, aksine katıksız ruhun işlevinin bir sonucu olduklarını öne sürdüler. Bu düşüncelerin dünyada gerçekleşmesini sağlayacak itici güce kendiliğinden sahip olduğu inancındaydılar.

İngiltere Kilisesinin Piskopos'u olan George Berkeley

idealist görüşlerin en ilginç ve en ünlü çağdaş taraftarıdır. Maddenin varlığının inancın, dinsizliğin ve allahsızlığın nedeni olduğunu açıkça söylemiştir. Herşeyin yaratıcısı olan bir Tanrı'ya insanların inanmasını sağlamak amacıyla maddeciliği yıkmaya kararlıydı. Ona göre bu bir madde ya da Tanrı sorunuydu. Berkeley maddeyi ortadan kaldırmayı seçti. Ancak kendi yazıları maddeden o denli kolay kurtulunamıyacağını göstermektedir. Nesnelerin, bizim onları gördüğümüz ve algıladığımız sürece varolduklarını, diğer bir deyişle benim usum, senin usun ya da diğer bir us algılamadıkça hiç bir şeyin var olmadığını ileri sürdü. Kendi bedenlerimiz de dahil olmak üzere her nesneyi kırmızılık, sertlik, ağırlık gibi bir duygu kolleksiyonuna indirgiyerek inandırıcı bir biçimde bu görüşü tartışabildi. Kimsenin algılamadığı ya da Kuzey Kutbu veya uzaktaki yıldızlar gibi henüz keşfedilmemiş olan şeylerin varlığı sorunu ortaya çıkınca, bunları Tanrı'nın algılayacağı nesneler olarak niteledi. Ancak onun, Tanrı'yı varsayması için, bir maddeciyi maddi dünyaya inandıran dayanaklardan çok daha az dayanağı olduğu bir gerçektir. Yine de, şeyleri var oldukları biçimde korumak isteyen kişilere bir tartışma olanağı sağladığı için Berkeley'in felsefesi aydınların dünyasında önemli bir canlılık yarattı. Doğa ve toplumdaki tüm deneylerimiz Tanrı'nın bize verdiği düşüncelerdir ve Tanrı'yı değiştirmeye kesinlikle çalışmamalıyız! Özgür iradeleri olduğuna göre insanlar kendileri için düşünüler yaratabilirler, ancak bu, kötülüğün doğmasına yol açar. Fakat çok geçmeden Berkeley'in teorisinin zayıflığı anlaşıldı ve zamanından günümüze kadar olan felsefe tarihinin çoğu onun felsefesini düzeltmeye ve onu daha sağlam bir temele oturtmaya ya da aynı şeye daha iyi bir kılıf geçirmeye çabaladı.

Berkeley'in felsefesi, bir felsefe sistemi ile kişilerin kendi günlük sorunlarını ele almalarının gerçek yolu ara-

sındaki ilişkiyi yetkinlikle kavramamızı sağlar. Toprak, güneş ve yıldızlar, içinde yaşadığımız evler, ele aldığımız araçlar, bedenlerimiz ve beslendiğimiz gıda gibi çevremizde dünyanın kapsadığı tüm nesnelerin gerçekte sadece birer **düşünü** (fikir) olduğu yargısı bir çok kimseye gerçekten çok garip gelir. «Eninde sonunda, düşünüler yediğimizi ve içtiğimizi ve düşünülerle giyindiğimizi söylemek size pek kaba görünebilir» diye yazarak Berkeley'in kendi de bunu kabullendi. Bunun kabul edilmesinin, usun algılamadığı şeylerin varolduğu görüşünü kabul etmek kadar zor olmadığını belirtti. Şimdi çoğumuz için yaşadığımız evin ya da çalıştığımız yerin veya Halley Kuyruklu Yıldızının biz varken olduğu gibi biz yokken de varolduğuna inanmak oldukça kolaydır. Bu nesneleri yaratmak ya da varolmalarının nedeni olmak usumuzun harcı değildir. Aynı şekilde dünyanın ve geri kalan güneş sisteminin onları bilen insanlar olmadan önce de var olduklarına inanırız. Berkeley de aynı şeye inanmaktadır. Bu nesnelerin varlığını yadsıdığı sanılarak genellikle haksız olarak eleştirilir. İdealizm çoğunlukla yanlış anlaşılmıştır. Biz kendimiz de farkında olmadan idealistik düşünce biçimlerini kullanabiliriz. Bu nedenle Lenin, yüzyılın başında Avrupa ve Amerika'da gelişen ve bazı sosyalist çevrelerde benimsenen idealizmin belirli bir çağdaş biçimine karşı Maddecilik ve Amprio-Kritisizm'i yazdı. Eğer, idealizm, aklı başında hiç kimsenin inanamıyacağı kadar saçma bir şey olarak düşünülürse, o zaman idealizmin tüm çağdaş düşüncede niçin bu denli önemli bir rol oynadığını ve bugün niçin sürekli öğretildiğini anlamıyoruz demektir.

Berkeley ne demek istedi ve genel olarak idealizm ne demektir? Tanrı'dan bağımsız bir fiziksel dünyanın varlığına inanç demek olan maddeciliği yıkmayı ve böylece Tanrı'sız kişiyi havada bırakmayı (hem mecazi, hem gerçek anlamda) amaçladığını Berkeley kendisi söylemişti.

Bir kere maddi nesnelerin, kısaca bir evrenin herhangi bir usla ilişkili olmadan varolduğu benimsenince, Tanrı'nın varlığını göstermek olanaksız olmasa bile güçleşmekte ve Tanrı kolayca kendisinden vazgeçilebilir hale gelmektedir. Onun için, Berkeley'in tartışması şöyle devam ediyor: Tanrı'yı herşeyi bilen ya da yalnız parçaların var olduğu bizim usumuza karşıt olarak tüm evreni kucaklayan bir us olarak kabul etmek için bir maddenin varlığının, bu maddenin kendisinin bilinmesine bağlı olduğu gösterilmelidir.

Böylece eski soruya dönmüş olduk: Tanrı nedir? Ve bu, Tanrı'nın nasıl tanımlandığından çok Tanrı'nın dünyada gerçekleştirdiği düşünülen işlevin ne olduğu sorusudur.

Amaç, öncelikle, olagelen herşey — sel, açlık, yoksulluk, sınıf farklılıkları, savaş vs. — için uygun bir açıklama sağlamaktır. Tanrı öyle istediği için onlar olagelmiştir ve Tanrı onları bir amaç için istemiş olmalıdır. Burada, bu bölümün başında gösterilen usavurma yöntemini görüyoruz. Buna ilişkin sayısız başka örnek bulabiliriz. Bir kaç yıl önce New York'ta St. Patrick katedralindeki ayinde Rahip Tytheridge, çoğumuzun yoksulluk ya da ekonomik güçlükler karşısında acı çekmesinin Tanrı'nın kayıtsızlığının bir göstergesi olarak değil, sevdiklerinin acılarını paylaşmak için bir olanak olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir. Amerika'da yalnız ekonomik buhran ya da savaşın Tanrı'dan geldiğini ve «**iyi bir amaç**» için geldiğini «kanıtlayan» onbinlerce vaaz verilmiştir.

Tanrı'nın işlevlerinden ikincisi, belirli bir zamanda, başka şekilde açıklıyamadığımız şeyleri açıklamaktır. Örneğin hayvan türlerinin çokluğunu, Darwin'den önce atalarımız, Tanrı'nın gücünü ve yüceliğini olabildiğince çok yollarla göstermek isteği olarak açıklamışlardır. Aynı şekilde, bilimin henüz yanıtlayamadığı her tür doğal olayı — insanın evrimi, mevsimlerin değişmesi, doğum ve ölüm,

yaşamın kendisi ve aslında bir evrenin neden varolduğu — Tanrı «açıkladı». Bilim ise «Tanrı nedir?» soruşunu yanıtlamayı bile çabalamıyor. Ancak Tanrı'ya ilişkin olarak bir anlam kazanabilecek bu soru, Tanrı'nın varlığı kanıtlanmadıkça bir anlam taşımayacaktır.

Tanrı düşününün üçüncü ve en önemli işlevi insan yaşamı için bir anlam, neden ya da amaç sağlamasıdır. İnsan yaşamının yaşandığı koşulların çoğunda öylesine az amaç belirir ki, bu işlev doğal olarak gerekir. Yaşamın amacı nedir sorusu ancak yaşamın bir amacı yoksa sorulur. «Herhalde biz bunun için yaratılmadık», diye ağlaşır ezilenler. Uygun bir yanıt olarak bu yaşamın gelecekteki yaşam için bir hazırlık olduğu ve Tanrı'nın bu yolla ölümden sonra kendi bağrına alacaklarını seçtiği görüşü bulundu. Böylece Tanrı düşünüşü herşeyin anlamını ve haklılığını başka yerde bularak herşeyi doğrulamaktadır. Bu nedenlerle Marx şöyle demişti: «Din, ruhsuz koşulların ruhu olduğu gibi ezilen yaratıkların iniltisi, kalbsiz bir dünyanın duygusudur. İnsanların afyonudur.»

Buradaki amaç, dinsel inancın daha kişisel yanlarını, sevilen kişilerin ölümü için bir avuntu ya da insanlar ile ve onlar için çalışan yüce bir güç tarafından takdis edilmiş bir yolu izlemeye duyulan güveni sağlayan daha öznel yönlerini irdelemek değildir. Dinin bu yönleri vardır ve gerçektir. Ancak tarih ve çağdaş deneyler insanların Tanrı'ya inanmadan da benzer avuntular bulabileceğini göstermiştir. Ayrıca bizi burada ilgilendiren dinin daha nesnel ya da toplumsal sonuçlarıdır.

Din çoğunlukla ilerici toplumsal amaçlara hizmet etmiştir. İsrail'in birbiriyle savaşan kabileleri dinsel düşünüler aracılığıyla bir araya gelerek birleşmiş bir halk oldular. Marx ve Engels'in yazışmalarında ayrıntılı olarak tartıştıkları gibi dinsel öğretiler Muhammed'in, uzun zamandan beri acı çeken Arapları güçlü bir ulus halinde

birleştirmesini sağladı. Aynı şekilde Katolik feodalizme karşı büyük kitle isyanının öncülüğünü yapan ve böylece çağdaş ticaret ve sanayinin gelişmesi için uygun koşulları yaratan rahip Martin Luther idi. Dinsel düşünülerden esinlenerek, bu kıtada bir haklılık krallığı ideallerini gerçekleştirmek için Yeni İngiltere'deki başedilemeyen eşitsizliklere karşı savaşanlar Calvinist Püritenlerdi. Bugün de Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği ve Çin'de sosyalizm için çalışan ve dünyanın her yerindeki açlığa, hastalıklara ve baskıya karşı savaşan gerçekten dindar insan yığınları vardır. Ülkemizin güneyindeki ırk ayırımını ortadan kaldırmak için zenci rahiplerin militan öncülüğünde Katolik, Protestan ve Museviler dinsizlerle birlikte çalışmaktadır. Müslümanlar, Budistler ve kabile dinlerini izleyenler Asya ve Afrika'da barış ve gelişme sağlamak için konuşmakta, eylemde bulunmaktadır. İnsan haklarını sağlamak için verdikleri savaşta bu insanlar genellikle kendi dinlerinin ülküleri ve inançları —Tanrı'nın babalığı altında insanların eşitliği ve kardeşliği ülküleri— tarafından etkilenmektedirler.

Ahlaki sonuç, tinsel düşüncelerin ve tavırların kendi içinde ve kendiliğinden ilerici ya da gerici olmadıklarıdır. Toplumsal sorunlara uygulandıkları biçime ve ilişkilendirildikleri diğer düşünülere bağlı olarak her iki amaç için de kullanılabilirler. Ancak, çağımızda, tüm insanlar için daha iyi bir yaşam ve barış için verilen dünya çapındaki mücadelenin temeli olarak rol oynayamazlar ve yeterince güvenilir değildirler. Din ile sosyalizmin pratik amaçları arasında zorunlu bir karşıtlık olmamasına rağmen bu olgu doğrudur. Tersine, din, insan kardeşliğini ve her insanın gerçek saygınlığını ve değerini öğrettiği sürece bu ülkülerin gerçekleşmesi için sosyalizmi gereksinir. Yazık ki çoğunlukla «öbür dünya» üzerine olan görüşler, bu dünyadaki gereksinmelerimizi ve isteklerimizi de etkilemektedir.

Daha iyi bir topluma ulaşılması için bugün gerekli olan eylemlere karşı yürütülen tartışmalarda ve edilgenliğin savunulmasında genel olarak soyut ve yüce bir takım tanrısal ilkelere başvurulmaktadır.

İlerici ülküler adına yürütülen birleşik toplumsal eylemlere katılan değişik mezheplere bağlı dindar ya da dindar olmayan kişiler arasında din farklılıklarının önem kazanmasına izin verilmemesi zorunludur. Bir kaç yıl önce Harvard Üniversitesi Felsefe Bölümünden Profesör Hocking'in yönettiği ve John D. Rockfeller Jr.'ın geniş ölçüde finanse ettiği laik bir komisyon, doğu dünyasındaki Hıristiyan misyoner çalışmalarını inceledikten sonra, özellikle Marx ve Lenin'in felsefelerinin gösterdiği maddeciliğin artan gücüyle savaşmak için Hristiyanlığın Müslümanlık, Budizm ve diğer dinlerle işbirliği yapmasını ileri sürdü. Gerçeği gösterişle gizlemek amacıyla yapılan bu «birleşik cephe» dini savunmak için önerilmişti. Ancak sosyalizmin teorisi ve pratiği Marx ve Lenin'in felsefesinin başı ve sonu olduğuna göre bu öneri, sosyalizme karşı varolan ekonomik ve politik düzeni korumak amacıyla bir haçlı seferi olarak anlaşılabilir. Bugün dinî kişilerin önündeki büyük sorun kesinlikle şudur —sözde dinsel nedenlerle daha geniş bir demokrasiye ve sosyalizme karşı bir güç mü oluşturacaklar, yoksa gerici güçlere ve savaş tehlikesine karşı tüm toplumsal ilericilerle mi birleşecekler? Hıristiyan misyonlarının görev alanları ile emperyalist sömürgeci yönetim alanlarının gerçekte özdeş olmaları ve onun için Profesör Hocking'in çağrısının emperyalist devletlerin ve onların ekonomik alandaki yöneticilerinin çıkarlarına hizmet etmesi özellikle dikkate değerdir.

Berkeley'e ve felsefi idealizme dönersek, her ikisinin de amacının düşünceyi tinsel alanda sürdürmek, dünyaya ve insan yaşamına karşı tinsel tavırları korumak olduğunu

söyleyebiliriz şimdi. Ya bu dünya, nesnelerin tanrısal bir planın bir parçası olarak vardır — oluşan herşey belirli bir tanrısal sonuca ulaşmak için bir Tanrı ya da Tanrılar tarafından yönetilmektedir — ya da evren kendi içinde ve kendiliğinden vardır, yani olaylar doğal nedenlerle oluşur, nedensel ilişkilerin bilgisine dayanan insan eylemi bu olayların çoğunu değiştirebilir ve insanoğlunun başlıca amacı insan refahını varabileceği en yüksek düzeyine ulaştırmaktır. Kısacası, ya idealizm ya da maddecilik geçerlidir. Son kertede, idealizm tüm olayları bir çeşit Tanrı'yla ya da Evrensel Ruh'la ilişkilendirmek ve insan yaşamının amacını öbür dünyaya bağlı göstermek anlamına geldiği gibi, maddecilik de oluşan herşeyin çevremizdeki doğal ve toplumsal dünyadaki gerçek olaylar ve süreçlerle açıklanması ve insanların isteklerini ve gereksinmelerini karşılayabilmek için gerekli nesnelerin bilgisini ve onlara egemen olmanın yollarını arama çabası anlamına gelir. Bu doğruysa, genellikle idealizmi varolan toplumsal kurumları ve koşulları sürdürmenin yanında, maddeciliği ise eleştirinin ve varolanı değiştirme çabalarının yanında bulmamız şaşırtıcı olmamalıdır. Dikkate değer belirli istisnalar dışında, özellikle tek tek felsefecilerin ötesinde, felsefe düşüncesindeki büyük akımlar ele alındığında bu durumun geçerliliği doğrulanmıştır.

Maddeciliğin gençlerin, idealizmin ise yaşlıların felsefesi olduğu söylenmiştir. Bu görüş önemli bir şeyi, diğer bir deyişle, gençlerin genellikle dünyada kendilerine bir yer aradıklarını ve yaşlıların da yerlerini korumak istediklerini belirtiyorsa da idealizmin, öncelikle, egemenliğini sürdürmeye çabalayan toplumsal bir sınıfın felsefesi, maddeciliğin ise eski düzeni yıkmayı ve yeni bir düzen kurmayı amaçlayan ve büyümekte olan bir toplumsal sınıfın felsefesi olduğunu kavramaktan çok daha önemsiz ve daha az doğrudur. Bugün bu durum, özellikle, diyalek-

tik maddecilik ile idealizmin değişik biçimleri arasındaki mücadelede açıktır. Pratik çelişkilerde olduğu kadar bu tür tüm teorik çelişkilerde de bekleneceği üzere, tutunabilecekleri tarafsız bir temel bularak her iki taraftan da kaçmaya çalışanlar vardır. Mantıksal positivizm diye bilinen felsefe, önümüzdeki sorunlarla karşılaşmayı önlemek için girişilen bu «liberal» çabanın iyi bir örneğidir. Hem idealizme, hem de maddeciliğe karşıdır.

Toplumsal tutuculuğun ve genellikle gericiliğin bir aracı olarak idealizmin ya da tinselliğin önemini küçümsemek olanaksızdır. Bu araç dinî ya da felsefî sistemlerce açımlandıktan ve geliştirildikten sonra, yaşamdan doğan sorunlara karşı tüm tavırların billurlaşması ve somut durumlara karşı tepki gösterme yollarının yasalar halinde toplanması ile işlev kazanır. Maddecilikten farkı karşımıza çıkan sorunlara karşı uyguladığı karşıt yaklaşımlarda görülür. İdealist ve tinsel tutumlardaki birlik çoğu kez sorunları ele almada kullandıkları değişik yollar nedeniyle gözden kaçmaktadır. Bir örnek olarak savaşı alalım. Dünya Savaşı gibi bir felâket bu bakış açılarından tek ve aynı sonuca varan sayısız yolla haklı gösterilmektedir. İnsanın kavgacı içgüdüsünün buna yol açtığı -savaşmanın insan doğası olduğu söylenmektedir. Bu görüş bir çok kişiye «doğaya uygun», yani doğaya değinen bir açıklama gibi görünebileceği için daha da yanıltıcıdır. Ancak biz, idealizmin insanı içeren olayları, insanın dışında gelişen ve Evrensel Bir Ruh tarafından yönetilen olaylar olarak ele aldığını ve hiç bir zaman insanı, olayların bir ürünü olarak ele almadığını görmüş bulunuyoruz. Burada, insan doğasının mutlak bir şey, ilk ve son olarak «verilmiş» bir şey olarak görüldüğü ve insanın her yaptığı şeyin kaynağının onun ebediyen içinde bulunduğu durum olarak kabul edildiği açıktır.

Dünya Savaşı gibi bir olayın bilinen başka bir açık-

laması ise insanın hırsını ve bencilliğini savaşın nedenleri olarak ele almaktır. Bu bir önceki görüşe benzer. Ek olarak, savaşın ancak insanların yürekleri değiştirilseydi ortadan kalkabileceği görüşünü de içerir. İnsanların yürekleri nasıl değiştirilir? Daha fazla dinsel eğitimi gereksindiğimiz ve yalnız dinin insanları daha cömert ve fedakâr yapabileceği öne sürülmüştür her zaman. Bu, insanın «doğal» olarak kötü olduğu ve elde edebildiği iyiliğin, yalnız Tanrı'dan geldiği teorisine dayanır.

Artık tanıdığımız bir diğer önemli idealist yaklaşım da savaşın kötü **görünmesine** karşın gerçekte iyi olması gerektiği ve belirli bir tanrısal amaç için ortaya çıktığı görüşünü benimsemektir. Dünya'nın Tanrı'nın yaratısı ve tüm olayların O'nun isteğinin belirtisi olduğu varsayımları ile başlarsak bu yaklaşım geçerli olur. «Dünyada süren haksızlığı kavrayan ve düşünce ruhunu, kötülüğün varlığı olgusu ile bağdaştıran bir anlayışla» Hegel'in kendi gününe kadar olan tarihi yazdığı gibi biz de Dünya Savaşlarımızın tarihini yazabiliriz. Fakat bu, insanların, Tanrı'nın kendi amacını gerçekleştirdiği dolambaçlı yollardan kuşkulanmasına ve doğal ya da toplumsal bir felaketi noktalıyabilen saygılı «Amin» sözcüğünü aşağılamasına yol açar.

Savaş nedir sorusuna yapılan bu yaklaşımlar bir araya getirilince, şaşırtıcı bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Hiç biri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının hangi nedenlerle çıktığı, hangi etmenlerin onları geliştirdiği, savaşa katılan çeşitli ülkelerde kimlerin çıkarlarına hizmet edildiği gibi sorunların gerçekten somut bir analizini ne yapmıştır ne de yapılmasını teşvik etmiştir. İdealistlerin kendilerinin de bilincine vardıkları gibi, bu soruları sormak ve savaş ya da diğer bir toplumsal olayı bu biçimde incelemek, idealist bir yaklaşımdan çok maddeci bir yaklaşım gütmektir. Savaşa karşı alınan tavır, sadece tüm

diğer ivedi sorunlara uygulanan yaklaşımın bir örneğidir. Bu aynı yaklaşımları yoksulluk, işsizliklik, ekonomik buhranlar, suç ve tüm diğer insan hastalıkları sorunlarına uygulamak kolaydır.

Tinselciliğin sunabileceği başlıca, hatta tek çare duadır. Dünyada insanların istiyebileceği hiç bir şey yoktur ki dua yöntemiyle elde etmeye zorlanmasınlar. İnsanlar sağlık ve uzun yaşam için, yağmur ve bolluk için, barış ve ilerleme için dua ederler. Duanın temelinde akıllı, iyi ve güçlü bir Tanrının bulunduğu, bizim isteklerimizi dikkate aldığı, ve bu nedenle olayların akışını değiştirmeye yönelebileceği varsayımları yatmaktadır. Ancak, bu noktada önemli bir çelişki bulunmaktadır. Oluşan herşey tanrısal plana göredir ama bu plan isteklerimizle bağdaşmayınca Tanrı'dan bunu değiştirmesini isteriz. Papa Habeşistan'da süren savaşın sona ermesi için dua ederken Tanrı'nın isteği olmasaydı savaşın ortaya çıkamayacağını kesinlikle düşünüyor olmalıydı. Ayrıca, bu zorluğu bir yana bırakarak Tanrı'nın işe nasıl karışacağını sormalıyız. İngiltere ve diğer dünya güçlerini Haile Selassie tarafında toplayarak İtalya'yı mı durduracağı yoksa Mussolini'yi yumuşatarak askerlerini geri çekmesini mi sağlayacağı ya da Habeşistan'ın silahları bırakıp İtalyan istilâsını kabullenmesini mi isteyeceği açık değildir.

Duanın etkinliği sorusunu sormaya bile değmez. Gerçek nokta, duanın **varolan koşulları değiştirmek için hiç bir şey yapmamanın** en etkili yolu olmasıdır. İkinci Dünya Savaşından önce Rahip Henry Sloane Coffin'in verdiği bir vaazda bu nokta dikkat çekici bir şekilde belirtilmiştir. Dr. Coffin bir çok kimsenin bir dünya savaşı olasılığı karşısında üzüntü duyduklarını belirttikten sonra konuşmasına şöyle devam etti: «Eğer Tanrı'ya inanıyorsak, son sözümüz her zaman O'ndan umut olmalıdır. Bu umut ne demektir? Her durumda bizim için O'nun bir amacının ol-

ması ve bizim bu amaç uğruna çalışmamızı istemesi demektir. Dünya işlerinin bu anında barışı istememiz ve onun için dua etmemiz, ve kaygısızca savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirmemiz kesinlikle Tanrı'nın isteğidir...» Her durumda Tanrı'nın bizim için bir amacının olması ile bu durumun ortaya koyabileceği şeyin olmaması için dua etmemiz arasında buradaki göze çarpan karşıtlığın yanında, savaş ortaya çıkarsa bunun Tanrı'nın amacı olduğu ve bizim de içinde yerimizi almamız gerektiği açıktır. Diyalektik maddeci, savaşın kaçınılmazlığının kaygısızca kabullenilmesine karşı Dr. Coffin ile birleşir. Ancak bu noktadan sonra yolları ayrılır. Biri yüce umutlara ve duaya yönelir; diğeri somut bilgiye ve örgütlenmiş etkili eyleme. Ama örgütlü kitle duasının kendisinin bir eylem biçimi olduğu önemsenmeden geçilmemelidir. Ülkenin her bir yanından gelen onbin zenci Washington'da bir dua-seferinde ırk ayırımının ortadan kalkması amacıyla bir araya gelince, artık sadece duanın ötesinde bir şey yapıyorlardır.

Duanın, tinselciliğin bir anlatımı olduğu ve felsefî idealizmle ilgisi olmadığı söylenerek bu görüşe karşı çıkılabilir. İlk planda idealizmin dinsel düşünülerin uç eğilimlerinin bazılarını önlemek pahasına da olsa dinsel düşünülere felsefî dayanak sağlayarak onları genellikle üstün tuttuğu söylenebilir. İkinci olarak, idealizm bu tavırların tümünü iki yolla desteklemektedir. Önce, toplumsal durumların ve eylemlerin nedeni olarak somut olaylardan çok, (ekonomik koşullar, vs.) düşünüleri, doğayı, ruhu görmektedir. İkincisi, düşünülerin maddi güçlerden ayrı olarak kendi içlerinde ve kendiliklerinden bu sonuçları başardıklarını kabul etmektedir. İdealizmin bu önemli yönü ile henüz yeterli bir şekilde uğraşılmadı. Bu görüş gerçek günlük hayatta, doğru olan bir şeyin doğru olduğu için kazanacağına inanma biçimini alır. Buna göre

şiddet, ya da kitle baskısı, gerçek mücadele yalnız gereksiz olmakla kalmamakta, aynı zamanda düşünlerin kendi arılıkları içinde işleyişini bozmaktadırlar. Gerçekten de olduğu gibi, bir idealist felsefecisinin, hangi tarafın haklı olduğunu bilmediği için 1936 - 39 arasındaki İspanya İç Savaşında hiç bir tarafı desteklemiyeceğini, ancak haklı olan tarafın eninde sonunda kesinlikle kazanması gerektiğini söylemesi idealizm ile tam uygunluk içindedir.

Toplumsal reformistlerin çoğunluğunun durumu böyledir. Woodrow Wilson, bu yaklaşımın başarısızlığının acıklı bir gösterisiydi. Tutarlı olup olmadığı sorununu bir tarafa bırakırsak, Avrupa diplomasisinde faaliyette bulunan gerçek güçlere karşı **soyut** düşünüleri kışkırttığı için büyük kötülüklerin ortaya çıkmasına yardımcı olduğu bir gerçektir. Tutucu sendika liderleri bu davranışı benimsemekte ve egemen çevreleri destekleyen örgütlü güçlerden daha geniş bir gücü kendi ülküleri etrafında örgütlemeye çalışmadan, egemen güçlere karşı büyük reformlar başarmayı umut etmektedirler. Bu davranış, bütün kitle eylemlerine, istenen amaçlara somut güçlerle ulaşma çabalarına karşı çıkmaktan, ütopyalar yaratıp, düşlenen ideal devletin kendiliğinden gerçek bir devlete dönüşeceğine inanmaya kadar uzanır. Bu olanaksız görünürse idealist başka bir yere sığınır. Platon'un ideal bir devlet'in taslağını sunduktan sonra; «... Onu görmek istiyenler için belki cennette bir örnek vardır... Onun dünyada şu anda veya gelecekte var olması önemsizdir», diyerek yaptığı gibi.

İdealizm felsefesinde sistematik bir dünya görüşü halinde düzenlenen bu tavırlara en keskin karşıt olarak maddecilik ortaya çıkar. Bir felsefe olarak idealizmin, insanın «idealleri» olması ile karıştırılmaması gerektiği gibi, felsefî maddecilik de katıksız somut maddeleri araştırma çabası anlamına gelen maddecilik ile karıştırılmama-

lıdır. Amerika'da bulunduğumuz çağda gerçekten egemen olan felsefenin idealizm olmasına karşın tinselciler bu çağı sürekli olarak maddecilikle nitelendirmektedirler. Aksine, bu aynı kişiler diyalektik maddeciliğin S.S.C.B.'-nin kabul edilen felsefesi olmasına karşın, Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizmin bir dine dönüştüğünü söylemektedirler.

İdealizm gibi maddecilik de, insanın günlük yaşamındaki sorunları ele almanın somut yollarını örgütleyen ve yasalaştıran sistematik bir dünya görüşüdür. Öncelikle, insana ve çevresindeki dünyaya ilişkin tüm olayların, dünyamızdaki başka olaylarla, bunların da bilgimizin varabildiği noktaya dek başka olaylarla açıklandığını belirtir. Bu, Yunan filozofu Demokritus'tan günümüze dek tüm maddeciliğin en temel öğretisidir. Olayları, doğa dünyasının dışında ve üzerinde varsayılan bir güce atfederek, kavrayan ve açıklayan hiçbir çabayı gözönüne almaz. Dünyamızın **tüm** olaylarının bu yolla açıklanabileceğini nasıl bildiğimiz sorulmaktadır. Maddecinin bu soruya verdiği yanıt öylesine önemli ve kendi yaklaşımı için öylesine temeldir ki özel bir dikkat gerektirmektedir.

Ancak, devam etmeden önce, okurun bu kitabın bir felsefe tarihi olmadığını ve «maddeci», «idealist» kişilere ya da «maddeci durum» vs.'ye değinildiğinde bunun geçmişte ya da bugün maddeci veya idealist olarak nitelendirilenlerin tümünün değinilen görüşleri benimsedikleri ya da benimsediklerinin bilincinde oldukları anlamına gelmediğini kitap boyunca unutmaması için uyarmalıyız. Kişinin doğayı egemenliği altına almasına ve kendi bilincine varmasına ilişkin ilerlemeler yaptığı ilk çağları gözönüne almazsak, felsefenin yirmibeş yüzyıllık bir tarihi vardır. İnsan düşüncesinin bu tarihsel gelişimi boyunca, insanlar genellikle tam bilincinde olmadıkları ilerlemeler yaptılar ve tam anlamını anlamaları olanaklı olmayan

yönlere yöneldiler. Benzer biçimde, filozofların icinde yaşadıkları toplumsal çevre ve bu çevre içinde kendi durumları son derece karmaşıktır ve çelişen unsurlardan oluşmuştur. Bu nedenle durumlarının tamamen açık ve kuşkusuz olmasını beklemeliyiz. Böylece, aslında çoğu kez olduğu gibi, bir filozofun düşüncesinde idealist unsurlarla birlikte maddeci unsurlar da olabilir. Ancak, bu incelemenin de temelini oluşturan önemli nokta, bu karışıklıklara ve çelişkilere karşın, felsefe tarihinin ancak maddecilik ve idealizm arasındaki bu temel karşıtlık ele alınarak incelendiğinde anlamlı ve yararlı olmasıdır.

Maddeci, dünyamızdaki tüm olayların, bilinen ya da deney veya deneme aracılığıyla bilinebilen başka olaylarla veya süreçlerle açıklanabildiğini ileri sürer. Bilinmeyen ve bilinemez bir şeyin varolduğu varsayımına başvurmamız gereksizdir. Örneğin, **c** olayını **a** ve **b** olayları ile açıklayabilirsek, açıklama için bilinmeyen bir **x** kullanmamız gerekmez ve kullanmamalıyız.

Orta Çağ'da bir filozof, William of Occam, «Occam'ın usturası» ya da Cimrilik Yasası denen önemli ilkeyi ileri sürerek bu düşünüyü ilk kez ortaya attı. Occam'ın ilkesinin dayandığı nokta, birşeyin varolduğu ya da başka birşeyin nedeni olduğu varsayımının, eğer böyle bir varsayım yapmadan işimizi görebiliyorsak, istenilir ve mantıksal olmadığıdır. Örneğin, bir doğum ya da bir ölüm, bir buluş ya da bir deprem olayını, varolduğunu gerçekten bildiğimiz şeylerle açıklayabiliyorsak, bunları bir Tanrı'nın oluşturduğunu niçin varsayalım? İnsanların dünyaya gelmelerini ve belirli dinsel düşünüler kazanmalarını gerçek yoluyla açıklayabilirsek, niçin bu olguları dünyayı denetleyen bilinmeyen bir güçten kaynaklanmış olarak açıklıyalım?

Onun için maddeci, bu ilkeye dayanarak, bir Tanrı ya da tinsel gücün evreni yarattığını, olan herşeyi böyle

bir varsayım yapmadan açıklıyabiliyorsak, niçin varsayalım diye sormaktadır. Daha da genelleştirerek, hiç bir zaman bir şeyin varolmadığını değil, **bir şeyin varolduğunu** kanıtlama gerektiğini ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, herhangi bir savı ortaya atanın kendi savını kanıtlaması gerekmektedir. Ortaya atılan savı destekleyen olumlu kanıtlar olmadıkça onun yanlışlığını göstermeye çalışmak gerekmez. Maddeci bu ilkeye dayanarak, ki bu ilke olmadan hiçbir bilim olamaz, bu dünyanın olaylarını yöneten bir Tanrı'nın bulunmadığını kanıtlaması gerekmediğini ve bilimsel açıdan, olan bir şeyi doğaüstü bir güçle açıklamaya hakkı olmadığını belirtmektedir. Güneş sisteminin evriminin teorisini sistematik bir biçimde geliştiren Fransız matematikçi ve uzaycı Laplace bu durumun klasik bir örneğini vermişti. Çalışmasında Tanrı'dan söz etmemiş olduğu kendisine bildirilince, «Böyle bir varsayıma gerek duymadım», demiştir.

Maddecinin herhangi bir şeyi açıklamak için doğa dünyasının ötesine gitmeyi yadsıması, kendi görüşüne göre, sağlam bir biçimde bilimsel yönteme ve bulgulara dayanmaktadır. Bilimsel yöntem bilinmeyen bir şeyi bilinen ya da en azından deney veya deneme aracılığıyla bilinebilen bir şey ile açıklama yöntemidir. Örneğin, Charles Lyell jeoloji alanında bir devrim getirdi, ve dünya yüzeyindeki değişiklikleri yalnız, çevremizde gerçekten işlediğini gördüğümüz **türden** süreçlerle açıklamaya çalışınca katıksız bir jeoloji bilimi yarattı. Böylece, geçmişte yeryüzünde gerçekleşmiş **olabilecek** herhangi bir büyük değişikliğin öne çıkarılmasını önledi. Charles Darwin, Lyell'in jeolojisini kullanarak ve onun yöntemindeki ilkeleri izleyerek, değişik hayvan türlerini açıklamak için birbirinden ayrı yaratış eylemlerini yadsıdı. Bunun yerine, türlerin kökenlerini ve varolan ya da fosilleşmiş kalıntıların incelenmesinden olaylardaki değişiklikleri elde etmeye çalış-

tı. İlke şudur: Hiç bir şeyi gereksizce varsaymamalıyız.

Maddeciliğin ikinci ana ilkesi birinci ilkenin uygulanmasından doğan ve temel gerçeğin us ya da tin olduğunu iddia eden idealizme karşı herşeyin «doğal olarak» açıklanabileceğini savunur. Bütün bildiği dünyadaki süreçler ya da olaylar olan maddeci bu «us» nedir? diye sorar. Bilinç ya da düşünce, duygu, istek, seçim ve benzeri unsurları içermeyenlerden ayırd edilmek için bu süreç ve olayların bazıları «ussal» olarak tanımlanır. «Ancak siz Us'u bir soyutlama, düşünce, duygu, vb. için bir ad olarak kabul ediyorsunuz. Sizin Madde'niz nedir? O da aynı derecede bir soyutlama, tüm olayların arkasında bulunduğu varsayılan bilinmeyen bir öz için bir ad değil midir?» diye karşılık verir idealistler. İlk maddecilerin bir çoğu bu tuzağa düştüler ve bundan nasıl kurtulacaklarını bilemediler. Ancak çağdaş maddeciler «madde»nin kendi içinde bir şey, olayların arkasında bulunan soyut bir şey olmadığını, dünyayı oluşturan her tür şey için yada bilgimizin ve eylemlerimizin ortaya çıkardığı şeylerin ve süreçlerin sonsuz çeşitlerinin tümü için bir ad olduğunu bilirler. Bunlara madde demek, onların zaman ve uzay içinde «gerçek olaylar» olduğunu, yani kendi içlerinde ve kendiliklerinden varolduğunu ve varlıklarının bir Tanrı ya da bir us gibi başka bir şeye bağımlı olmadığını doğrulamaktır.

Şimdi idealizmin ne anlama geldiğini anlamak amacıyla yaptığımız gibi maddeciliğin pratikte ne olduğunu sorabilecek bir durumdayız. Maddi gerçekliğin değer taşıması, yaşamın yalnız yemek ve içki olması ya da paranın tek önemli şey olması anlamına gelmez. Ancak kafası karışık tinselciler maddeciliğin bu anlama geldiğini düşünebilirler. İkibin yıldan daha uzun bir süre tinselciliğe karşı olan eğilimleri gözden düşürmek amacıyla maddecilik bu anlamda kullanılmaya çalışıldı. Maddecilik, dü-

şünce ya da bilinç diye bir şey olmadığı anlamına gelmez. Olumlu anlamda maddecilik, yukarıda belirtildiği gibi tüm olayları başka olaylar ile açıklamanın yanında düşünce ve duygunun birbiriyle ilişkili maddesel varlıkların fonksiyonu olduğunu kabul etmekdir. Bu, aşağıda anlatılan üç önemli ilkeyi içerir.

İdealiste karşıt olarak maddeci bilinmeyen ya da doğrudan bilinen ve dolayısıyla kanıt gerektirmeyen bir şeyle karşılaşmadığı sürece bu ilkeleri diğer inançlardan çıkarmaya veya türetmeye çalışmaz. Pratik yaşamda ve bilimsel çalışmadaki her eylemimizde onları nasıl varsaydığımızı ve çeşitli bilimlerde ilerleyen bilgilerin onlara nasıl destek sağladığını gösterir. Tam anlamıyla maddeci olabilecek cesareti gösteremeyen bazı zayıf temelli felsefeciler bunlara hipotez demeyi tercih ederler. Ama böylesine iyi bildiğimiz, herhangi bir şeyi belirken beraberinde bildiğimiz ve öğrendiğimiz bilginin karşılığında daha iyi anladığımız şeyleri «hipotetik» (belirsiz, henüz kurulu olmayan, sadece varsayılan, vb) diye tanımlamanın ne anlamı vardır? Bunu yapmanın gerçek anlamı maddeciliği bir «inanç» —din gibi inanmak için seçilmiş bir şey— yapmaktır. Böylece kişinin felsefesi sadece bir kişisel tercih sorunu niteliğini kazanır.

Bu ilkelerin ilki düşüncenin ve duygunun bir tarihinin olmasıdır. İnsan, ve ondan önce daha aşağı hayvanlar kendilerinin yapmadıkları bir dünyaya geldiler. Bildiğimiz kadarıyla düşünen yaratıklar, «us»lar var olmadan önce de güneşler, yıldızlar ve gezegenler vardı. Canlı organizmalar üzerinde yaşamadan önce, düşünce ya da duygu varolmadan önce dünya sayısız çağ boyunca gerçekten varolmuştur. Maddeci, maddenin akıldan önce geldiğini söylerken bu olguyu belirtmek ister: canlı organizmalar varolmadan önce fizik ve kimya gibi bilimlerin uğraştıkları davranış biçimlerinden daha karışık olanları-

nın ortaya çıkmasına yol açan gelişme ve karmaşıklık düzeyine henüz ulaşamamış cansız bir doğa ve fiziksel süreçler vardı. Bu inancı öne süren maddecinin kafasından bir şey uydurmadığı, elimizde varolan en iyi çağdaş bilimsel bulgulara dayandığı açıktır.

İkinci olarak, düşünce ve duygu (bu terimlerle bilinçli yaşamın anımsama, düşleme, algılama, isteme, seçme, sevme, nefret etme, vb. gibi tüm süreçlerini anlatmak istiyoruz) maddesel bir temele dayanır ve hiç bir zaman maddesel organizmalardan ayrı görünmezler. Yaşam süreçlerini bulduğumuz her yerde belirli türlerin maddesel gövdelerini; düşünen varlıkları bulduğumuz her yerde de gelişmiş özel bir düzen gösteren bir sinir sistemini, beyni, duyum organlarını, vb. barındıran gövdeler buluruz. Gövde olarak davranışları benzer biçim ve gelişmişlikte olan öteki gövdelerin davranışları gibidir: Öteki gövdelerin yere düşerken bağımlı oldukları kurallara göre desteksiz olunca yere düşerler. Tüm öteki fiziksel gövdeler gibi her zaman varolmadılar ve herzaman varolmayacaklar. Ancak fiziksel hareketin genel yasalarına uygun olarak davranışta bulunurlar. Kendi çevrelerinin unsurlarına yüksek düzeyde belirlenmiş ve ayrıcalık taşıyan biçimlerde tepki gösterirler. Cansız doğada bilinmeyen bir özellik olan öğrenme, yani kendilerini çevrelerine daha iyi uydurabilmeleri için etraflarından gelen etkilere olan tepkilerini geliştirme özelliğine sahiptirler. Az gelişmiş biçimlerdeki irkintiden insanlardaki düşünce ve duyguya kadar, çeşitli durumlara tepki göstermenin bu belirli yöntemleri bu gövdelerin fiziksel düzenlerindeki gelişmişliğe dayanır. Beyinlerinin ya da sinir aygıtlarının yaralanması halinde artık aynı şekilde tepki göstermezler ve kapsamlı bir yaralama duyguların yitirilmesine ve ölüme yol açar. Bu açıdan maddeci, maddenin us'a göre önceliği olduğunu söyler-

ken, düşüncenin belli maddesel gövdelerdeki davranışların karmaşık bir biçimi olduğunu belirtir.

Maddeciliğin, madde ile us'un ilişkisine ait üçüncü ilkesi daha karışıktır ve diğer ikisinden daha az anlaşılmıştır. Bu ilke, insanların düşündükleri ve duydukları kişilik, özellik, düşünce, seçim, istek, sevgi ve nefret gibi herşeyin insanların toplum ve doğa dünyası ile olan ilişkilerinden doğduğunu belirtir. «Varlık bilinci belirler» cümlesiyle ifade edilen bu görüş, bilincin varlığı belirlediğini ileri süren idealist görüşün tam karşıtıdır. Düşüncelerin cennetten inmediği, insanların çevrelerindeki dünya ile olan ilişkilerinin bir sonucu olarak düşüncelerin uslarda oluştuğu anlamına gelir. Düşüncelerimizin bazıları öylesine soyut, türetildikleri şeylerden öylesine uzaktır ki bazı felsefecilere hiçbir şekilde deneylerden gelemezlermiş gibi görünmüştür. Bu, özellikle rakamlar ve tüm matematiksel düşünüler için geçerlidir. Fakat insanın ilk tarihini ya da kendi çocuklarımızı bile gerçekten yakından incelersek, onların bu soyut düşünceleri —ren geyiği ya da ok, bebek, top gibi— en somut şeylerle olan uğraşılarının, onları ustalıkla ele alışlarının bir sonucu olarak yavaş yavaş kavradıklarını görürüz. İdealistin, dünyanın insanın düşünülerinden geldiğini ve bu nedenle insanın usuna bağımlı olduğunu gösterme çabalarına karşıt olarak antropoloji ve psikoloji bilimleri insanın düşüncelerinin dünya ile olan deneyleri sırasında nasıl elde edildiğini gösterirler.

Ancak insanların düşüncelerini doğa dünyasından türettiklerini göstermek maddeciler için yeterli değildi. Fransız maddecileri bu noktada durdular ve bu nedenle insanların dinsel düşünüler, özgürlük ve kardeşlik gibi toplumsal görüşler gibi daha karışık kavramlara ya da insanlığın ilerlemesi kavramına nasıl ulaştıklarını açıklamayı başaramadılar. Bu düşünüleri anladıkları maddi dünya ile ilişkilendiremedikleri için onları iki yoldan biriyle ele aldı-

lar. Özgürlük, kardeşlik ve ilerleme gibi beğendikleri düşünüler olunca, onların, zamanın başında doğa tarafından insanların kafasına sokulmuş olduğunu öne sürdüler. Adem'in günahı nedeniyle insanların cezalandırılması düşüncesi ya da bir kralın tanrısal haklara dayanarak toplumu yönetmesi düşüncesi gibi beğenmedikleri düşünceler olunca, bunların **doğal** olmadığını, insanların denetim altında tutulmasını ve daha kolay soyulmasını sağlamak amacıyla akıllı papazlar, aristokratlar ve düzenbazlar tarafından insanlara zorla kabul ettirildiğini göstermeye çalıştılar.

Bilimsel sosyalizmin kurucuları olan Karl Marx ve Frederick Engels ilk kez bu yanılgıyı düzelterek maddecilik kavramını genişlettiler. Maddi dünyanın yalnız cansız doğa dünyasını değil, insanların dünyasını da kapsadığını ve insanların dünyasının insan toplumu ya da insanların gerçek toplumsal ilişkileri anlamına geldiğini gösterdiler. Bu nedenle maddecilik, varlığın bilinci belirlediğini ileri sürünce, toplumsal varlığın da toplumsal bilinci belirlediği anlaşılmalıdır. Diğer bir deyişle Marx ve Engels insanların fiziksel düşünülerinin yalnız doğayı yansıtmadığını, insanların kendi toplumsal varlıkları tarafından koşullandırılması gibi, insanların toplumsal sorunlara, adalet ve özgürlüğe, iyi ve kötüye ilişkin düşüncelerinin de yine insanların yaşadıkları toplumsal dünya ve bu toplumsal dünyada kişinin yeri ile belirlendiğini gösterdiler. Özgürlük ve kardeşliği, insanların kafasına doğa tarafından sokulmuş düşünceler olarak yücelten Fransız felsefecileri aslında, zamanlarının Fransız toplumunda sahip oldukları kendi toplumsal durumlarının onlarca istenilir duruma getirdiği şeyleri evrensel doğrular olarak ileri sürüyorlardı. Aynı şekilde onların toplumsal çıkarlarına ters düşen düşünülerin, insanları yanlış yola sürüklüyenlerce uydurulduklarını düşündüler. Marx ve Engels'le beraber tarihin,

tüm sanatların ve bilimlerin incelenmesinde ve günlük yaşamın tüm deneylerinde karşılaşabileceğimiz her düşününün, her ilke, düşünce ya da teorinin belirli bir tarihe sahip olduğunu anlamamız gerekir. Bu gün varolan bir düşünü, teori ya da ilke bir zamanlar yoktu; belli toplumsal ve tarihsel koşullar altında düşünen insanlarca geliştirildi; bir gereksinimi (bu gereksinim katıksız pratik ya da tamamen teorik düzeyde olabilir —yani belli olgular kendilerini açıklayacak bir teori ya da belli teoriler diğer bazı yan teorilerl gerektirebilir) karşılıyarak insan yaşamında bir işlevi yerine getirdi ve bilimsel tıbbın gelişmesiyle ilkel iyileştiricilerin ortadan kaybolması gibi, herhangi bir gereksinimi karışlayamaz duruma gelince yok olacaktır. Marx ve Engels'in bu öğretide, genel yaklaşımında Darwin'in hayvan türlerinin evrimi teorisine paralel olan bir tarih ve insan düşüncesinin evrimi teorisine yer vermeleri ilginçtir. Marx ve Engels'in kendi düşüncelerini Darwin'den önce yayımlamalarına karşın, bu iki önemli düşünce gelişimi aynı zamanda ortaya çıktı.

Biz bu verimli düşününün yalnızca kaba çizgilerini gösterdik. Daha gelişmiş biçimiyle, insanların politik örgütlerinin, dinlerinin, bilimlerin, sanatların ve felsefelerin temelinde toplumun ekonomik alanda örgütlenmesinin ya da yaşam için gerekli malların üretiminde insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bulunduğunu açıkladık. Marksist maddeciliğin bu yönü tarihsel maddecilik diye nitelendirilir ve son bölümde diğer tarih kavramları ile birlikte ele alınacaktır. Şu anda önemli olan tüm düşünülerin insan ile doğanın birbirini etkilemesinden ve diğer insanlarla olan karmaşık ilişkilerinden doğan ürünler olduğunu ve bu nedenle insanın yaşam koşullarının ve genel olarak dünyanın, düşünü temeli üzerinde değil, düşünülerin insan yaşamının maddi koşulları üzerinde açıklanması gerektiğini belirten diyalektik maddeci görüşü kavramaktır.

Şimdi maddecilik felsefesini toparlayacak ve idealizme karşıtlığı içinde görecek durumdayız. Maddecilik bir Tanrı'nın ya da Tanrı'ların varolduğunu, dünyayı yarattığını ya da denetlediğini varsayan herhangi bir nedeni yadsır. Nesnelerin —herhangi bir biçimde maddenin— her zaman varolmadığına ve her zaman varolmayacağına inanmak için hiç bir neden olmadığını ortaya koyar. Evrenin bir amacı olduğu ya da herhangi bir şeyi başarmayı amaçladığı görüşünü yadsır; yalnız yaşayan organizmaların amaçları vardır ve, şu anda bilebildiğimiz kadarıyla, bunlardan yalnız insanlar amaçlarının bilincindedirler. İsteklerine ulaşmak için çevrelerindeki dünyayı ve kendilerini denetlemeye çalışırlar. Bizim bu dünyanın bir ürünü olduğumuzu, onun içinde ve onunla birlikte geliştiğimizi, yeryüzündeki yaşamın canlı gövdelerin hareketleri, akıntıların gel giti yada mevsimlerin sırası kadar doğal olduğunu belirtir. Doğanın sağladığı bu çerçeve içinde insan yaşamının insanın kendi uğraşı olduğunu ve yalnız toplumsal insanın kurabileceği biçimde olabileceğini ve olduğunu açıklar. Son olarak, maddecilik insanın tüm düşüncelerinin, duygularının, ülkü ve umutlarının, bu dünya üzerinde yaşayan diğer organizmalar arasında bir organizma olan insanın kendi durumundan ve herhangi bir zamandaki kendi belirli ekonomik ve toplumsal gelişmesinden kaynaklandığını gösterir.

Ancak bu, maddeciliğin bize sunduğu resmin yalnız bir kısmıdır. Yalnızca içinde yaşadığımız evrenin ve böyle bir evrenin yaratıcıları olan bizlerin doğası ile ilgilidir. Maddeciliğin diğer bir yönü edindiğimiz bilgilere ilişkin her görüşü, onun doğruluğunu sınamasıdır. Maddecilik, kendimize ve dünyaya ilişkin bilginin, bilimlerin yöntemlerinden başka hiçbir yöntem ile kavranamıyacağını belirtir. Sözde daha yüksek bir bilgi kaynağının —dünya-üstü bir deney, tanrısal esin ve sezgi gibi şeylerin— varlığını

yadsır. Maddecilik düşünülerimizin, duyularımızın bize sağladığı malzemeleri yorumlama, sıralama ve düzenlemede duyularımızın ve toplumsal olarak koşullandırılmış düşüncemizin çalışması dışındaki her kaynağı yadsır. Bu yolla türetilen düşünülerimiz aracılığıyla bir kısmını oluşturduğumuz dünyayı bile bileceğimizi ve bilgimizi gerçekten deneyerek, deney içinde doğrulayarak sınayabileceğimizi belirtir. Düşünülerimizin, nesnelerin özelliklerini yargılamada kullanılan kıstaslar olduğunu yadsır. Düşünülerimizin doğruluğunun ya da yanlışlığının tek kıstasının nesnelerin özellikleri olduğunu ileri sürer. Ayrıca, insanların istek ve gereksinimlerinin, belli bir yerde belli bir anda ve belli bir yaşamda insanlarca iyi ve istenebilir olarak benimsenmeleri dışında hiçbir anlamı ya da önemi olmadığını belirtir.

Maddeciliğin bu iki yönünü biraraya getirince, karşılaştığımız durumlarda eylemimiz için bir kıstas ve bir temel buluruz. Bu, ortaya çıkan her soruna belirli türde sorular sorarak yaklaşmayı ve cevaplarını belirli yollarda aramayı içerir. «Bu neden oldu?» sorusu maddecilikte koşulların hangi birleşiminin ya da takımının bu sorunu oluşturduğunu (örneğin, güneş tutulması, deprem, teknolojik işsizlik, savaş ya da ekonomik bir krizin mi olduğunu) araştırmak anlamına gelir. Sorunun bilimsel bir biçimde cevaplanması gerektiğini belirtir. Diğer bir deyişle, bu sorunlar insanlığın geçirdiği tarihi süreçler içinde geliştirilen ve işlerlik kazanmış sonuçların elde edilmesi, başarılı öngörülerde bulunulması ve, daha da üst düzeyde, bilgi birikimine yol açılması ile başarısı doğrulanan belirli teknikleri ve yöntemleri kullanarak ilgili unsurların, güçlerin ve etkenlerin incelenmesi ile irdelenmelidir.

Neyin iyi olduğunu saptamak için de benzer yöntemler kullanılmalıdır. Bu, hangi gereksinimlerin ve isteklerin karşılanacağı, kimler için, hangi kişi, grup ya da sınıf

için karşılanacağı anlamına gelir. Hemen anlaşılacağı gibi bu soru da anlatılan yöntemlerle cevaplandırılmalıdır. Savaş, faşizm, emperyalizm, sendikacılık, toplu sözleşme, sosyalizm, dünya barışı, refah gibi kavramlar bazı kişilerce iyi, bazı kişilerce kötü diye nitelendirilmiştir. Bu durumda nasıl bir yargılama yürütebiliriz? Maddecilik şöyle cevaplar. Ancak şu soruları bilimsel yöntemlerle araştırarak: kim bunları iyi olarak benimser?, neden?, hangi amaçla?, bunlar gerçekten oldukları iddia edilen şeyler midir?, pratikte sonuçları ne olacaktır? vb. Bütün bunlar, izlenecek çok daha kolay bir yol olan idealizme tam bir karşıtlık içindedir. İdealizm, hiçbir zaman böyle zor sorular sormayı ve onları cevaplamak için güç çabalara girişmeyi gerektirmez. Birşeyin nasıl ve neden olduğuna ve neyin iyi olduğuna ilişkin sorulara cevap olarak her zaman Tanrı istediği için birşeyin olduğunu, Tanrı buyurduğu için iyi olduğunu, bunların iyi bir amaca hizmet etmek için bizim dışımızda ve üstümüzde planlanmış olması gerektiğini ya da gelecek bir yaşamda bizi mutlu kılacağı için iyi olduğunu söyleyebilir. Bu yol daha kolaydır ama sonucu yıkım olabilir. Çünkü bu felsefe bizi doğa güçlerinin ve herhangi bir zamanda toplumda egemen durumda olan kişilerin merhametine terkeder.

Fakat Marksist maddeciliğin anlamı soru sormanın ve onları cevaplamanın ötesindedir. Bir felsefe olarak teori ve pratiğin beraberliği ve ilişkisi üzerinde durur, sorunların çözümünün onlar hakkında doğru şeyler düşünülmesinden daha fazla şeyi gerektirdiğini belirtir. Gereksinimlerimizi karşılayabilmek için, bunları ulaşılması olanaklı olanların ışığında inceledikten sonra, koşulların bilgimiz aracılığıyla değiştirilmesi gerekir. Ancak bu şekilde, yani insanların onu anlamasıyla, maddeci felsefe dünyada gerçek bir güç haline gelir. İdealizmin insanların amaçlarını saptırmak için bir güç olmasına karşılık,

maddecilik bunları gerçekleştirebilecek bir güçtür. Maddeci olacaksak, maddeciliğin bir düşünü olması nedeniyle değil, gerçek toplumsal yaşamda bir silah olması nedeniyle bir güç olduğunu görmeliyiz. Pratiğe uygulanan maddecilik böylece köktencilik* (radikalizm) ile aynı anlamı içerir. Gerçek anlamında köktencilik bir şeyin kökü ne inmektir. Maddecilik bir sorunu kavramayı ya da onun temeline inmeyi, temelini ve nedenlerini bulmayı gerektirir. Gerçekten onsekizinci yüzyıl Fransa'sında iktidarı amaçlayan burjuvazi için olduğu kadar Marx ve Engels'den beri ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda işçi sınıfı için de maddecilik bu anlama gelmiştir.

Bu nedenle diyalektik maddecilik bütün yönleriyle düzenli bir teori ve idealizme doğrudan karşıt olan bir yaşam biçimidir. Dünyayı anlamanın ve onu değiştirmenin bir yoludur. Birinci anlamda bilimin teori ve pratiğini içerir. İkinci anlamda, gereksinimlerinin ve çıkarlarının yeni bir toplumsal düzene doğru yönelttiği sınıfların açısından uygun bir eyleme dönüştürüldüğü zaman toplumsal ilerleme için bir silahtır. Klasik maddecilik bir Tanrı'nın ya da Tanrı'ların dünyayı yarattığını ileri süren bütün teorilere karşıt bir tavır almıştır. Diyalektik maddecilik insanların en derin umutlarını ve en yüksek isteklerini gerçekleştirmek amacıyla dünyayı **yeniden kurabileceklerinin** olumlu bir doğrulamasıdır.

---

* Köktencilik ele aldığı sorunu son nedenlerine dek irdeleyen, yaşama biçimlerini ve ilişkilerini eleştirip, değiştirmeyi amaçlayan düşünme biçimidir (Çev. notu).

III

SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

İnsan tabiatı değişebilir mi? — statik bir dünya görüşünün toplumsal temeli — platon — hıristiyanlık — newton fiziği — evrimci inançların doğuşu — fransız ve amerikan devrimleri — gelişmenin aristo'cu kavramı — onsekizinci yüzyıl maddeciliğinin statik sınırlamaları — bir değişim teorisi olarak hegel'ci diyalektik — marx ve engels tarafından diyalektiğin dönüştürülmesi ve uygulanması — diyalektik dünya kavramı

«İnsan tabiatını değiştiremezsin». Politik bir tartışmayı sona erdirirken kullanılan bu beylik cümle bir insanın yalnız politikasını değil, felsefesini de yansıtır. «İnsan tabiatı insan tabiatıdır» demenin bir başka biçimidir ve teknik anlamda totoloji* (eşsöz) diye tanımlanan büyük genel bir cümle grubuna dahildir. «Neyse odur»; «Kadınlar kadındır»; «Oğlanlar erkek olacaktır»; ve hepsinden daha iyisi «İş iştir» gibi cümlelerin tümü ayrıntılı tartışmayı engelleyen derin bir inancın ifadeleridir. Ussal bir yanılgıyı, ona bağlı bir toplum kavramını ve tüm bir evren teorisini yansıtırlar. Adlandırmakla yetinen bir felsefedir bu. Hem maddecilikten, hem idealizmden geçer ve bun-

* Aynı içeriği aynı anlamda türlü sözcüklerle anlatmaya totoloji (eşsöz) denir (Çev. notu).

ların her ikisi gibi kendisinin de belirli bir karşıtı vardır. Kısaca, bir düşünce biçiminin maddeci ya da idealist olduğunu bilmek yeterli değildir. Aynı zamanda, nesneleri kesinlikle değişmez ve sınırlı olarak mı yoksa herşeyi bir süreç ya da değişiklik içinde mi algıladığını bilmek gerekir.

İnsan tabiatının değiştirilemiyeceğini ileri süren görüş açıkça insan tabiatı diye tanımlanabilen değişmez ve veri bir şeyin olduğunu, insanın başlangıçta o biçimde yaratıldığını ve sonuna kadar öyle kalacağını varsayar. Ayrıca, insanı hiçbir şeyin değiştiremeyeceğini ya da etkiliyemeyeceğini ve insan ne ise o kadarının onun bütün yaptıklarını ve yapabileceklerini belirlediğini ileri sürer. Bunu savunanlar genellikle «insan değişmez» görüşünden daha fazlasını kastederler. Dünyanın değişmediğini, toplumun değişmediğini, ekonomik düzenin değişemeyeceğini ve değişmediğini varsayarlar. Ancak elimizdeki tüm kanıtlar dünyanın devamlı değiştiğini, hayvan türlerinin değiştiğini, zaman zaman yavaş, zaman zaman hızlı ama yine de eskisi gibi kalmayan toplumun, ekonomik biçimlerin ve insanların devamlı değişikliğe uğradığını gösterir.

Belki de bu görüşü savunanlar kendi durumlarını olgulara ya da kanıtlara dayandırmak iddiasında değildirler. Daha çok, bir şeyi olduğu gibi benimseyip öylece sürdürme çabasındadırlar. «İş iştir» cümlesi, iş uygulamalarının çok ahlaksal olmayabileceğini ve namuslu sayılamıyacak güç işlemleri gerektirebileceğini ancak yapılabilecek bir şey olmadığını belirtir. «Her zaman savaş oldu ve her zaman olacaktır» diyenler de aynı tutumu sürdürürler. Bu düşünce biçimini benimseyen sıradan kişi, iki bin yıldan daha uzun bir süre felsefecilerin aynı şeyi —yani gerçek olanın değişmediğini ve değişenin gerçek olmadığını— kanıtlamak için karmaşık yöntemler geliştirdiğini pek düşünmez. Bu felsefecilerin elinde gerçek, ebedi olarak değişmez ve kalıcı olarak kabul edilirken, değişiklik

yalnız **görüntü,** düşsel bir varlık durumuna indirgendi.

Yaşamlarını düşünerek geçirmek için boş zaman sağlayacak yeterli ekonomik araçlara sahip kişiler olan bu filozofların hemen her zaman egemen sınıfın üyeleri ya da hizmetlileri olduğunu ve o sınıfın görüşlerini yansıttığını görmek kolaydır. Ayrıca, ekonomik durumları iyi olanlar için değişiklik her zaman sadece durumlarının kötüleşmesi anlamına gelir. Bu nedenle değişikliği pratikte önlemeye çalışırlarken **teoride** yadsırlar. Böylece değişikliği, hareketi, süreci yadsıyan ve değişmezi ve hareketsizliği yücelten sistemli biçimler geliştirildi.

En büyük eski filozoflardan ikisi olan Platon ve Aristo ile en büyük çağdaş filozoflardan ikisi olan Descartes ve Spinoza'nın yaklaşımlarında zaman ve değişikliğe karşı bir tavır vardır. Platon değişmeyen gerçeğin karmaşık bir teorisini geliştirdi. Dünyamız üzerinde gerçekten varolan şeyleri, bu sonsuz varlıkların yalnız görece düşsel görüntüleri ya da geçici ifadeleri olarak kabul etti. Gerçek diye kabul edilen kavramın ise sadece biçimleri, şeylerin türlerini ya da çeşitlerini içerebileceğini savundu. Bu belki de Platon'un kendi zamanında Atina toplumundaki toplumsal yerine ve Yunan filozofları (ilk Yunan düşünürlerinin dünya üzerine evrimci görüşleri olduğunu görmüştük) arasında gelişen belli düşünce akımlarına bağlıydı. Platon dünyaya ilişkin durağan (statik) görüşlerini yalnız felsefesinde değil, estetik ve politik yargılarında da kullandı. Mısır sanat biçimlerinin hiç değişmediğini düşündüğü için Mısır sanatını Yunan sanatı üzerinde tuttu. Önerdiği İdeal Devlet ise her türlü değişikliğe kapalı tamamen «donuk» bir devletti. Platon için Devletin «İdeal» olma niteliği, onun hiçbir değişikliğe bağlı olamıyacağını belirtir.

İlerde görüleceği gibi Aristo değişikliğe ve gelişmeye karşı belli bir saygı gösterdi. Ancak bunu özenle sınır-

ladı. Dünya için değişmeyen bir düzenden vazgeçemiyecek kadar çok gününün geieneksel görüşlerine ve Platon'a yakındı.

Hıristiyanlığın doğuşu ve ikibin yıldır Batı düşüncesi üzerindeki egemenliği ayrıca durağan bir dünya görüşü geliştirdi ve pekiştirdi. Hıristiyan geleneğine göre Tanrı dünyayı ve onun içindeki herşeyi, binlerce yıl önce değil, hep birden (ya da bir kaç gün içinde) yarattı. Dinsel öğretilerde bu görece yakın tarihten önce ne olduğu pek açık değildir. Ancak bu arada isyan eden melekler ve cennete ilişkin diğer düzensizlikler hakkında söylentiler de vardır. Dünya böylece yapıldıktan, sınırları tanımlandıktan ve bütün hayvan türlerinin her biri belirli bir düzene uygun olarak yaratıldıktan sonra olan şeyler dünyasal değişikliklerden çok ilahi kurtuluşun dinsel öyküleri ile ilişkilidir. Değişiklik söz konusu olunca, Tanrı ya daha iyi, ya da daha kötü yönde değişmek zorunda kalacağı için Tanrı'nın değişemiyeceği kabul edilir. Tanrı mükemmel olduğu için daha iyi olamaz ve aynı nedenle daha kötü yönde değişemez. Tanrı bir kere böyle benimsendikten sonra, onun yapıtı olan dünyanın da gerçek anlamda hiç bir değişikliğe uğrayamayacağı görüşü kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü dünyanın değişmesi, Tanrı'nın ilk yarattığı zaman onu yeterince iyi yapamadığı anlamına gelir.

Avrupa'da Rönesans'ın (yeniden doğuşun) büyük toplumsal ve bilimsel - kültürel hareketleri sırasında değişikliğin bilincine varıldı ve eskiye göre dinamik sayılacak dünya görüşleri geliştirildi. Ancak çok geçmeden bunların yerini durağan görüşler aldı. Newton fiziğinin gelişmesi bunları pekiştirdi. Belirli temel hareket kanunlarını, özellikle boşlukta her kütlenin diğer her kütleye çekimi ile ilgili yerçekimi kanununu bulan Sir Isaac Newton böylece Tanrı'nın evreni kurarken bağımlı olduğu kanunları ışığa çıkardığını düşündü. Ünlü yapıtı «Matema-

tiksel İlkeler»den alınan aşağıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi, Tanrı'nın fiziksel dünyayı şu anda varolduğu gibi yaratmış olduğunu ve böylece dünyaya değişmez kanunlar getirdiğini düşündü: «Güneşin, gezegenlerin ve kuyruklu yıldızların bu en güzel sistemi yalnız zeki ve güçlü bir Varlığın öğütü ve egemenliğinden oluşabilirdi. Ve eğer durağan yıldızlar diğer benzer sistemlerin merkezleri ise, benzer kurallarla oluşmuş olan bu sistemlerin tümü Tek'in egemenliğine bağımlı olmalıdır; özellikle durağan yıldızların ışığının güneşin ışığı ile ayrı nitelikte olması ve ışığın her sistemden diğer tüm sistemlere geçmesi; durağan yıldızlara bağlı sistemlerin birbirlerinden çok uzak mesafelere yerleştirilmesi bunu kanıtlar.» Newton fiziğinin ilkeleri ve yöntemleri böylece insanların değişme sorununu tümden önemsememelerine yol açtı. Hareketin veya değişmenin yanlız katı ve değişmeyen bir çerçeve içinde varolduğu ve dünyanın devamlı hareket halinde görünse bile, bunun hiç bir yere varmayan bir hareket olduğu savunuldu.

Ancak Fransız Devriminin hemen öncesinde ve devrim sırasında değişen yada devingen bir dünya görüşü yeniden belirmeye başladı. Önce, insanın sınırsız bir toplumsal ilerlemeyi sağlamaya yetenekli olduğu inancı ortaya çıktı. İnsanın tabiatında varolan gelişme yeteneğinin sınırı yoktu. Yine bu dönemde, yani onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, Lamarck'ın hayvanların evrimi üzerine ve Kant ile Laplace'ın tüm güneş sisteminin kendisinin evrimi üzerine teoriler geliştirmeleri önemlidir.

Bu, tüm düşünce tarihinin en büyük devrimlerinden birinin başlangıcıydı. Romantikçilik olarak bilinen akımın doğuşu ile çağdaştı. Tüm sınırlar, kısıtlamalar, durağan biçimler kırılacaktı ve tüm zenginliğiyle sonsuz bir olanaklar yığınının insanoğlunun hemen önünde durduğu düşünüldü. Bu devrimci görüşleri benimseyen kişiler mad-

deciliğe doğru kayarken, bunların karşıtları genel olarak tinselciliği sürdürdüler. Fakat geliştirilmiş olduğu kadarıyla maddecilik değişim ve ilerlemeye verilen yeni önemi tam ve yeterli bir biçimde kavramaktan ve yorumlamaktan uzaktı. Bunun bazı nedenleri toplumsal etmenlere bağlıdır. Fransız Devriminin liderleri kentlerdeki işçileri ve köylülüğü kendi müttefiki olarak kullanmak zorundaydı. Ancak devrimin ilk amacı gerçekleştirilince müttefiklerinin kendi deyişlerine göre, «aşırılık»larına karşıt bir tavır almak, önceki düşmanlarıyla uzlaşmak ve tüm sınıfların çıkarlarını karşılamaktan uzak olan bir toplum düzeni kurmaya yöneldiler. Bunun felsefî yansıması devamlı değişim kavramını frenlemek biçiminde oldu. Aynı şekilde Amerika'da da örneğin Amerikan Devrimi ile iktidara gelen sınıfların liderleri olan James Madison, John Adams ve Alexander Hamilton insan tabiatının değişmediği, «zengin ve refah içinde olanlar ile diğer insanlar» arasında doğal bir ayırım olduğu görüşüne bağlı kaldılar ve «sonsuza dek iktidarda kalması mukadder olan bir idare» kurmayı istediler.

Bu yukarıda sözü geçen Amerikalıların tümü tinselci iken, Elihu Palmer, Benjamin Rush, Thomas Cooper ve John Taylor gibi Amerika'da devrimi daha ileriye götürmek isteyen kişilerin tümü ise, daha çok, maddeci tarafa kayıyordu. Jefferson ortadaydı, fakat tutucular tarafından açıkça bir maddeci ve dinsiz olarak ilan edilecek kadar maddecilik tarafındaydı. Alexander Hamilton Fransız Devriminin aşırılıkları nedeniyle maddeciliği suçladı ve Bağımsızlık Bildirisindeki ilkelerin gerçekleştirilmesine çalışan tüm Amerikalıları «Tanrı'nın varlığı»nı soruşturmakla ve «insanın sadece bu dünyada varolduğunu» iddia etmekle, kısaca maddeci olmakla suçladı.

Ancak onsekizinci yüzyıl felsefesinde değişen bir dünyanın yeterli bir biçimde kavranmasında karşılaşılan

önemli temel teorik güçlükler de vardı.

La Mettrie, Helvetius, Diderot ve Holbach gibi Fransız filozofları ne denli maddeci olmak istemiş iseler de düşüncenin kendi günlerine kadar olan gelişimi sonucu bazı kısıtlamalar karşısındaydılar. Bu kısıtlamalardan biri sorunlar ve kurumlar karşısında tarihsel bir yaklaşımın eksikliğiydi. Onsekizinci yüzyıl Fransız filozofları bir yandan devamlı değişim olanağını kavramaya başlarlarken, şimdiyi geçmişin gerçek bir ürünü olarak görmeyi başaramadılar. Kendilerininki de dahil olmak üzere insan kurumlarının ve düşünülerinin gelişiminin gerçek seyrini izleyemediler. Bu, onların kendi eylemlerini tarihsel geçmişin ve gelecekte alacağı yönün ışığı altında görmelerini olanaksız kılmadıysa da güçleştirdi. Bunun bir örneği onların Özgürlük ve Eşitlik gibi kavramları kullanmalarında görüldü. Ancak bu eksiklik, krallık, kilise ile devletin birliği gibi kurumların, feodal ekonomik ilişkilerin ve bunların yerine getirilmek istenen yeni kurumların ve ilişkilerin niteliğinin kavranmasına kadar uzanarak daha derinlerde de kendini duyurdu. Örneğin Hıristiyan kilisesinin öğretilerini usun ışığına getirerek bu öğretileri ve örgütlenmiş kiliseyi yıkabileceklerini düşündüler. Bu, onların dini, hilekârların ahmak kişilere aldatmacayla kabul ettirdiği bir şey olarak görmelerinin sonucuydu. Kiliseyi ve öğretilerini tarihsel bir yaklaşımla gerçekten inceleselerdi, onu daha iyi anlıyabilecekler ve dinin insan gereksinimlerinin ve isteklerinin bir ifadesi olduğunu ve bu belirli gereksinimler ve istekler gerçek hayatta daha gerçek ve sıhhatli bir biçimde tatmin edilmedikçe dinin süreceğini öğrenebileceklerdi.

Benzer şekilde, feodalizmin tarihsel gelişimini, yükselişini ve sınırsız ticaret ve yatırım serbestliği ile serbest bir işgücü piyasası, vb. gereksiniminde olan yeni ve etkin güçler karşısında düşüşünü anlıyamıyan bu onse-

kizinci yüzyıl filozofları temsil ettikleri bu yeni çıkarların, kendi halk kitlelerinin aleyhine olarak çok sınırlı kişinin yararlanacağı çıkarlar olduğunu göremediler, tüm insanların çıkarları olduğunu düşündüler. Somut sorunları ele almadaki durağan düşünce biçimlerine bir diğer örnek «doğal haklar» öğretisini kullanmalarıdır. İnsanların doğal olarak bazı haklara sahip olduğunu ve bu nedenle hiç bir hükümetin bu hakları alamıyacağını söyleyen bu öğreti değerli bir devrimci slogan oluşturdu. Ancak içerdiği durağan kavramlar, bunların ondokuzuncu yüzyılda, «kazanılmış» mülkiyet haklarının korunması için kullanılmasına ve böylece kapitalist düzenin durağan bir ilkesine dönüşmesine yol açtı. Genel olarak onsekizinci yüzyıl filozoflarının nesneleri değişen şeyler olarak düşünmeye boş lamlarına rağmen, bu görüşü varolan toplumsal kurumları anlamak için uygulamayı henüz öğrenemediklerini söyleyebiliriz.

Diğer önemli bir kısıtlama insanın kurumları oluşturmada ve yeniden - oluşturmada, fiziksel ve toplumsal dünyalar dahil olmak üzere dış çevresini yaratmada ve yeniden - yaratmada giriştiği eylemleri açıklamada gösterdikleri yetersizlikten gelmiştir. Maddeci oldukları ve insanı çevresi ile ilişkilendirerek açıklamaya çalıştıkları halde, insanın çevresine tepki gösterdiğini ve bu yolla insanı değiştiren yeni koşullar yarattığını kavrayamadılar. Bu, tüm şeylerin değiştiği ve süreç içinde birbirlerini etkilediği düşüncesini tam olarak uygulayamamanın sonucuydu. Bu yetersizliğin bir kısmı, daha sonra gösterileceği gibi, teorik gelişmenin genel bir yetersizliğinin, bir kısmı da, bu kişilerin bir yüzyıl önceki İngiliz Devriminin filozofu John Locke'un teorilerinden daha iyi bir dayanak bulamamalarının sonucuydu. Locke, düşünülerimizin yalnız deneylerden geldiğini kabul ettirmeye çalıştı, ancak insanın geçirdiği deneylerin niteliği hakkında tamamen

yapay bir anlayışa sahipti. Düşüncelerimizin toplumsal varlıklar dünyasındaki kendi gerçek eylemlerimiz ile oluştuğunu görmek yerine, Locke bunu kişinin kafasında yer alan bir şey olarak gördü. Kişiyi, dıştaki şeyler tarafından kafasına sokulan düşünüleri kayıt eden tamamen edilgen bir araç olarak ele aldı ve kişinin kendisinin oluşturduğu izlenimini veren her düşünüye güvensizlik duydu. Böylece bilgiyi, bilimler ve insanların pratik eylemleri tarafından temsil edilen bir şey değil, her kişinin kafasında, dışardaki şeylerin yalnızca bir kopyası olarak yer alan bir şey diye yorumladı.

Locke'un bilgi teorisi insanların, çevrelerinin ürünü olduklarının gösterilmesini sağladı, ama çevreyi tanıyarak ve insanları nasıl etkilediğini bilerek çevrenin gereksinimlerimiz ve isteklerimiz yönünde değiştirilebileceğini göstermeye yetmedi. Sefil yaşam koşullarının suçlara ve sarhoşluğa nasıl yol açtığını ve bunların daha başka suçlar için zemin hazırlayan daha kötü koşulları nasıl yarattığını ve bunun yaşamı nasıl daha sefil bir hale getirdiğini açıklamaları mümkün olabilirdi. Ancak bu kısır döngüyü tanıyarak bilgimizi nasıl geliştirebileceğimizi ve böylece insanları değiştirecek yeni koşulları nasıl yaratabileceğimizi açıklayamazlardı. Kısmen, bunlar gibi teoriler nedeniyle onsekizinci yüzyıl filozofları «mekanik» görüşlerin sahipleri olarak bilinir. Çünkü onlar için bir makina tüm süreç ve hareketin modelidir. Bir motor tekerleğinin işletme milinin insafına kalması gibi, insanlar da çevrelerinin insafına kalmıştır. Bu güçlük için tam bir çözüm yalnız Almanya'da ondokuzuncu yüzyılda bulunmuştur.

Temel olarak birbirine karşıt iki felsefenin varolduğunu gördük: maddecilik ve idealizm. Bunların ikisinin arasında başka bir çelişkili durum ortaya çıktı: dünyayı değişmez ve durağan olarak ele alan, değişimi gerçek dışı ve aldatıcı olarak küçük gören görüş ile herşeyi hareket

içinde kavrayan görüş. Son olarak da, değişimin nesnelerin temel bir özelliği olarak kavrandığı zaman bile, bazı eski düşünülerin insanın düşüncesinde tam bir devrimi önlediğini gördük. Değişimi yalnız evrensel ve tam - kapsamlı olarak ele almanın yeterli olmadığı açıktır. Başka bir sorun daha vardır. Süreç, hareket, evrim ve gelişme nasıl ortaya çıkmaktadır? Evrensel hareket ve gelişmenin yalnız katı ve değişmeyen sınırlar içinde yer aldığını düşünmek onları asgariye indirgemek olur. Bu sorunun iki yönü vardır. Birincisi Aristo tarafından geliştirilen evrim teorisi ile, ikincisi ise çağdaş fizik biliminin başlangıcında kullanılan hareketi ele alma yöntemi ile ilgilidir.

Aristo, örneğin bir hayvanın embriyon başlangıcından olgunluk çağına kadar büyümesi ya da fidanın ağaç haline gelmesi gibi, dünyada yer aldığını gördüğümüz değişimleri anlamak ve yorumlamak için bir yöntem bulmaya çalıştı. Çağdaş öğrenciler Aristo'yu yalnız kişilerin gelişimi sorunuyla ilgileniyormuş gibi yorumlarlar. Belki Aristo kendi de ne yaptığını çok iyi açıklığa kavuşturamamıştı. Platon'un bir çok düşünüsünü devralmıştı. Bu düşünüler türlerin evrimini olanaksız veya en azından önemsiz ya da anlamsız görüyordu. Diğer yandan, kendi düşüncesinde karşıt eğilimler vardı. Bir çok çağdaş idealist, biyolojik evrimi, yani türlerin evrimini, **asgariye indirgemek** ya da **önemsememek** amacıyla, bu evrimi yorumlarken Aristo'nun ilkelerini kullanırlar.

Aristo tüm düşüncenin ve bunun sonucu olarak tüm gerçeğin temelinin karşıtlık ilkesi olduğuna —bir nesnenin aynı anda hem bir özelliği taşıyıp, hem de o özelliği taşımadığına, yani hem **A** olup, hem de **A** olmadığına ilişkin tezlere— sürekli karşı çıktı. Böylece nesnelerin kırmızılık, sertlik, zeka, iki-ayaklılık gibi hangi özelliklerini alırsak alalım, herhangi belirli bir nesne bu özelliklere ya sahiptir, ya değildir. Ancak aynı zamanda nesnelerin de-

ğişmesi olgusuna da doğruluk payı tanımaya çalıştı. Bu nedenle, bir nesnenin en fazlasından ne olabilecekse yalnız o olabileceği ve bir nesnenin oluşturduğu halin onun gerçekliği veya aslı olduğu sonucuna vardı. Bu yalın bir dille hiçbirşeyin olmak olanağına sahip olmadığı bir şey haline gelemiyeceği ya da bir şey gerçekten ve tam olarak neyse bunun başlangıçtan beri gerçekten **orada**, kendi içinde olduğu anlamına gelir.

Aristo'nun teorisi zeki bir teori ve insan düşüncesine önemli bir katkıydı. Değişimin bilincine varmış ve değişimde sürekliliğin olduğunu ya da herhangi bir nesnenin değişen bir şey olarak düşünülmesi için nesnenin süreç boyunca kendi öz varlığını (identity'sini) koruması gerektiğini görmüştü. Fakat değişimin diğer yönünü, yani kesintili niteliğini kavrayamadı. Değişimi yalnız gününe kadar ve titizlikle tanımlanmış sınırlar içinde, hem başlangıcı hem de tahmin edilen sonu bilindiği zaman açıklıyabildi. Ancak bütün bu açıklama çabalarının sonunda hiç bir yere varılmıyordu, çünkü bir nesne ne ise o, en başından beri oydu. Bu teori, değişime yalnız sözde kalan bir bağlılık gösteren, değişimi yalnız geçmişte gören ve nesneleri şu anda bildiğimiz gibi, gerçek ve aslolan şeyler ve bu nedenle de gelecekte değişime uğramayacak olan şeyler olarak kavramaya yönelen tutucu bir teorlydi.

Bu, günümüzde de herkesi ilgilendiren bir soruna uygulanırsa belki daha iyi anlaşılabilir. Kapitalist üretim biçiminin gerçek üretim sürecinin toplulaştırılmasını içermesi, yani bir çok kişinin bir araya gelerek saat, otomobil, çelik gibi tek bir ürün tipi üretmek için topluca çalışmaları olgusu, bazı kişilerin sosyalizmin kapitalist toplumda varolduğunu düşünmelerine yol açtı. Bu nedenle Aristo'nun düşünülerini kullanarak sosyalizmin gerçekleşebilecek bir durumda kapitalizm içinde zaten varolduğunu ya da kapitalizmin gerçekleşebilecek bir sosyalizm ol-

duğunu savundular. Kaçınılmaz sonuç sosyalizmin yavaş yavaş kapitalizmin içinden doğacağı ya da diğer bir deyişle kapitalizmin kendiliğinden sosyalizme geçeceği oldu. Onsekizinci yüzyıl maddecileri de yaşamı açıklamada bu aynı yaklaşım yöntemini kullanınca benzer sonuçlara vardılar. Yaşam maddi bir dünyada ya da maddeden ortaya çıktığına göre, en önce maddenin içinde olmalıydı ve böylece maddenin her atom ya da zerresinin yaşam olanağını saklı bir güç olarak içerdiğini göstermeye çalıştılar. Bu, gerçekte pek bir şey açıklamıyordu ama sorunu bir adım daha ileri götürerek açıklanmış görüntüsü veriyordu. Aristo'nun düşünüleri düşünce tarihinde ne denli değerli olursa olsun, sürekli **yeni** biçimler geliştiren, yeni ilişkiler ve bu nedenle yeni yasalar ortaya çıkaran bir dünya anlayışının yeşermesine olanak tanımadı.

Hareket ve değişimi değişmez sınırlar içinde tutmaya yönelen yaklaşımların ikincisi onyedinci yüzyılda doruğuna çıkan yeni bilimsel gelişmelere yakından bağlıydı. Doğayı incelemenin yeni yöntemleri bu dönemde uygulandı ve önemli buluşlar yapıldı. İnsanların yeni gereksinimlerinden ve yeni toplumsal koşullardan okyanus denizciliği, daha geniş çapta bir maden işletmeciliği, daha etkin savaş araçlarının üretimi, vb. için bir gereklilik ve olanak ortaya çıktı. Bu gereksinimler aracılığıyla fizik, mekanik, kimya ve astronomi bilimleri yeni ve daha yüksek düzeylere ulaştı. Bu gelişmelerin en önemlisi, deneysel yöntemin kullanılması ve matematiğin fiziksel dünyaya uygulanması için yeni tekniklerin geliştirilmesi ile oluştu. Bir kütlenin yere düşmesi, dünyanın güneş etrafında dönmesi ya da bir gazın hacminin içinde bulunduğu basınç ile olan ilişkisi gibi fiziksel olaylar basit matematiksel denklemlerle ifade edilmeye başlandı. Bu olgu, Galile, Descartes, Boyle ve Newton gibi çağın büyük bilim adamlarının maddi dünyanın üzerinde ve ondan ayrı bir ussal

ilişkiler dünyası bulunduğuna inanmalarına yol açtı. Ya da daha basit bir ifadeyle, herhangi bir değişim olmadan önce değişimin ve hareketin değişmeyen ilkeleri veya yasaları vardı ve bu nedenle tüm değişim yalnız değişmeyen bir çerçeve içinde yer alabilirdi.

Böyle bir yaklaşımdan bekleneceği üzere, Tanrı, fiziksel dünyanın uymak zorunda olduğu ölümsüz yasaların yaratıcısı olarak görüldü. Doğada ortaya çıkarılan aynılıkların doğaya yüklenen ve maddi nesnelerin boyun eğmek **zorunda olduğu** değişmez ilkeler olarak yorumlanmasına yol açan bir **yasa** anlayışıdır bu. Bu tavır bilim adamlarının bir yandan yeni araştırma akımını izlerken diğer yandan Hıristiyan gelenekleriyle uzlaşmayı sürdürmelerine olanak sağladığı için doğmuş olabilirdi. Ayrıca bu kişilerin kendi düşünülerini doğaya uygulamak yerine doğayı yöneten ilkeleri bulmak ereğiyle hareket etmeleri de bu tavrı körüklemiş ve pekiştirmiştir. Bu durumun nedenleri ne olursa olsun, iki kötü etkisi ortaya çıktı. Birinci olarak, bu, bilim adamlarının ve onları izliyenlerin geçmişte olan ve gelecekte olabilecek herşeyin nesnelerin kendi aralarındaki ilişkiler sonucu değil, evrenin bağımlı olduğu ölümsüz yasalar nedeniyle ortaya çıktığına inanmalarına yol açtı. Platon'unki gibi bu kavram da dünyayı durağan ve değişimi önemsiz hale getirmekte idi. İkinci olarak, fizik dünyasındaki bu yeni bilimin başarıları ile birlikte değişmez bir yasa sistemi kavramı doğadaki tüm olayların (insan ruhu bu fiziksel dünyanın bir parçası olarak kabul edilmediği için bunun dışındadır) tamamen mekanik olduğu ve yalnız maddenin bilmem kaç atomunun çarpışması, geri tepmesi ve boşlukta hareket etmesi ile ifade edilmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkardı. Bu indirgemecilik* olarak bilinen ya da mad-

* Bir olayın özünü ortaya çıkarmak için bu olayda yer olan tüm etmenlerin belli bir şeye bağlanmak üzere geri götürülmesi (Çev. notu).

de atomlarının hareket bilimi olarak mekaniğin temel ve model bilim olduğunu ve diğer tüm bilginin bu bilime dönüştürülmesi gerektiğini belirten teoriye yol açtı.

Bu görüşü izleyenler, (onsekizinci yüzyıl Fransa'sında Holbach bir örnek olarak alınabilir), henüz bu amacı gerçekleştirmekten çok uzak olduğumuzu kabul ettiler. Ancak biyoloji veya politika gibi diğer bilimlerin varlığını da bizim bilgisizliğimize bağlamaya yöneldiler. Yazık ki bu da, nesnelere bakmanın **maddeci** biçimi olarak kabul edildi. Kiliseye ve tinselci bakış açısına karşıt olan bu kişiler herşeyin nedenini maddede bulmaya çalıştılar, fakat maddi dünyanın yalnız soyutta madde olmayıp, karmaşık biçimlerde örgütlenmiş maddi nesneler olduğunu ve bunların son derece karmaşık ilkelere göre davrandıklarını görmediler. Fransız düşünürlerine batıl inançlara saldırabilecekleri ve insan yaşamının maddi koşullarının önemini vurgulayabilecekleri bir durum sağladığı için bu görüş, onsekizinci yüzyılda yine de ilerici bir bakış açısıydı. Ancak o zamandan beri gittikçe daha fazla gerici oldu ve günümüzde sakıncalı bir biçimde tinselciliğe yaklaştı. Dünyamızın karmaşıklıklarını basit mekanik terimlerle açıklamanın olanaksızlığı ile birlikte biyolojik ve toplumsal olayların arkasında bilinmeyen ve bilinemez bir şeyin varolduğu tezini gittikçe desteklemeye yöneldiler. Herbert Spencer bu eğilimi gayet iyi temsil eder. Herbert Spencer görüntüler ardındaki bir «bilinmeyen» hakkında konuşarak işe başladı. Bir süre sonra bu bir «bilinemez»e dönüştü ve son olarak «Bilinemez» Tanrı için bir diğer ad haline geldi. Spencer'in evrim ile ilgili tüm düşüncelerine karşın, ele aldığı dünya durağandı.

Dünyasının arkasında yüce bir «Bilinemez» vardı ve tüm evrim, kendisinin bulduğunu düşündüğü ve belki de «Bilinemez» tarafından maddeye yüklenen sabit bir yasaya göre oluşuyordu.

Bu güçlüklerin bir çözümü ve tüm nesnelerin sürekli değişime uğraması kavramının sistemli bir biçimde geliştirilmiş hali için yine son yüzyılın Alman felsefesine dönmeliyiz. Tümüyle evrim içinde bir evren göstermeye ilk çalışan filozof Hegel idi. Herşeyi düzenli bölümlere yerleştirmeyi seven ve evreni değişmeyen bir sistem olarak algılayan düşünürler günümüzde bile Hegel'e karşı çıkmaktadırlar. Çünkü Platon'dan Spinoza'ya kadar Batı düşüncesine egemen olan, evreni tamamlanmış ve değişmez olarak algılayan geleneksel felsefî görüşü yıkan ilk büyük felsefî sistem Hegel'inkiydi.

Düşünce tarihindeki diğer birçok büyük çığır açan düşünür gibi Hegel de yaptığının tam bilincinde değildi ve yaptığını eksik gerçekleştirdi. Fakat zamanındaki Almanya'nın sadık Hıristiyanları Hegel'in yapmış olduğundan gittikçe daha korkmaya başladılar. Ölümünden bir süre sonra da tüm Hegel'ciler Berlin Üniversitesindeki görevlerinden alındılar. Karl Marx'ın da belirttiği gibi, Hegel'in değişme felsefesi zamanın egemen sınıflarını şiddetle sarstı. Kendilerinin geçici olarak egemen bir sınıf olduğunu ve kendilerinden önce diğer başka toplum biçimlerinin geçtiği gibi, diğerlerinin de kendilerinden sonra geleceğini belirten bir felsefeyi kolaylıkla kabul edemezlerdi. Hegel kendisi felsefesinin bu yönünü yumuşaklaştırmaya ve varolan Prusya devletinin insanoğlunun geçirdiği politik gelişmenin son ve en yüksek biçimi olduğu görüntüsünü vermeye çalıştı.

Felsefenin idealist niteliğinden kaynaklanan tüm yetersizliklerine karşın, Hegel çok önemli bir görev başardı. Bir vuruşla evreni, nesnelerin durağan, değişmeyen ve zamandışı bir sistemi olarak algılayan tüm geleneksel düşünceyi yıktı ve herşeyi hareket içinde, değişim süreci içinde ele aldı. Bu yeni düşünü hem değişimin Aristo'cu biçimde kavranmasının, hem de onyedinci ve onsekizinci

yüzyıl filozof ve bilim adamlarının mekanik görüşlerinin yerini aldı.

Hegel'in böyle açıklanması ve Hegel'in bütün bu şeyleri tümüyle bu biçimde düşündüğünün ileri sürülmesi ne kadar doğru olur? Hegel'in felsefesi çelişkili kavram ve tavırlarla dolu karışık bir alandır. Bir yanda diyalektik yöntem, diğer yanda tüm şeylerde varolan Ölümsüz Us biçiminde yer alan Mutlak vardır. Burada bizim için önemli olan Hegel'in zamanından beri, Hegel'in ilerici olan yönlerini kullanmasını öğrenmiş olan düşünürler için bunların ne anlama geldiğidir. Yalnız bir örnek: Hegel'in nesneleri bir akış içinde algılayan nesne kavramı, felsefede zamanın çok önemli bir nokta olduğunu (ki Platon, Spinoza ve diğerleri için böyle değildir) belirtir, fakat Hegel en büyük tek yapıtı «Mantık Bilimi»nde zamanı dışarıda tutmaya çalışır. Buna karşın, Hegel düşüncesinin sonraki tüm felsefi gelişmeler üzerindeki en büyük etkilerinden biri zamanın evrenin temel bir kategorisi olarak kavranması oldu. Hegel'den beri, büyük klasik filozofların geleneksel zaman dışı dünyalarının modası geçti. Dünya artık sınırlı, değişmeyen, kutu kutu incelenebilecek bir evren değildi. Herşey hareket halindedir, zamanın geçmesiyle yeni şeyler ortaya çıkar ve aynı şekilde dünya evrime uğradıkça yeni ve daha karmaşık maddi yapılar belirdikçe yeni yasalar oluşur. Bunların tümü ancak bazı örneklerle iyi anlaşılabilir. Herhangi bir şeyin büyümesi ya da gelişimi ile ilgili Aristo'cu algılamadan sonra kapitalizmin sosyalizmi bir tohum halinde içerdiğini ve bir fidanın ağaç haline gelmesi gibi sosyalizmin de yavaş yavaş kapitalizmden doğmasının beklenebileceğini ileri sürenler olduğunu gördük. Hegel'in teorisi bu yavaş gelişim düşüncesinin yanlışlıklarını ortaya koymamızı sağlar. Dikkat çeken bir bölümde, eski toplumun rahminde doğan yeni toplum biçimini ancak yeni toplumun bu rahim-

den (tıpkı bir civcivin içinde büyüdüğü yumurtayı kırması gibi) kurtulduğu evreye kadar anlatır. Doğal olarak, Hegel'in de gördüğü gibi, yeni toplum tam olgunlaşmış bir halde ortaya çıkmaz ve tamamen olgunlaşmış bir hale gelinceye ve eski toplumun kalıntıları yıkılıncaya kadar mücadele vermek zorundadır.

Kapitalizmin evrimle sosyalizme geçme süreci tamamen farklı bir biçimde kavranmalıdır. Hegel'i kullanan Marx kapitalizmin sosyalizm tohumunu içerdiğini, ancak bunu kendi içinde bir çelişki olarak içerdiğini belirtir. Kapitalizmde çok sayıda insan bir ürünü üretmek amacıyla emeklerini birleştirdikleri için üretim süreçleri toplumsallaşır. Ancak mülkiyet bireysel olarak kalır. Yalnız fabrika sahibi veya sahipleri toplumsallaştırılmış emeğin ürününe sahip çıkabilir ve onu denetleyebilir. Bu olgu, üretim biçimi ile üretim sürecinin ekonomik örgütlenmesi arasında bir çelişki yaratır. Bu çelişki grevler, işçileri bastırmak için polis gücünün kullanılması, savaş, devrimci ayaklanmalar ile olduğu kadar kapitalizmin devresel buhranları ile de kendini gösterir. Kapitalist toplum sosyalizm tohumlarını içermektedir ve sosyalizme geçecektir. Ancak bu, kapitalizmin yıkılması ile gerçekleşebilecektir. Yeni toplumsal biçim eskisi ile mücadele etmektedir ve eskisinin yokolduğu ve yerini yenisinin aldığı devrimci bir değişim ile eski toplumun içinden çıkacaktır. Aristo'cu kavram gibi bu değişim ya da evrim kavramının da süreç içinde devamlılığı koruduğunu, ancak, Aristo'cu yaklaşımın tersine bunu süreksizliği yadsıyarak ya da önemsemeyerek yapmadığını görmek kolaydır.

Hegel'in evrim kavramının toplumsal sorunlara (diyalektik yöntem olarak bilinen) bu uygulanışında, reformcu sosyalistler gibi sosyalizme eğilimli bazı liberaller ile Marksistler arasındaki ayırımı görüyoruz. Kapitalizmin içerdiği çelişkilerin eninde sonunda kendi düşüşüne yol

açacağını, işçilerin kapitalizmin mezar kazıcıları olduğunu ve kapitalizmin kendi yıkılışının araçlarını besleyen bir sistem olduğunu belirten öğretinin köklerini bu yöntemde buluyoruz. Hegel'in diyalektiğinin Karl Marx'a sağladığı yardım olmaksızın bu teorinin gelişebileceğini düşünmek oldukça güçtür.

Şimdi başka bir sorunu ele alalım: onsekizinci yüzyılın mekanik düşünürlerine güçlük çıkartan bir sorunu. Mekanik, tüm bilginin indirgenmesi gereken, örnek bir bilim midir? Mekanik görüş, bir nesnenin kendi parçalarının toplamından başka bir şey olmadığı kavramına dayanır ve tüm nesneler hareket halinde olan maddi atomlardan oluştuğuna göre, nesnelerin davranışları sadece kendi parçalarının hareketlerinin bir toplamı olur. Hegel'in yöntemine göre ise bir nesne yalnızca parçalarının toplamı değildir. Madde, yapılanışı açısından gelişip zorlaştıkça, daha karmaşık biçimler aldıkça yeni davranış biçimleri edinir ve yeni nitelikler ortaya çıkarır. Yeni biçim ya da yapı —bu, oksijen atomu, su molekülü, protoplazma ya da insan beyni olabilir— yalnız maddenin daha basit biçimlerinde geçerli olan süreçleri kapsamakla kalmaz, aynı zamanda yeni hareket biçimleri de kazanır. **Yeni** ve daha karışık davranış biçimleri gösterir. Bu nedenle bu davranışı açıklamak için yeni ve daha karışık yasaların bulunması gerekir. Bu noktada Hegel, daha önceki bilim adamlarını şaşırtan ve daha sonraki bir çok bilim adamının çözmeği başaramadığı bir soruna çözüm getirmektedir.

Hegel'in ilkesi şöyle ifade edilebilir: herhangi bir şeyin miktarını arttırdıkça bazen yalnız aynı şeyden daha fazla elde etmekle kalmaz, niceliği ile birlikte niteliğini de değiştirmiş olursunuz. Ya da, herhangi bir şeyin yapısı karmaşıklaştıkça yalnız daha önceki gibi davranmakla ve diğer şeylere aynı tepkileri göstermekle kalmaz be-

lirli bir noktada yeni ve değişik biçimlerde tepki göstermeye ya da davranmaya da başlar. Örneğin, türler evrim geçirdikçe, daha geniş, karmaşık ve hassas özellikler kazanan gelişmiş maymun beyni yalnız aynı tür işlemlerden daha fazla yapmakla kalmaz —dilin kullanımı ile kısmen temsil edildiği gibi— yeni işlemler de kazanmaya başlar. Yaşamın kendisini onsekizinci yüzyıl Fransız maddecilerince anlaşıldığından daha iyi anlayabiliriz şimdi. Bu düşünürler daha önce anlattığımız gibi, maddi bir dünyada ortaya çıktığı için yaşamın önce maddenin kendi içinde var olduğu görüşüne yönelmiştiler. Bu nedenle tüm yaşamı varolduğu öne sürülen birtakım madde birimlerinde bulmaya çalıştılar. Biz ise, Hegel'in ilkesini kullanarak, maddenin yapısının gittikçe daha karmaşıklaşması halinde nasıl yeni ve daha karışık davranış biçimleri —yaşam dediğimiz davranış biçimleri— edindiğini görebiliriz.

Böylece tüm düşünce alanlarında Hegel'in bu ilkesi birçok şaşırtıcı sorun için bize bir çözüm getirmektedir. Maddeci olunca her olayı mekaniğin kanunlarına göre ele almak gerekli değildir. Mekanik yalnız boşluğu dolduran kütleler gibi, bazı basit biçimlerdeki maddeler için geçerlidir. Ancak madde yalnız boşluk içinde ve yalnız evrensel yerçekimi yasasına bağlı değildir: maddenin varlığı sonsuz sayıda biçimler içinde ortaya çıkar ve böylece fiziksel, biyolojik ve toplumsal çeşitli bilimlerin bağımsızlığı kurulur. Bu bilimlerin herbiri değişik evre ve düzeylerdeki maddelerin geçirdikleri çeşitli oluşum süreçlerini ele alarak kendi alanında varlığını sürdürür. Elektron, proton ve diğer atom içi zerrelerin bulunuşundan beri çağdaş fizik bu ilkenin her iki yönde geçerli olduğunu gösterdi. Boşluktaki kütlelerin hareketinin bilimi olan mekanik, maddenin daha karmaşık varoluş biçimlerini ele almaya yeterli olmadığı gibi maddenin daha küçük ve hassas unsurla-

rını atom çekirdeğinin ötesindeki süreçleri ele almaya da yeterli değildi. İdealist filozoflar hemen «madde»nin ortadan kalktığını ve bu nedenle maddeciliğin olanaksız hale geldiğini haykırdılar. Ancak gerçekte olan, eski klasik mekaniğin bu yeni bulunan maddi süreçleri yeterli bir biçimde ele almak için çok kaba olduğunun ortaya çıkmasıydı.

Hegel'in ilkesinin doğruluğunu toplumsal dünyadan birkaç örnekle görelim. Bir işveren «hızlandırma» yöntemleriyle işçilerinden daha fazla artık - değer sağlıyabileceğini anlayınca bu yöntemi uygular. Bunu tekrar dener, tekrar başarır. Ancak, kaçınılmaz olarak, bu amaçla kullandığı yöntemlerin işçileri direnmeye, örgütlenmeye ve grevlere ittiği bir noktaya varır. Aynı şekilde bir grev herşeyden önce ekonomik eylemin bir biçimidir. İşçiler tarafından ekonomik çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla girişilen bir mücadele biçimidir. Ama bir grev dalgası olursa ve işçiler büyük bir genel grev altında birleşirse artık bu yalnız bir ekonomik eylem olmaktan çıkar. Politik istekler öne sürülür ve grev, ekonomik değişimlerin yanında politik değişimlere de yol açarak sona erer.

Böylece doğanın ve doğanın bir parçası olan insan yaşamının tüm alanlarında aynı süreçlerin yalnızca bir yinelemesi olmayan, yeni nesnelerin ve süreçlerin ortaya çıktığı sürekli değişimi buluruz. Dünya gelişen bir dünyadır ve insan toplumu hiçbir zaman ne değişmeden kalır ne de kısır bir döngü içinde döner durur. Gelişmesinde herzaman görülebilen birtakım genel yönler vardır. Bütün bunları Hegel Mantık üzerine olan çalışmasının giriş bölümünde ortaya koydu. Platon'dan beri geleneksel felsefe değişmez bir gerçek bulma peşinde koştu —Varlık, Öz, Tanrı, Gerçek gibi— ve bulunacak bu gerçeğin bütün zamanlar boyunca doğruluğundan hiçbir şey yitirme-

den kalacağını sandı. Hegel ise tek başına Varlığın (Being), yani saf varlığın (bunu genel olarak herşey ve özel olarak hiçbir şey diye ifade edebiliriz), Hiçbir şeyden ayırd edilemiyeceğini ileri sürerek Varlık kavramını yadsıdı. Sonra da işe başlıyabileceğimiz ilk düşününün oluş (Becoming) düşünüsü* olduğunu gösterdi. Oluş düşünüsü Varlık ve Hiçbirşey düşünülerinin birleşimidir ama yalnız ikisinin biraraya getirilmesinden ibaret değildir. Hegel'in söylemek istediği gerçekten varolan herhangi bir şeyin belirli bir şey olduğu ve başka hiçbir şey olmadığı ve kendi iç doğasının, evrendeki diğer nesnelerle olan ilişkilerinin bir sonucu olarak devamlı bir devinim (hareket) içinde olduğudur.

Evrenin bu devingen (dinamik) özelliğini, değişim ve gelişimin niteliğini bu yeni kavrama biçimini açıklamak için Hegel üç terim kullandı. Bunların birincisi «karşıtların birliği»dir. Varlık ve Hiçbirşey kavramları da herhangi iki şeyin veya düşüncenin olabileceği kadar birbirine karşıttır ama ikisi birlikte oluşu meydana getirir. İkinci terim «olumsuzlamanın olumsuzlanması»dır. Yukarıda verilen Varlık ve Hiçbirşey örneğini kullanacak olursak bu, varlığın hiçbirşey ile olumsuzlandığı ve karşılığında hiçbirşeyin oluş ile olumsuzlandığı anlamına gelir. Genel olarak, Hegel bu ilkelerle gelişen, içerdiği çelişkilerle ilerleyen bir şeyin yalnız kendi kendini açıkladığını değil, aynı zamanda olumsuzlandığını, kendi içinde gelişen karşıtı tarafından yokedildiğini ve bu devam eden süreç ile artık yeni bir şeyin ortaya çıktığını göstermeye çalıştı. Hegel öncelikle, kendi içsel çelişkileriyle olumsuzlanarak karşıtının ya da olumsuzun ortaya çıkmasına yol açan tek yanlı bir öner-

* Yaşamın (gerçekliğin) oluşma, gerçekleşme, kendisini tamamlama değişme gibi değişmez olan, zaman dışı, ilk başından beri bugünkü gibi olan ve hep öyle kalacak olan varlık ile karşıtlık içindeki niteliği. (Çev. notu).

menin yapıldığı bir usavurma ya da düşünce süreci tasarlıyordu. Ancak yalnızca birincinin olumsuzu olan bu ikinci önerme de tek yanlıdır ve ikincinin olumsuzu olan yeni bir önermeye (yani ilk olumsuzlamanın olumsuzlanmasına) yol açar. Böylece olumlu bir yeni şey olan ve yalnızca ilk önermenin yinelenmesi olmayan bir önermeye ulaşılır.

Marx ve Engels diyalektiğin bu ilkelerini toplum ve doğadaki tüm devinim ve değişimin yasaları olarak gördüler. Ancak aynı zamanda bunlara Hegel'in verdiği biçimin tamamen dönüştürülmesi gerektiğini de gördüler.

Marx büyük yapıtı Kapital'de kendi diyalektik yönteminin Hegel'inkinden yalnız farklı olmayıp, tam karşıtı olduğunu belirtir. Şöyle yazar Marx: «Hegel'in 'Idea' adı altında bağımsız bir özneye dönüştürdüğü insan beyninin yaşam süreci (yani düşünce - süreci), yine Hegel'e göre, gerçek dünyanın demiurgos'udur (yaratıcısıdır) ve gerçek dünya 'İdea'nın yalnızca dışsal ve algılanabilir bir biçimidir. Bana göre, tersine, ideal, insan beyninde yansıyarak düşünce biçimlerine çevrilen maddi dünyadan başka birşey değildir... Diyalektiğin Hegel'in elinde yanlış kullanılması hiç bir şekilde Hegel'in, diyalektiğin genel çalışma biçimini anlaşılır ve bilinçli bir biçimde sunan ilk insan olmasına engel değildir. Hegel'de diyalektik başı üzerinde durur. Esrarlı kabuk içindeki ussal çekirdeği bulacaksanız Hegel Diyalektiğinin baş aşağı çevrilmesi gerekir.» Marx kapitalist toplumun ve sosyalizme geçişin «devinim yasalarını» bulmak için bu maddeci diyalektiği kullandı. Kapitalizmi, çalışan sınıfın, üretim araçlarının sahibi kapitalist sınıf ile karşıtlığında yansıyan karşıtların birliği —üretim sürecinin toplumsallaştırılmış niteliği ile üretim araçlarının ve üretim mülkiyetinin bireyselleştirilmiş niteliği— olarak gördü. İşçi sınıfının iktidarını kapitalist devletin olumsuzlanması, komünist bir toplu-

ma ulaşılmasını da bu olumsuzlamanın olumsuzlanması olarak açıkladı.

Hegel'in kullandığı üçüncü terim niceliğin niteliğe dönüşmesini belirtir. Bunu çözümledik. Hegel'in verdiği bir örnek belli bir toplum içinde yer alan belirli politik bir sistemdi. Toplumun devamlı gelişmesi halinde o toplumun politik örgütlenmesinin de ergeç değişmek zorunda olduğunu; eski biçimle yeni içerik arasında bir çelişki doğacağını belirtti. Belki de bir Yunan şehir - devleti ya da bir İsviçre kantonu ile Roma İmparatorluğu ya da Fransa veya İngiltere gibi çağdaş devletler arasındaki hükümet farklılığını düşünüyordu. Marx bu terimi işgücü ve kapital arasındaki çelişkiler arttıkça sınıf mücadelesinin de yalnız artmakla kalmayıp, bir patlama noktasına varılmasına ve sınıf mücadelesinin yeni ve devrimci bir biçim almasına dek uzanan, yeni yeni düzey ve evrelere ulaştığını da anlatmak için kullandı.

Evrenin modern diyalektik yardımıyla kavranmasının bazı ana ilkeleri en iyi biçimde aşağıdaki ana başlıklar altında toplanabilir: **1)** «Zaman» tüm felsefi sistemlerin ana bir kavramı olmalıdır. İlk filozoflar için zaman evrenin mantıksal yapısıyla ilgili olmadığı için hesap dışı bırakılabilen bir şeydi. Spinoza bunu bilgi kuramında nesneleri «sub specie aeternitatis» (ölümsüz bir biçim altında) ele alarak yetkinlikle temsil etti. Bu, nesnelerin yalnız doğa ile olan mantıksal ilişkileri içinde kavranması ve böylece içinde olduğu zamansal süreçten soyutlanması anlamına gelir. Ancak gerçek olan zaman içinde nesnelerin oluşu ve devinimidir. Zaman içinde ele alınmayan nesneler gerçeklikten soyutlanmış gölgelerdir. Zaman içinde nesnelerin gelişimi ve değişimlerinin incelenmesi ise önceleri filozofların yalnızca nesnelerin arasındaki mantıksal ilişkileri düşünerek yaptıkları açıklamaların, yeniden fakat bu sefer yeni bir açıdan yapılmasını gerektirir. Ne-

yin iyi, doğru, güzel, vb. olduğu düşüncelerine dönersek kolaylıkla görülebileceği gibi bunun tüm insan yaşamı için önemli sonuçları vardır. Bu kavramlar bir zamanlar insanın toplumsal dünyasında gözlemlenen fakat değişimlerle ve zamanla ilişkisi olmayan ölümsüz şeyler olarak ele alındı. Bunlar, şimdi belirli koşullara ve durumlara ilişkin olarak ve yaşamın değişen koşullarıyla birlikte değişen şeyler olarak incelenmektedir. **2)** Herhangi bir şeyi anlamak için onu tarih içinde incelemeli, şu andaki haline nasıl geldiğini görmeli ve hareket ettiği yönü saptamalıyız. Örnek olarak Amerikan Anayasasını alabiliriz. Bir dönem tutucular Anayasayı tanrı tarafından verilmiş ve bu nedenle kutsal ve dokunulmazlığı olan bir şeymiş gibi gösterdiler. Onun adalet ve hakkın ölümsüz ilkelerine dayandığını, onun için geliştirlemiyeceğini iddia ettiler. Uygulamada ise çıkarlarına uygun düştüğü zaman Anayasayı, özellikle de «İnsan Hakları Bildirisini» aşağıladılar. Başka bir dönemde değişik koşullar altında aynı kişiler ve çıkarlar Anayasayı tümüyle yanlış olarak gördüler ve onu tamamen bir yana atmaya çalıştılar. Fakat olguları tarihsel bir yaklaşımla ele almayı bilirsek, öncelikle Anayasanın yazıldığı dönemin belirli koşullarını inceler, 1787 yılında Amerikan devletlerindeki toplumsal ve ekonomik güçleri ve 1776'da ilân edilen Bağımsızlık Bildirisinden beri bu güçlerin geçirdiği gelişimi çözümler ve Anayasayı hazırlıyanların, hükümetin bu özel aracına biçim verirken düşündükleri amaçları ve çıkarları araştırırız. Sonra da Amerikan halkının şimdiki gereksinimlerinin ve çıkarlarının ışığı altında onu bugün çözümler ve halkın refahını geliştirme amacını başarmaya ne denli yeterli ya da yetersiz olduğunu saptarız.

Dikkat çekici bir diğer örnek klasik burjuva iktisatçıları A. Smith ve Ricardo ile Marx ve Engels arasındaki ayırımda görülür. Smith ve Ricardo'ya göre kapitalizm her

zaman yalnız onların zamanında varolan nitelikleriyle kalacaktı. Onun ne bir tarihi olduğunu ne de belirli bir yönde hareket ettiğini düşündüler. Onlar için kapitalizm, zaman ya da tarihe başvurmadan içsel çalışmasını çözümleyebileceğimiz, kendi kendini dengeleyen bir sistemdi. Hegel'ci süreç düşünüleri ile dolu olan Marx ve Engels için ise kapitalizm, belli tarihsel eğilimlerden doğan ve kendi içsel gelişim dinamiği ile eninde sonunda başka bir ekonomik sisteme yerini bırakacak olan ekonomik bir sistemdi.

Her kurum belirli koşullardan doğar, belirli yollarda gelişir ve varolmasının nedeni olan amaçlara daha iyi veya daha kötü hizmet etmeye başlar. Evreni devamlı süreç içinde algılayan bu görüş tüm geleneklerin, adetlerin ve kurumların tarihsel gelişimleri içinde incelenmesini gerektirir. **3)** Son olarak, nesneleri süreçler olarak, evrime uğrayan ve biçim değiştiren şeyler olarak algılayan bu görüş organik terimlerin atomik ve mekanik terimlerin yerini almasını gerektirir. Nesneler veya süreçler birbirini etkileyen parçalardan oluşan bütünler olarak ve çevrelerini oluşturan daha büyük bütünler içinde işlevleri olan şeyler olarak görülmelidir. Bu nedenle iktisat ve politika arasında kesin bir ayırım yapamayız. Tarihsel maddeciliğin öğrettiği gibi ikisini birbiriyle olan ilişkileri içinde ele almalıyız. Bu nedenle, demokrasi veya diktatörlükten soyut bir düzeyde değil, belirli tarihsel koşullar altında nasıl geliştiklerini ortaya koyarak söz edebiliriz. Bunların gerçek toplumsal içeriğini, belli yer ve zamanlarda hizmet ettikleri sınıf çıkarlarını bulmak için dışsal biçimlerin ve olayların ötesine bakmalıyız.

Aynı şekilde bilgiden yalnızca usumuzda yer alan bir düşünce, ve doğa ya da diğer dışsal şeylerden usumuzun dışında yer alan şeyler olarak söz edemeyiz. İnsan doğası ile insan dışındaki doğa arasında karşılıklı etki-

den söz etmeliyiz. Sinir bozukluğundan yalnız psikolojik veya fizyolojik olarak söz edemeyiz; bunu, çevrenin organizmanın karşısına çıkardığı sorunlara çözüm getirmede **organizmanın bir bütün olarak** yetersiz kalması olarak düşünmeliyiz.

Bu birbirine karşıt durağan (statik) ve devingen (dinamik) dünya görüşleri maddecilik ve idealizm arasındaki sınırı keser. Ancak bu ne denli doğru olursa olsun, idealizmin şeylerin değişen niteliğine ve devinime gerçek hakkını veremiyeceğini görmeyi önlemez. Genel olarak idealistler bu değişimi sınırlamaya çalışırlar. Çünkü, onlar için us ya da tin, şeylerin iç doğası ya da özü veya onsuz hiçbir şeyin olamıyacağı «şey»dir. İdealistlere göre us ya da tin bütün zamanlarda vardı ve kendisinin değişmeyen bir doğası vardır. Ayrıca, idealistler dünyanın us yada tin tarafından içerilen ve önceden saptanmış bir amacı ya da ereği olduğunu düşünmeye yönelirler. Bu nedenle devingen bir bakış açısına sahip olan idealist kişiler gelişmeyi ölümsüz usun koyduğu değişmez sınırlar içine hapsederler. Maddeciliğin ise böyle bir kısıtlaması yoktur. Tüm evrende hiçbirşeyin durağan veya değişmez olmadığını, tüm nesnelerin değişim içinde olduğunu kolayca kavrar. Son yılların bir Fransız felsefecisi olan ve bir zamanlar geniş halk kitleleri tarafından izlenen Henri Bergson tümüyle devingen bir evreni savunan çok az sayıdaki tinselciden biridir. Düşüncesindeki ilginç nokta, Nietzsche'de olduğu gibi, şeyleri ancak değişmez olarak kavramaya yettiğini ileri sürerek, bilginin tamamen hatalı olduğunu ve insanları yanlış yola götürdüğünü iddia edecek kadar uç noktalara varmasıdır. Böylece karşımızda esrarlı ve efsanevi bir **sezgi** uğruna bizi tüm bilimsel bilgiden yoksun bırakan ama bu arada değişime de hakkını verir gibi görünen bir idealizm buluruz.

Durağan ve devingen yaklaşımlar arasında psikolo-

jik ve toplumsal bir ayırım vardır. Toplumda iyi yaşam koşullarına kavuşmuş, zenginleşmiş ya da şeylerin varolan durumlarını sürdürmeleri ile zenginleşeceklerini düşünen ve bir değişimde kaybedecek bir şeyleri olduğundan korkan kişiler, şeylerin niteliğinin ve varolan durumlarının garanti altına alınmasından hoşlanırlar. Herşeyin titizlikle sınırlanmasını isterler ve «Doğunun Doğu ve Batının Batı olduğu ve bu ikisinin hiç bir zaman bir araya gelmiyeceği» bir dünyadan başka her dünyada kendilerini kaybolmuş hissederler. Bunlar değişim düşüncesinden kaçınırlar ve şeylerin açıkça görünen değişimini bile yadsıyarak değişmez bir gerçek olarak inandıkları ve bağlandıkları ilkelere sıkıca tutunurlar. Öte yandan, ekonomik ve toplumsal durumlarından acı çekenler ya da çeşitli nedenlerle toplumu ayrıcalıksız kitlelerin açısından ele almayı seçenler devamlı yeni şeyler ararlar. İnsana ve insanın sınırsız gelişim olanağına inanırlar ve kutu - içine - kapatılmış bir evren düşüncesini hor görerek yalnız durmadan gelişen bir dünyada kendilerini özgür hissederler.

Ancak bu iki görüş arasındaki psikolojik ayrılıklar toplumsal ayrılıklardan daha az önemlidir. Aslında, doğal olarak, her kişinin psikolojisi veya karakteri toplumsal bir çevre içinde geliştiği ve onunla ilişkisi olduğu için bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Tüm tarihsel dönemler boyunca toplum mülkiyet dağılımı ve ekonomik ilişki biçimleri etrafında toplanan ekonomik ve toplumsal çelişkilere tanık olmuştur. İlkel komün toplumları dışında, (1917 Sovyet Devrimine kadar) her zaman mülk sahibi olan ve mülk sahibi olmasına dayanarak toplumu denetleyen, geçerli ahlak değerlerini saptayan ve bunları istediği zaman istediği gibi yorumlayan, yasaları yapan, vb. bir azınlık varolmuştur. Öte yandan çalışan ama mülksüz ya da az mülkü olan, emekleri ile hem kendilerinin hem de ege-

men sınıfların yaşaması için gerekli ürünleri üreten büyük kitleler vardır.

Tarih bize toplumdaki bu iki ana sınıf arasındaki çelişkinin bazen uzun dönemler içten içe devam eden, bazen şiddetli uzlaşmaz çelişkiler halinde patlayan mücadeleler ile süregeldiğini gösterir. Toplumdaki egemen sınıflar durumlarını ve daha da önemlisi onlara bu egemenliği sağlayan toplum biçimini her zaman korumak zorunda kaldılar. Bu amaca, fiziksel gücün yerini alacak ve ona eklenecek durağan bir evren teorisinden ve ona ilişkin diğer görüşlerden daha iyi hizmet edecek bir buluşun olamıyacağı açıktır. Çünkü bu teori egemen sınıfların egemenliğinin nesnelerin doğasında değişmez ve kalıcı olarak varolduğunu onaylar. Tanrı'nın onları toplum içindeki bu özel yerlere oturmaları için yarattığını söylemekle dünyanın üzerindeki her nesne ve insan için belli ve değişmez bir yer ve rol olduğunu söylemek arasında çok az fark vardır. Her iki durumda da varolan ekonomik ilişkiler gerçek, sürekli, değişmez ve en son ilişkiler olarak nitelendirilir. Varolan adetlerin, geleneklerin ve yasaların kökleri herzaman için nesnelerin doğasındadır ve değiştirilemezler. İnsan yığınlarının çıkarları doğrultusunda toplumsal değişim istiyenleri durdurmak için «Doğa ve Tanrı'nın bu yasaları»na sık sık başvuruldu. Üzerindeki herşeyin özel ve önceden saptanmış bir yer sahibi olduğu durağan bir dünya hayali ekonomik gücü elinde tutanların toplum üzerindeki egemenliğini haklı çıkararak doğruladı. Sömürülenlerin çaresizlik içindeki kafalarına ve inançlarına yavaş yavaş yerleşen ve onların kendi kötü durumlarını, en azından bu yaşamda düzeltilemiyecek bir şey olarak kabul etmelerine yol açan bu görüşler toplumda ekonomik egemenliği olanlar için paha biçilmez bir servet olmuştur.

Günümüzde baskı altında tutulanlar, toplumsal değiş-

me gereksinimi olanlar ve bu değişmeyi istiyenler ise varolanın her zaman için gerekli ve her zaman için nesnelerin doğasında var olmadığını ve bunların değiştirilebilir olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Karl Marx, bu iki felsefî görüşün toplumsal çelişkileri nasıl yansıttığını açıkça gösteren ilk insandı. Çalışan insan yığınlarının çıkarları adına Hegel'den diyalektik yöntemi aldı, değiştirdi ve diyalektik maddeci dünya kavramını geliştirdi.

Bu bölümün başındaki soruna —«insan tabiatını değiştiremezsin»— bir dakika için dönecek olursak değişime karşı kalıcılığın son bir örneğini görürüz. Sosyalizm, teori ve pratikte, tüm kapitalist sistemi tehdit eden bir dünya hareketine dönüştüğünden beri egemen sınıfın teorik öncüleri sosyalizmin teoride iyi olduğunu, ancak «insan tabiatını değiştiremiyeceği» için işlemiyeceğini savundular. Sosyalizmin içerdiği psikolojik değişimlerin neler olduğunu hiç tartışmadan bu görüşün varsayımlarını araştırabiliriz. Bu görüşe göre, insan insandır ve insan olarak kaldığı sürece tabiatı değiştirilemez. Ancak gerçekte gördüğümüz nedir? Araştırmalar gelişmiş hayvanlardan beri ve toplumsal tarihi içindeki tüm gelişimi boyunca insan tabiatının devamlı değişim içinde olduğunu ortaya koyar.

Aslında üzerine ellerimizi koyabileceğimiz ve «**Bu,** insan tabiatıdır» diyebileceğimiz hiç bir şey bulamayız. Onun yerine değişen davranış biçimlerini, insan eylemlerinde yer alan yeni güdülerin gelişimini görüyoruz. Soyutta **insanın** ne olduğunu bilmiyoruz, ancak onlara şu ya da bu biçimde yön veren ve şu ya da bu güdüyle hareket etmelerine yol açan somut toplumsal çevreler içinde yaşayan **insanları** biliyoruz. Sovyetler Birliği'nde sosyalist bir toplumun yaratılması bize, insan tabiatının değişme olanaklarının zengin örneklerini sağladı. Yeni tavırlar, insan yaşamının tüm alanlarında yeni güdüler ve

eğilimler doğdu. «Kâr güdüsü» ortadan kalktı, «rekabetçi içgüdü» tüm toplumun yararlanmasını amaçlayan sosyalist rekabet biçimine dönüştü. Toprak, fabrikalar, vb. üzerindeki özel mülkiyetin ortak toplumsal mülkiyete dönüşmesi, sömürünün ortadan kalkması, herkese iş güvenliğinin sağlanması insanların çevrelerine karşı olan tavır ve eylemlerinde bir devrim oluşturdu. Kapitalistin cebine giden «artık - değer»in yeni toplumda yollar, parasız eğitim ve sağlık hizmetleri, fabrikalar, iyi yaşam koşulları biçiminde yine topluma dönmesi tüm insanların gelişmesine yeni ufuklar kazandırdı.

«İnsan tabiatını değiştiremezsin» sloganı bugün yalnızca felsefî ve bilimsel bir tarih yanılgısına dayansa bile varolan ekonomik ve politik yapıyı korumak için bir araç olarak, kapitalist toplumlarda kullanılagelmektedir. Bu slogan bilimsel bir iddiadan çok gelişimden yana olan güçlere karşı hâlâ direnen politik bir haykırış olarak görülmelidir.

Aynı şekilde John Fuster Dulles'in açıkça olanaksız olan «Roll Back» (geriye dönüş) planından beri Amerikan dış politikasının özü gelişime karşı bir «engelleme» veya «korunma» programı niteliğindedir. Ancak artık günümüzde denizin ilahı emirlerle ikiye ayrılamıyacağı gibi bugün dünyada varolan ekonomik ve toplumsal güçlerin de Başkanlık veya Millet Meclisinin isteği ve hükmü ile engellenemiyeceği açıktır. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ve büyük iş çevreleri değişimin kaçınılmazlığını yadsımayı amaçlayan bir felsefeye olan tutkularıyla milyarlarca doları toplum zararına harcamakta ve milyonlarca insanın hayatını tehdit etmektedirler.

IV

BİLİMİN ANLAMI

bilimin insan gereksinimlerindeki kaynağı — Teori ve pratik — kapitalist bunalımda bilim — bilimsel girişimin toplumsal niteliği — bilim ne tür bir bilgidir — bilimsel sorunlar, varsayımlar ve deneyler — bilim ve batıl inançlar — toplum bilimlerinin sorunları — bilim ve dinin çelişkisi — uzlaştırma çabaları — kant — madde yok mu oldu? — bilim ve diyalektik maddecilik — bilim ve toplumsal gelişme

Diyalektik maddecilik yalnız bir dünya görüşü ve bir yaşama biçimi değildir. Aynı zamanda bir bilim felsefesidir. Bu nedenle bilimlerin üstünde olan, onlar için yasalar hazırlayan ya da onların bulgularını ilk elden (a priori) yadsıyan bir şey değildir. Daha çok bilimlerin kullandığı ilkelerin bir genellemesi, bilimin bize sağladığı dünyanın betimlenmesi (tasvir edilmesi), bilimleri kullandığı tekniklerin ve yöntemlerin incelenmesi ve bunların, insanın toplumsal yaşamının tüm alanlarında yerine getirdiği işlevlerin teorisidir.

Bilim ve bilim adamlarına ilişkin olarak söylenen ve batıl saçmalıklardan biraz daha iyi nitelikte olan bir çok sevilen efsane vardır. Bu efsaneler bilim adamının, dünyanın kutsal gizliliklerini anlıyabilmesi için Tanrı tarafından özel bir yetenekle donatıldığı düşüncesiyle başlarlar.

İlk önce H. G. Wells tarafından halka benimsetilen bir inanç ile sona ererler. Bu inanç, bilim adamlarının çağdaş uygarlığımızın (ki çok başarılı olduğu söylenemez) tek aklı başında bireyleri oldukları ve belki de ancak kendilerini anlayan küçük bir azınlığı daha yüksek kültür biçimlerine ulaştırarak kurtarabilecekleridir. Bir kaç yıl önce Amerika'da bazı aydın çevrelerinde benimsenen teknokrasi kavramı, bilim adamının yüceltilmesinin ve bilimsel - olmayan kişilerin bizi sürüklediği toplumsal hastalıklardan ancak bilim adamlarının bizi kurtarabileceğine olan inancın bir ifadesiydi. Bu düşünceyi görünüşte haklı kılan bir doğruluk payı vardır. Ancak sorunların daha derin bir çözümlenmesi bilimin kökenlerinin, niteliğinin ve amacının incelenmesini gerektirir.

Bilimin cılız başlangıç dönemleri ilk insanların doğa güçlerini denetlemek ve toplumsal yaşamlarını düzenlemek amacıyla giriştikleri çabalarla gelişen bazı yeteneklerine dayanır. Hastalıklar iyileştirilmeli, su yolları yapılmalı ve denizler kullanılmalıydı. Evler inşa edilmeli, hayvanlar öldürülmeli, balıklar yakalanmalı ve ekin büyümeliydi. Bütün bu işler maddelerin, hayvan davranışlarının, araçların, insan bedeninin ve doğal otların bilinmesini gerektiriyordu. Mevsimlerin belli aralarla birbirini izlediği anlaşılmalı, fırtınalar önceden tahmin edilmeli, yıldızlar ve yeryüzündeki madenler bilinmeliydi. Mısır'da olduğu gibi toplum yapısı daha karmaşık bir hal aldıkça ekilebilir toprağın parsellenmesi gerekti ve Nil'in alçalıp yükselmesi insanların toprağı tam tamına ölçmesini zorunlu kıldı. Sulama gereksinimi suyu doğal düzeyinin üzerine yükseltme yöntemlerinin geliştirilmesine yol açtı. Eski gelenekler ve batıl inançlara bağlı olan egemen bir sınıfın çıkarları adına sarayların ve piramidlerin inşa edilmesi inşaatçıların ağır taşları kaldırmak için makara ve halat takımı gibi araçları geliştirmelerine yol açtı.

Teori olmadan pratik fazla gelişemez ya da başka bir deyişle, ele alınan nesneler ve kapsanan süreçler anlaşılmadıkça nesnelerin pratikte kullanımı önemli ya da sürekli ilerlemeler gösteremez. Böylece Mısır rahipleri gibi refah sınıfının kişileri toprağı ölçmek ve tapınakları inşa etmek için kullanılan ilkeleri düşünmeye ve incelemeye zorlandılar. Bu teorik gelişmeler de yeni pratik uygulamalara ve dolayısıyla çözüm gerektiren yeni teorik sorunlara yol açtı. Eski Yunanlılar arasında ise aynı ve tek bir anlayışda birleşmesi gereken doğa kullanımının bu iki cephesi (veya evresi) saygı değer işleri gerçekleştiren kişilerle bedenen çalışan aşağılık köleler arasındaki toplumsal durumun farklılığı nedeniyle gittikçe birbirinden uzaklaştı. Teori ve pratik birbirinden ayrıldı ve Aristo ve çağdaşları sanatkârları ve zenaatkârları mağrur bir tavırla aşağıladılar. Nesnelerin nasıl yapılacağını bilmek —dünyayı değiştirmek— ile onu anlamak arasına korkunç bir ayrılık getirdiler.

Aristo'nun anlama ile kullanmayı nasıl olup da tamamen bağımsız hareketler olarak kavradığını görmek güç değildir. Gerçekten böyle bir iş bölümünün varolduğu bir köleci toplumda yaşadı ve kendi kişisel ayrıcalığı bu işbölümünün bir ifadesi oldu. Aristo, yalnızca, içinde yaşadığı toplumda gördüklerini anlatıyordu. Bir yanda, günlük ekonomik mücadelenin dışında olduğu için kendi düşünsel gelişimini insan yaşamının amacı ve hedefi olarak gören katıksız ve yüce bilginin sahibi Yunan beyi vardı. Diğer yanda bir köle ya da kölelikten yeni azat edilen ve toplumun aşağı tabakalarının insanı olan ama gemileri yapan, mermeri kesen zenaatkâr ile sanatkârlar vardı.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda bazı Avrupa ülkelerinde gelişen ve feodalizme karşı olan orta sınıf deniz aşırı ticaret seferlerini, madencilik, sulama, vb. işlerini

yürütmek için giriştiği doğaya egemen olma mücadelesinde bu ayırımı kendisine bir engel olarak gördü. Teori ile pratiğin bu ayırımına karşı çıktı. Alman kimyacısı ve fizikçisi Paracelsus elini sıcak sudan soğuk suya sokmayan fizikçileri ve profesörleri kaypaklıkla suçlayarak, kızgın fırınlarda isten kirlenmiş yüzlerle ve nasırlaşmış ellerle çalışanları övdü. Madenleri ayrıştıran, alaşımları hazırlayan, metalurji ve tıbbın öncülüğünde doğayı değiştiren ve bu yorucu eylemlerinde gösterdikleri çabalar ile gerçekten doğayı inceleyenlerin bu emekçiler olduğunu söyledi.

Teori ve pratiğin bu çağdışı ayırımına ölüm darbesini indiren İngiliz avukatı, politikacısı ve felsefecisi Francis Bacon oldu. Zamanında tek değil iki bilgi akımının varolduğunu öne sürdü. Bir yanda doğayı, kilisenin ve eski yazarların kitapları aracılığıyla ancak ikinci elden tanıyan öğrenci kuşaklarının birbirine aktardığı geleneksel öğrenim yolu vardı. Diğer yanda insanın günlük gereksinimlerinin karşılanması için nesnelerin gerçek kullanımı ile yüzyıllar boyunca geliştirilen dolaysız doğa bilgisi vardı. Bu ayırımın altında felsefenin, geleneksel dinsel inançların yerine geçen ya da onları destekleyen bir uğraşı olmasıyla bilim olması arasındaki çelişki yatar. Bacon «insan bilgisinin ve insan gücünün aynı yerde birleştiğine» ve doğaya hükmedebilmek için önce bu güce boyun eğmek gerektiğine inanırdı. Buna uygun olarak bilimsel araştırmayı ve deneyi savundu ve Yeni Atlantis yapıtında «İnsan İmparatorluğunun sınırlarını» genişletmek için bilimin geniş bir toplumsal ölçekte örgütlenmesi gerektiğini öne sürdü.

Kapitalizm geliştikçe ve yeni sınıf farklılıkları yarattıkça teori ve pratik arasındaki eski ayırım yine ortaya çıktı. Çağdaş emperyalizmin gelişmesi, kendisi artık gerçek üretim süreçlerine doğrudan katılmayan bir azınlığın

elinde sermayeyi yoğunlaştırarak ve üretimi gerçekte devam ettiren ve bilimsel araştırmaları yürüten herkesi ücretli işçi durumuna getirerek bu ayırımı daha da güçlendirdi. Kârlılık göstergesi, ne kadar yararlı olursa olsun bir buluşun gerçekleşip gerçekleşmemesi ya da ileriki bir tarihe ertelenip ertelenmemesi üzerine karar vermeye başladı. Doğrudan ya da yeterince ya da istendiği kadar kısa sürede kâr getirmeyeceğine inanılan ya da elde edilmiş bazı kârlı alanları ortadan kaldıracağından korkulan buluşlara sermaye yatırılmadı. Amerika'daki emperyalist dönemin başlangıcında elektrik ampulunun ve fonografın geliştirilmesi işlerinin teorik eğitimi olmayan bir gazete satıcısı ve telegraf santralcısına ve ilk pratik uçan makinenin eldeki planlara göre inşaasının Ohio, Dalton'da iki bisiklet tamircisine bırakılması ilginçtir.

Fizik bilimleri bir zamanlar kapitalizmin sevgili çocuğuydu. Bu bilimler gelişimlerinin büyük kısmını kapitalist sınıfın doğayı ele geçirmek, kullanmak için bilimsel açıklamaları gereksinmesine ve büyük - ölçekli üretim'den doğan rekabetçi talebe borçludurlar. Çoğunlukla kilisenin koruduğu ve başlangıcında masraflarını karşıladığı üniversitelerin sermayeleri, bilimsel araştırmaları geliştirmek ve endüstri için teknik personel eğitmek amacıyla büyük ölçüde kapitalistler tarafından, yardım adı altında, sağlanmaya başlandı.

Kapitalist ülkelerde bilimsel ilerleme, endüstrinin kaderiyle yakından ilişkili olmuştur. 1929 yılında dünya çapında bir kapitalist buhran patlak verince yeni bir ses duyuldu. Bilim ve bilimsel buluşlara para ödenmesinin kaldırılmasından söz edildi. Finans kapitalden bir zamanlar hayır fonları alan kurumların başları ürünlerinin reklamını yapmaya ve para dilenmeye başladılar. Örneğin Massachusetts Teknoloji Enstitüsünün Başkanı Karl Compton, Amerikan Bilimsel İlerleme Derneğinin 1936'da-

ki kongresinde elektronun toplumsal önemi üzerine yaptığı bir konuşmada büyük miktarda pahalı alet kullanıldığı ve yeni endüstriyel olanaklar yarattığı için atomik fizik alanındaki araştırmaların kapitalistler için kârlı olduğunu söyledi. Ancak o zamanlar John Strachey'in bile belirttiği gibi, «Örneğin, diyelim, ürettiği 10.000 ton çeliği satamadığı için zarar etmiş bir kapitalist kendisine 1.000.000 ton çeliği nasıl üretebileceğini söyleyen bilim adamına ne desin?» Aynı şey çiftçi ve tarım uzmanları için de geçerlidir. A.B.D. Tarım Bakanlığı verimi arttırmak için toprak ve tohumlarla deneme yapan uzmanlar çalıştırmakta ve aynı zamanda iç pazarda tüketilebilen veya dış pazarlarda kârla satılabilen miktarın çok üzerinde mısır, buğday, pamuk ve diğer ürünler yetiştiği için toprağını sürmeyen çiftçilere prim ödemektedir. Önemli oranda işsizliğin olduğu bir ülke olan A.B.D.'de bilim adamları ve mühendisler şu anda çalışanların yarısını daha otomasyon ile istihdam dışı bırakmaya uğraşıyorlar. Kapitalizm yoksulluk ve işsizlik arasında bu aşırı üretim sorununa bir çözüm getiremez. Çiftliklerde ve fabrikalarda verimliliği arttırmak için bilimi kullanır, ancak Latin Amerika, Afrfika ve Güney Asya'daki yüz milyonlarca yoksul insanın yaşam koşullarını düzeltmek için bilimi kullanmaz. Bilim adamlarının bilimi kapitalizme göre ayarlamayı düşünmelerinin modası geçti. Bugünkü görev, bilim ve ileri teknolojinin tüm olanaklarının ve ürünlerinin insanlığın kullanımına sunulabileceği bir ekonomik dünya düzeni gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Teorinin pratikten, sözde katıksız bilimin teknolojinin gerçek gelişiminden ve bilginin insan yaşamının geliştirilmesine uygulanmasından ayrılmasının bir yönü de bilimsel ilerlemelerde sadece bazı önemli bilginlerin adının vurgulanmasıdır. Bilimlerdeki her önemli ilerlemenin arkasında yatan uzun toplumsal süreçler ve harcanan

toplu emek hasır altı edilerek bireysel katkı yüceltilmiştir. Profesör Whitehead'ın çelişkili bir biçimde belirttiği gibi tarihte hiç kimse daha önce onu keşfetmeyenler tarafından bilinmeyen bir şey keşfetmemiştir. Okullarda öğrendiğimizin aksine tüm önemli buluşlar ve keşifler tarihsel gelişimin ve sayısız kişilerin toplu çabalarının bir ürünüdür. Bu bilimsel araştırmanın örgütlenmesinde, geçmişte olduğu kadar, bugün de görülür. Bilim adamı bir kamu veya özel kuruluşun ya da şirketin hizmetinde toplu halde çalışan bir çok insandan biridir. Çağdaş biyoloji ve fizik araştırmalarının niteliği büyük ölçekli endüstriyel yöntemleri gerektirir. Bilim adamı, hoşlansa da hoşlanmasa da, yirminci yüzyılda ancak teorik veya uygulamalı nitelikte olan uzun - dönemli projelerde çalışan bir grubun üyesi olarak işlev kazanabilir. Bu projeler diğer ülkelerdeki veya aynı ülkedeki başka grupların çalışmaları ile de ilişkili olmalıdır. Kısaca, toplum biçimi ne olursa olsun, bilim zorunlu olarak toplum düzeyinde örgütlenen bir eylem niteliğindedir.

Özel sermayenin artık varolmadığı yerlerde, tüm insanların gereksinimlerinin ve çıkarlarının hizmetinde olan bilimsel araştırma tümüyle toplumsallaştırılmış olduğu için bilimde büyük ilerlemeler yapılması daha kolaydır. A.B.D., Sovyetlerin kısa sürede sahip olduğu, ileri düzeyde biyoloji ve tıb araştırmaları, füze yapımı, feza araştırmaları ve atomik enerjinin kullanımı için gerekli olan herşeye ve daha fazlasına sahiptir. A.B.D.'nin eksiği, tüm bilimsel araştırmaları ve deneyleri idare eden ve denetleyen büyük şirketlerin kâr unsuru olmadan bu çalışmaları örgütlemek ve planlamak için bir çaba göstermemeleridir. Kapitalist üretim anarşisi kendini bilimsel çalışma anarşisinde yansıtır.

Özel sermayenin yerini alan kamu mülkiyeti ve sosyalizm altında bilim toplum yaşamının vazgeçilemez bir

parçası olarak örgütlenir. Bu, Francis Bacon'un düşüydü. Yeni Atlantis yapıtında bilimi toplum düzeyinde örgütlenmiş ve genişleyen endüstri ve tarımın gereksinimleriyle olanaklı olan en yakın ilişkiler içinde geliştirilmiş olarak ele alır. Sosyalist bir toplum tüm çocuklarına bilimsel bir eğitim temeli kazandırmaya ve bu alanda yetenekli olanlara bilimsel çalışma için gerekli olanakları sağlamaya çalışır. Aynı zamanda tüm bilim alanlarında «kitaptan öğrenilen»lerin pratik ile, pratiğin de teknik bilgi ile bütünleşmesi için teorik eğitimi pratik çalışmayla birleştirmeye çalışır. İşçiler ve çiftçiler, yeni düzende çeşitli bilimlerle uğraşmanın olumlu yönlerini gördükleri ve yeni sorumluluklar altında buna gereksinim duydukları için bilimleri incelemeye yönelirler. Kendilerine gerekli bütün olanaklar sağlanır. Bilim adamları kendi araştırmalarını yürütürken üretimin her evresindeki gelişmelerle ve sorunlarla sürekli olarak ilgilidirler. Sosyalist bir toplumda bilim ile pratik yaşamın bu ilişkisi hiç bir şekilde «katıksız» bilimin terkedilmesi anlamına gelmez; toplumcu örgütlenme bilimin verimli olmasını ve daha hızlı gelişmesini, bir bütün olarak toplum yaşamında etkin bir işleve kavuşmasını sağlar.

Bilimsel bilgi nedir ve nasıl elde edilir? İnsanların bir çoğunun doğru olan, ancak bilimsel olmayan sayısız inancı vardır. Yüzyıllar boyunca insanlar afyonun uyku verdiğini, kininin sıtmaya iyi geldiğini, barutun patladığını, bitkilerin ışığa doğru döndüğünü, mayalanmış üzümden şarap yapıldığını biliyorlardı. Güneşin dünya etrafında döndüğüne, yaşamın pislik ve çürüyen maddeden kendiliğinden oluştuğuna ve ağır kütlelerin hafif kütlelerden daha hızlı düştüğüne de inanıyorlardı. Belirtilen ilk inanç dizisi doğru; ikincisi ise yanlıştı. Ancak bilimsel açıdan ikisi arasındaki ayırım önemsizdir. Yalnızca bir olgunun doğruluğunu bilmek bilimsel bilgi sahibi olmak değildir.

Bilim yalnız bir doğruyu bilmek değil, onun doğruluğunun güvenilir yöntemlerle saptanmış olduğunu bilmektir. Bir olguyu yalnız deneylerle kanıtlamak değil, onu sistemli bir yöntemle, olasılıklı bir yanılgının ortaya çıkarılmasını sağlayacak bir biçimde, diğer doğrularla birleştirmektir.

Yukarıda sözü edilen inançların yanı sıra insanların bugün batıl inanç olarak kabul edilen başka inançları da vardı. Bunlar arasında, yıldızların hareketinin bizim kişisel kaderlerimizi denetlediği, onüç'ün uğursuz bir rakam olduğu, fiziksel araçlar olmadan da iki usun birbiriyle telepati yoluyla bağlantı kurulabileceği, hastalığın sadece bizim kötü ruhlar tarafından etkilenmemiz ya da doğru düşüncelere sahip olmamız nedeniyle başımıza geldiği gibi inançlar da vardı. İnsanların doğru inançlar elde edebileceği ve yanlış olanları bırakabileceği sistemli bir yönteme ya da yol göstericiye gereksinimi vardı. Son ikibinbeşyüz yıl boyunca yavaş yavaş bilimsel yöntem olarak bilinen böyle bir yöntem geliştirildi.

Bilim ilk olarak Platon ve Aristo tarafından sistemli, örgütlü bir bilgi kütlesi olarak düşünüldü. Bu kişiler yalnız bir olguyu bilmenin, doğru inançlara sahip olmanın yeterli olmadığını, yanılgıdan korunmak için bu inançların nedenlerini ve **niçin** doğru olduklarını da bilmemiz gerektiğini gördüler. Bu nedenle, inançlarımızı kanıtlamak, diğer bir deyişle bu inançların doğru olarak bildiğimiz başka inançlara dayandıkları için doğru olduklarını göstermek istediler. Bu teorinin karşılaştığı güçlük ilk inançların yanlış olması halinde onlardan türeyen herşeyin de yanlış olma olasılığıdır. Aristo inançlarımızın deneylere uygun olması ve deneylerle sınanması gerektiğini sık sık belirttiği halde, deneyle sınansa da sınanmasa da, kendi inançlarının, genellikle, geleneksel Yunan kavramlarıyla uyum içinde olmasıyla yetindi.

İnançlarımız için iyi nedenler bulmanın yeterli olmadığı açıktır. Onun ötesinde bir şey, yani her inancın gerçek deney ile sınanması gereklidir. Galile, diğer şeyler aynı olmak koşuluyla, değişik ağırlıktaki gövdelerin aynı hızla düştüğünü deneysel olarak kanıtladığı zaman, herhangi bir Yunanlının böyle bir şeyi düşünmüş ya da bir inancı deneysel olarak doğrulama gereksinimi duymuş olsaydı aynı derecede iyi bir şekilde yapabileceği bir şeyi yapıyordu.

Onyedinci yüzyıldan sonra maddeye ilişkin her inancın deney ile kanıtlanması ve deneysel kanıt olmadan hiçbirşeyin doğru olarak kabul edilmemesi gerektiğinin bilincine varıldı ve bunda ısrar edildi. Ancak bu görüş uzun bir mücadeleden sonra geçerlilik kazandı. Büyük Fransız tiyatro yazarı Moliere onyedinci yüzyılda Fransız tıp çevrelerindeki gericilerle alay etmekten hoşlanırdı. Moliere, tıp fakültesinden mezun olacak oğlu kan dolaşımına ve diğer yeni buluşlara inanmadığı ve Aristo ile Galen'in yazılarında bulunmayan hiçbirşeyi doğru olarak kabul etmediği için övünen bir adamın gülünç portresini çizer. Bir başka öyküde, Galile'nin bir çağdaşı teleskopla güneşte lekeler görüldüğünü kendisine söyleyince şöyle cevaplayan bir Cizvit papazını anlatır: «Oğlum, Aristo'nun tüm yapıtlarını üç kere okudum. Hiçbir yerde güneşte lekelerden söz etmiyor. Güneşin üzerinde leke yoktur. Senin gördüğün, aletinde ya da gözlerindeki bir bozukluğun sonucu olmalı.» Fakat o zamanki gericilerin muhalefetine karşın deneyci görüş galip geldi. Ne toplumda otorite sahibi kişilerin görüşleri, ne gelenek, ne de durumun ne olması **gerektiği** üzerine basit akıl yürütmeler bilimsel tavrı benimsemiş kişiler için yeterli değildir. Bir konuda ısrar eden herkesin yapması gerektiği gibi bilim adamı da kanıtlarını ortaya koymalıdır.

Bilimin temel varsayımları maddecilik incelenirken

ele alındı. Geriye, bilimsel yöntemin ve kanıtlamanın niteliğinin bazı özelliklerini açıklamak kalıyor. Herşeyden önce, günlük yaşamda olduğu gibi, bilimde de düşünceden önce bir sorun, üzerinde düşünülecek bir şey, cevaplanmak istenen bir soru olmalıdır. Bilim adamının ele aldığı sorunlar bir boşlukta doğmadığına göre, doğal olarak, toplumsal çevrenin incelenecek sorunların ortaya çıkmasındaki önemi büyüktür. Kabaca, herhangi bir zamanda, bilim adamının sorunlarının belli bir bilimin kendi tarihinden ve gelişiminin bugünkü evresinden doğduğunu söyleyebiliriz. Bu sorunlar, endüstri ve ticaretin ya da genel olarak teknolojinin bir çözüm getirilmesini istediği sorunlar ile birlikte doğar. Örneğin Thomas Edison'un sorunları, büyüyen Amerikan iş hayatının geliştirilmiş telgraf haberleşmesi, genişleyen kent ve büyük yapıların daha uygun ışıklandırmaya olan gereksiniminden kaynaklandı. Millet Meclisinde oylamayı hızlandırmak için düşündüğü otomatik oy kaydeden elektrikli bir aleti icat ettikten sonra Millet Meclisinin daha hızlı oylama yapmayı değil, politik oyunlar için oylamayı ertelemeyi yeğlediğini anladı. Bu olaydan sonra gerekliliğin buluşun anası olduğunu belirtmekten hoşlanır oldu. İspanya - Amerika Savaşı ve Panama Kanalı'nın yapımı sıtmanın ve sarı hummanın önlenmesi için gayretlerin yoğunlaştırılmasına yol açtı ve bilim adamları hemen bu korkunç tropikal hastalıkların nedenlerini buldular. Pastör'ün yeni bir devir açan çalışmasının büyük kısmı Alman bira endüstrisinin rekabeti karşısında Fransız biracılarının ürünlerini geliştirme çabalarından doğdu.

Bilim adamı bir sorunu olunca, bunu, daha fazla araştırmaya ve eldeki bilgi birikimini kullanarak mümkün olduğu kadar çok aydınlatmaya çalışır. Bu yolla bir çözüm önermeye çalışır. Üzerinde uğraşılınca bu önerilen çözüm bir tez niteliğini kazanır ve bir sonraki adımın temelini

oluşturur. Tez şu biçimdedir: durum şöyleyse, bu testi ya da denemeyi yaptıktan sonra şöyle sonuçlar elde etmeliyim. Böylece, sarı humma üzerine çalışan Amerikalı doktorlar sivrisineğin bu mikrobu taşıyabileceği tezini oluşturunca, bu tezi kanıtlayacak veya çürütecek bir deneme yapabildiler. Bu durumda, bu tehlikeli işe gönüllü olan insanlar üzerinde deneme yapmak zorundaydılar. Aynı şekilde, ondokuzuncu yüzyılın başlarında uzay bilimcileri Üranus gezegeninin hareketlerine ilişkin tüm verileri sağladıktan ve bu gezegenin hareketlerinin, gezegen hareketinin bilinen yasalarına göre olması gerekenden farklı olduğunu bulduktan sonra Üranus'un ötesindeki bir başka gezegenin Üranus'un hareketini etkilediği tezine yöneldiler. Bu tezin işlenmesi, varsayılan gezegenin bu etkileri yaratması için nerede olması gerektiğinin ayrıntılı bir şekilde hesaplanmasını gerektirdi. Bu, birbirinden bağımsız olarak bir Fransız matematikçisi ve uzay bilimcisi olan Leverrier ile bir İngiliz olan G.C. Adams tarafından gerçekleştirildi. Son adım olan deneysel kanıtlama, teleskopunu gökyüzünde gösterilen yöne ayarlayarak yeni gezegeni, Neptün'ü gören Berlin'deki bir uzay bilimcisine bırakıldı.

Bilimsel yöntemin bu son adımı daha fazla dikkat gerektirir. Yalnızca bu belirli tez doğruysa şu sonuçların meydana geleceğini göstermek yeterli değildir. Sonuçları bulmalı ve ondan sonra, mümkün olduğu kadar, bu tez doğru olmasaydı bu sonuçların böyle olmayacağını da göstermeye çalışmalıyız. Böylece sarı humma üzerinde çalışan doktorlar sarı hummanın sivrisinek dışında olasılıklı diğer her nedenini bertaraf edecek denemeler yapmak zorundaydılar. Bunu başarma yöntemine genellikle denetim yöntemi denir. Sarı hummadan ölen kişilerin yataklarına üzerinde deneme yapacakları kişileri yatırdılar. Onlara, humma kurbanlarının yıkanmamış bar-

dak - çanaklarından içirdiler ve yedirdiler. Bunu yaparken sivrisinekleri büyük bir titizlikle deney altındaki kişilerden uzak tutular. Bu kişilerin hiç biri humma hastalığına tutulmadı. Başka kişileri de hastalık bulaştıracak her tür olasılı nedenden uzak, tutarak, mikroplardan arıtılmış bir yere koydular, fakat sarı humma hastalarını sokan sivrisineklerin bu kişileri de sokmasını sağladılar. Bu kişiler sarı humma hastalığına tutuldular.

Aynı şekilde, usta bir denemeci olan Pastör, hayatın kendiliğinden oluşmadığını, tüm canlı organizmaların başka canlı şeylerden geldiğini ileri süren tezini kanıtlamaya çalıştı. Hayatın gelişmesi için uygun koşulları içeren şişeler aldı ve bunlar içinde hiç bir küçük organizmanın varolamıyacağını ya da ortaya çıkamıyacağını düşündü. Sonra da her yönden bu şişelere benzeyen, ancak içine havanın girebildiği başka şişeler aldı. Birinci şişe takımında hiç hayat doğmadığı halde, ikincilerde çeşitli canlı biçimler gelişti.

Bu denetim yöntemi temel olarak 1) tezin içerdiği neden dışında bir olayın doğmasına yol açabilecek olasılı tüm nedenleri ortadan kaldırmayı ve 2) tezde sözü edilen neden dışında tüm nedenleri biraraya getirmeyi amaçlar. Francis Bacon belki de bunu, doğa bilgisi kazanmak için kullanılacak bir yöntem olarak geliştiren ilk kişiydi. Bunu, bir takım ilk ilkelerden hareket eden usavurma yöntemine ve gelenekleri, otoriteyi izleme eğilimine karşıt olarak geliştirdi.

Denetim tekniğinin kullanılmasında bir önemli nokta daha vardır. Bu yöntemi yalnızca incelediğimiz belli bir nesneyi tüm diğer şeylerden ayırabildiğimiz zaman kullanabiliriz. Örneğin sarı humma üzerinde çalışan doktorlar İspanya - Amerika savaşını, Kübalıların feci yoksulluğunu, ayın ve gezegenlerin durumunu ve sonsuza ka-

dar bir sürü şeyi dikkate almamak zorundaydılar. Şimdi, doktorların bütün bu şeyleri görmemezlikten gelmeye ne hakları vardı diye sorulabilir. Cevap; yöntemlerinin işlediği, sonuçlarının başarılı olduğu ve bunlar sayesinde sarı hummanın yayılmasını önleyebildikleridir. Ancak bir olayı çevresindeki diğer şeylerden ayırmanın sakıncaları da vardır. Belirleyici bir önemi olan bir faktörü de dışarıda bırakabiliriz.

Çağdaş bir idealist akım, kısmen Hegel'in herşeyin birbiriyle ilintili olduğu öğretisine dayanarak, herşeyin herşey ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve herhangi bir şeyi bilmek için herşeyi bilmek gerektiğini söyleyerek, bu yüzden hiç bir şeyi bilemiyeceğimizi ileri sürmekten hoşlanır. Bunlardan bazıları, evrendeki hiç bir olayın tek başına, tüm evren değişmeden farklılaşamıyacağını iddia edecek kadar uç noktalara vardılar. Diyalektik maddecilik her zaman şeylerin birbirine olan ilişkisini vurgulamış, ancak bunu **önsel olarak*** (a priori), yani sadece mantık kullanarak yapmayıp, gerçek deneyler aracılığıyla yapmıştır. Nelerin nelerle ilişkili ya da ayrılamaz olduğu **önsel olarak** söylenemez. Yalnız bilimsel araştırma bize bu bilgiyi sağlayabilir. Araştırdığımız herhangi belli bir sürecin çevresinin ya da bulunduğu ortamın hangi özelliklerinin, ne kadarının ele alınması gerektiği yalnız deneysel araştırma yoluyla ve her konuya ilişkin olarak ayrı ayrı saptanabilir. Örneğin, Boyle bir gazın hacminin, basıncına olan ilişkisi için bir formül geliştirdi. Daha sonra, ısının da bu ilişkinin bir faktörü olduğu bulununca bu formülün «düzeltilmesi» gerekti. Bilimler hangi bilgi elde edilmeye çalışılıyorsa ona ilişkin bir olayı diğer şeylerden ayırarak incelemek zorundadırlar. Ancak çevrenin hangi özellikle-

* Önsel (a priori): Deneyden bağımsız olarak ya da deneyin ötesinde geçerliliği olan ve bilincine varılabilen bilgilere dayanarak. (Çev. notu).

rinin söz konusu olayla ilgili olduğunu, hangilerinin olmadığını saptamak her zaman önemli bir sorundur. Pastanın varlığı yenerek, bilimin elde ettiği geniş doğa bilgisi de doğal güçler üzerindeki egemenliğimiz ile kanıtlanır.

Toplum bilimlerinde ayırma özellikle titizlik gerektiren bir sorundur ve araştırmayı önemli yanlışlara sürükleyebiilr. Örneğin, politik sistemlerin toplumun ekonomik yapısıyla ilişkili olmadığı düşünüldü. Din, bir kişinin sosyo - ekonomik yaşamından tamamen bağımsız olarak ele alındı. Sanat dallarındaki öğrenciler, özellikle sanat biçimlerindeki değişikliklerle ilgilenenler, ilgili toplumsal değişimleri genellikle önemsemediler. Önemli kişilerin toplumsal ve ekonomik durumlarından kopuk olarak yapılan biyografilerinden tümüyle yanıltıcı sonuçlara varılabilir. Yıllarca biyoloji ve sosyoloji kitaplarımız, bir baba ile biri normal, diğeri geri zekalı olan iki kadından olma iki ayrı soy olan Jukes ile Kallikaks'ın öyküsünü yazdı. Bu iki soyun çocuklarının birbirine karşıt karakterlere sahip olmaları geri zekalılığın ve suça eğilimin irsiyet yoluyla geçtiğini kanıtlar sanıldı. Günümüzde, bu incelemelerin iki soyun içinde bulunduğu değişik toplumsal koşulları tamamen inceleme dışında bıraktığı artık bilinmektedir. Yanlış ayırımın bir başka örneği, bireylerin akli ve duygusal düzensizliklerinin, bunların içinde doğduğu toplumsal koşullardan tamamen ayrı şeylermiş gibi ele alındığı çağdaş psikiyatride görülür. Bu yanlış ayırım, kapitalist toplumdaki atomizmin (herşeyin kendi kabuğu içinde incelenebileceği düşüncesinin, çev.) ve bireysiliğin bilimsel düşüncedeki yansımasıdır.

Bir an için bazı çağdaş batıl inançlara dönebilir ve bilimsel yöntemin ışığı altında onları inceleyebiliriz. Tahta çubukla yer altında su bulmak, sevdiğimiz bir insanın uzakta kazaya uğradığını hissetmek, onüç'ün uğursuz bir rakam olması, gök gürlemesinin kremayı ekşittiği inan-

cı, özel kutsal yerlerde mucize türünden tedaviler, tehlikelerden kurtulmak için duadan yarar ummak gibi inançların çoğu, büyük ölçüde, beklediğimiz ya da istediğimiz şeylerin gerçekleşmediği durumlara dikkat etmememizin sonucudur. Francis Bacon'un gösterdiği gibi, insanlar kendi inançları ve istekleri ile uyuşan şeyleri önemsemeye ve uyuşmayan şeyleri ihmal etmeye yatkındırlar. Kara bir kedi yolumuza çıkabilir, bir ayna kırabiliriz ya da bir merdiven altından bir çok kere geçebiliriz ve hiç bir şey olmadığı sürece bunları hemen unuturuz, ancak bu olayların herhangi birinden hemen sonra başımıza bir kaza gelirse, gerek kendimiz gerekse tanıdıklarımız, inancın doğruluğunu kanıtlayan bir şey olarak bu hikayeyi yinelerler. Rastlantı, bu inançların hüküm sürmesinde etkili olan bir başka unsurdur. Erkeklerin ve kadınların sevdikleri insanlar üzerine gördükleri çeşitli rüyalar eğer arada bir gerçek ile çakışmasaydı, aslında işte bu garip olurdu. Küçük ve büyük şeyler için dua eden bir sürü insanlardan bazılarının isteklerinin gerçekleşmemesi de yine bir mucize olurdu. Vaiz, «Duaları cevaplayan bir Tanrı'ya inanmamazlık edemem,» der. Olması olmaması kadar olanaklı olan bu rastlantısal kanıtlar gerçekçi olmaktan çok uzaktır. Cevaplanmamış milyonlarca dua ne olacak? Kutsal türbelerde dileklerine kavuşamıyanların mumlarını göremezsiniz. Bacon'un söylediği gibi, denizde gemileri parçalananlar, güvenli bir yolculuk için dua ettikleri Poseidon tapınağına hatıra bırakmazlar.

Bilimsel yöntem, ilk önce iddia edilen olayın gerçekten olup olmadığını, ikinci olarak bu olayın belirtilen nedenle ortaya çıkıp çıkmadığını anlamak için tam bir inceleme gerektirir. Bedenen topal ya da kör olduğu için değil, yakalandığı bir sinir hastalığı yüzünden yürüyemeyen ya da göremeyen bir insan, kuşkusuz kutsal çeşmeden su içerek ya da imanla hastalığı iyi eden bir üfürük-

çünün dualarına inanarak iyileşebilir. Ancak bu, çeşmenin ya da üfürükçünün herhangi bir özel gücünden çok, hastanın kendi inancı sonucudur. Bu rahatsızlıklar, psikiyatrist tarafından da tedavi edilebilir. Bütün bu sorunlar içerisinde dünyaya karşı aldığı tavırda bilimsel olmak isteyen kişinin inançlarını denetlemesinin gerektiği açıktır.

Ancak üfürükçülüğün, müneccimliğin, medyumluğun, vb. hepten boş şeyler olduğunu nereden biliyorsunuz sorusu sorulur. Cevap basittir: bu varsayılan olayların kanıtı olmalıdır; onların boş şeyler olduğunu bizim kanıtlamamız gerekmez, aksini kanıtlayabileceklerine inananların bunları kanıtlaması gerekir. Galile ay yüzeyinin düzensiz olduğunu, dağlarla ve kraterlerle kaplı bulunduğunu teleskopundan görünce, bir kilise uzaycısı, öyle görünse bile ayın gerçekte kristal bir küre içinde olduğunu söyledi. Ayın küre biçiminde olması **gerektiğini biliyordu.** Çünkü ay cennetten kopma bir kütleydi, küre ise tüm biçimlerin en müüemmeliydi ve cennetten kopan kütleler bu biçimlerin en mükemmeli olmalıydı. Galile'nin ayı çevreleyen kristal bir küre varsayımını çürütmesi gerekmedi. Bu varsayımı destekleyecek herhangi bir kanıt önerilmediği gibi varsayımın kendi niteliği de kanıtlanmasını ya da çürütülmesini önledi. Bilimsel bir tez için ilk ilke onun kanıtlanabilmesi ya da çürütülebilmesidir. Diğer bir deyişle, önerinin formülasyonu kendisinin doğruluğunu ya da yanlışlığını gösterecek kanıtların sağlanabilmesi için gerekli denemelerin ve gözlemlerin yapılabilmesini olanaklı kılmalıdır.

İnsan toplumlarının davranışlarının ve örgütlenmelerinin incelenmesi alanında ise yöntemsel karışıklıklar hâlâ sürmektedir. Bu kısmen, toplumsal olayların çok daha karmaşık, çözümlenmesi zor ve deneysel incelemeye daha az uygun olmalarının bir sonucudur. Ekonomik buhranların nedenlerini ve sonuçlarını incelemek amacıyla, de-

netlenen koşullar altında istendiği zaman buhranları yeniden meydana getiremeyiz ve getirmek istemeyiz. Koşulların suç eğilimi üstündeki etkisini incelemek için suç işlemeye uygun sefalet koşulları yaratmak ya da açlığın akli özellikler üzerindeki etkisini incelemek için işsizler ordusuna milyonlarca kişi daha katmak ya da insanlığın bir kısmının nükleer bir patlamadan sonra hayatta kalıp kalmayacağını anlamak için bir dünya savaşı daha yapmak anlamsız bir çılgınlık olur. Ancak ne yazık ki, dünyamızda bu olaylardan eğer istersek incelemeye yetecek kadarı olagelmektedir. Sorun yalnız bir karmaşıklık sorunu değildir; konunun güçlüğü iki olayın hiç bir zaman birbirinin aynı olmamasından ve denemelerin son derece güç olmasından gelmektedir. Ek olarak, toplum ve sınıf çıkarları faktörü vardır. Ünlü bir iktisatçı, devresel ekonomik buhranları güneş lekelerinin dönemsel iniş çıkışlarıyla ilişkilendirmeye çalıştığı zaman, bir bilim adamından çok kapitalist ekonominin bünyesindeki gerçek nedeni gözlerden uzak tutmaya çalışan egemen ekonomik çevrelerin bir üyesi olarak davranıyordu.

Nazi Almanya'sında Goevvels ve Rosenberg antropolojistleri ve psikologları bilimsel olmadıkları için değil, aksine bilimsel oldukları için üniversitelerden çıkardı. Çeşitli ırklar, karakterler, zekalar, vb. üzerine olan bilimsel bulgular ile Hitler'in dünyanın üstün ırk tarafından progdamını destekleyen büyük Alman mali kapitalistlerinin gereksinimleri arasında uzlaşmaz bir çelişki vardı. A.B.D.'nin Güney üniversitelerinin bir çoğunda bir profesörün beyaz ve zenci insanların görece yeteneklerine ilişkin son bilimsel bulguları öğretmesi kolayca yapılabilecek bir şey değildi. En azından bunları öğretirken bunların devrimci sonuçlarını belirtmekten kaçınmalıdır. A.B.D.'nin büyük kentlerdeki gecekondu semtlerinin sahipleri olan ve onları denetleyen büyük servet sahiplerinin ve bankaların

sefalet koşullarının suç işleme ile ilişkisinin araştırılması için para yatırmaları ya da büyük endüstri şirketlerinin üretimi hızlandırma yönteminin otomobil ve çelik işçilerinin sağlığı ve ömür uzunluğu üzerindeki etkisi konusunda bilimsel bir tavır almaları beklenemez. Kısaca, herkes, genellikle, hava koşullarını önceden tahmin etmemizi, demiri eritmemizi, kömür çıkarmamızı, vb. sağlayan bilgilerle ilgilendiği halde, insan ırkının büyük bir kısmını hala uğraştıran ve boyun eğdiren toplumsal sorunlara ilişkin bilimsel bulgularla aynı derecede ilgili değildir. Bu nedenle bu toplumsal konuların çoğunda kavram kargaşılığının sürdüğü, araştırmaların baskı altında tutulduğu, yetenekli bilim adamlarının kara listeye alındığı ve bilimsel tekniklerin gelişimi ve kullanımında genel bir geri kalmışlığın olduğu görülür.

Yazılı tüm tarih boyunca bu böyle olmuştur. Egemen sınıfları destekleyen gelenekler ve bu gelenekleri koruyan ve sürdüren kurumlar varlıklarını her zaman duyurmuşlardır. Eski Atina'da Anaxagoras, güneşin Mora Yarımadası kadar büyük, erimiş bir demir kütlesi olduğunu söyleyince, hayatını kurtarmak için kentten kaçmak zorunda kaldı. İyi Atinalıların aykırı dinsel inançlara sahip olması hoş karşılanamazdı. Protagoras, Tanrılar üzerine saygısız bir deneme yazınca yine kaçmak zorunda kaldı ve çalışması halk önünde yakıldı. Bunları ikisi de **varolan durumu** (status quo) tehdit edici kabul edilen inançlara sahiptiler; bu nedenle de kendilerine verilen cezalar ancak politik nedenler göz önünde tutularak anlaşılabilir.

İster Katolik, ister Protestan olsun, Hıristiyan Kilisesi her zaman toplumu yönetenlerce **istenilir** olarak kabul edilen inançların sürdürülmesine yardımcı olmuştur. Onüçüncü yüzyılda Aristo'nun felsefesi yasaklandı ve Thomas Aquinas bunu Hıristiyanlıkla birleştirip, güvenilir bir hale getirinceye kadar, taraftarları işkence gördü ve öl-

dürüldü. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda yeni Kopernik uzay bilimi yasaklandı. Galile'nin güneş sistemine ilişkin teorisi 1822 yılına kadar Katolik Fihristin yasaklanmış kitapları arasında kaldı. Giordana Bruno Kutsal Üçlü ve Bakire'nin doğum yapmasına ilişkin kuşkuları içeren aykırı inançları olduğu için Katolik Kilisesi tarafından yakılarak idam edildi. Çünkü bu suçlanan inançların arkasında Kopernik teorisi ve evrenin sonsuzluğunun savunulması yatıyordu. Aynı çağda, kan dolaşımının bulunmasına yardımcı olan fizikçi Servetus, Protestan ortodoksluğu adına John Calvin tarafından Cenevre'de yakılarak idam edildi. Galile ise tezini geri almaya ve dünyanın güneş etrafında dönmediğini söylemeye zorlandı. Yine ondokuzuncu yüzyılda Darwin'in biyolojik evrim açıklaması dinsel güçlerle bilimsel ilerleme taraftarları arasında diğer bir uzun mücadeleye yol açtı. 1925 yılında Tennesse'deki ünlü «maymun davası»ndaki kavga, bunun geç kalmış fakat adı çok geçen bir örneğiydi. Evrimin öğretilmesini yasaklayan bu yasa hâlâ yasa kitaplarındadır. Bugün, Marksizm ya da bilimsel sosyalizme karşı yeniden mücadele büyük ilgi görmektedir. Bu mücadele, herhangi bir zaman ve yerdeki karşıt toplumsal güçlerin görece gücüne göre - resmi sessizlik, yanlış bilgi veıme ve çarpıtma ya da doğrudan işkence ve öldürme gibi her türlü silah ile yürütülmektedir.

Belirli herhangi bir bilimsel gelişmeye karşıt olmanın altında bilimin maddeci varsayımları ile dinsel öğretiler arasındaki genel karşıtlık yatar. Örneğin, tek tek bilim adamları öteki dünyaya inanmayı sürdürseler bile, Corliss Lamont'un «Ebedilik Düşü» yapıtında ustalıkla belirttiği gibi bu inanç, bilimin dünya ve insan üzerine olan tüm bulgularına karşıdır. Bilim, evrende Tanrı ya da baska herhangi bir tinsel gücü değil, yalnız hareket halindeki maddenin çeşitli belirtilerini görür. Kilise gövde ile ruhun

ikiliğini tartışabilir, ama bilimin bütün bulduğu belirli organizma türlerinin belirli düşünme ve hissetme yeteneklerinin olduğudur. Aynı şekilde bilim mucize, dua etkisi, ilk günah ve dünyada önceden takdir edilmiş bir amaç tanımaz. Tersine, bilim bize, şu ya da bu biçimde her zaman varolmuş fiziksel bir dünyanın ayrıntılı bilgisini sunar ve böyle bir dünyada canlı organizmaların nasıl geliştiğini ve işlerlik kazandığını gösterir.

Batı Avrupa dünyasındaki düşünce tarihinin büyük kısmı bilim ile Hıristiyan öğretisini uzlaştırma çabalarıyla doludur. Ancak tanrıbilimi yavaş yavaş geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat bu çekiliş basit ve doğrudan olmadı. Gelişemeyen tanrıbilimi her adımda kendi kaybetiklerinin karşılığında bilimden bir şeyler koparmaya çalıştı. Bilimin geçerli olduğunu ancak son söz hakkı olmadığını şu ya da bu biçimde göstermek için (genellikle Kilisenin küçük teşekkürler yolladığı) büyük düşünce sistemleri özenle geliştirildi. Bu felsefeler, bilimin içine giremiyeceği ve girmeye cesaret etmemesi gereken bir tinsel dünyanın var olduğunu ileri sürerler. Cağdaş felsefenin içeriği çoğu tanrıbilimin bilime karşı mücadelesinde kullandığı yöntemleri ya da teknikleri barındırır.

Bu yöntemlerin en belirgin olanı bilimin dini, özellikle Hıristiyan vahiylerini, desteklediğini gösterme çabasıdır. Tanrıbilimi üzerine yapılan seminerlerin bazılarında Bakire'nin Doğum yapması ya da İsa'nın Meryem Ana'dan doğduğu öğretisi anlatılır. Bu derslerde, cinsel ilişki olmadan doğumun ya da erkek spermi olmadan bir yumurtanın döllenmesinin laboratuvarda bazı organizmalar üzerine oluşturulabileceğini gösteren biyolojik bilgiler verilir. Bu nedenle İsa'nın bu şekilde doğmasının bilim ile tamamen uygunluk içinde olduğu sonucuna varılır. Bu noktada tanrıbilimcileri, iyi niyetli de olsalar, büyük bir terslik içerisine yuvarlanırlar. İsa'nın doğumunu anlat-

mak amacıyla cinsel ilişki olmadan doğum yapılabileceğini göstermek için laboratuvar malzemesi kullanmakla sözde kutsal ve mucizevi bir olayı doğal bir olay düzeyine indirgerler. Eğer, İsa'nın doğumu Kutsal Ruh'un doğa üstü ilâhi bir güçle yarattığı bir mucizeyse, bilim alanının ötesindedir ve sunulan bilimsel malzeme buna ilişkin değildir. Eğer bilimsel olarak nedeni gösterilebilirse, tüm mucizevi özelliğini ve dini önemini kaybeder. Aynı şekilde Hıristiyan arkeologları kutsal yazıların doğruluğunun kanıtı olarak eski bir Filistin kentinin bulunan harabelerini gururla sunmaktadırlar. Kanıtladıkları tüm şey, İncil'in eski İbrani halkının bir masalı ya da destanı olarak, kabile tarihlerinin parlak dönemlerini anlatan tarihi bir belge olduğudur.

«Tanrı'nın olmadığını, ebedi bir ruhun olmadığını, vb. kanıtlayabilir misin? Kanıtlıyamıyorsan inanmak zorundasın!» sorusu bilinen ve açık olan bir başka yöntemi ortaya koyar. Bilimin bu inançları çürütmek gereğini duymadığını daha önce gördük. Tanrı'nın varlığını ya da insanın gelecekteki hayatının gerçek olduğunu yanlız deneysel kanıtlarla çürütebiliriz. Ancak dinin bu varsayımlarına, bunların niteliğinden dolayı, deneysel kanıtlar bulmak olanaksızdır (en azından Hıristiyanların çoğu, ölen kişilerle haberleştiğini iddia ederek iş tutan tinselci medyumların iddialarını kabul etmediğine göre). «Bilim adamı hayat yaratabilir mi? Öyleyse!» sorusu biraz daha karışıktır. Bilim adamları henüz canlı organizmalar yaratmayı başaramadılar, ancak bunu da başarmaları olanaklıdır. Bilim adamları, bugün bir elektronu yaratamaz, elemanların çoğunu başka elemanlara dönüştüremez ya da bir güneş sistemi kuramazlar. Ancak insanın bu şeyleri yapma yetersizliği, bunların doğal güçlerin hareketiyle mi açıklanabileceği yoksa doğaüstü yönetimin sonuç-

ları mı olduğu sorusuna ilişkin değildir. Bir Tanrı'nın da hayat yarattığı bir durumu henüz görmedik.

Tanrıbilimcilerinin bugün olduklarından daha başarılı olmaları gerekirdi ve oldular da. Çağdaş toplumun koşulları altında, bir yandan bilimi doğrulamaya ve üstün görmeye, bir yandan da bilimi, dinsel inançların doğruluğuna karşı çıkma gücünden yoksun bırakmaya çalıştılar. Bu görevi yüklenen öncülerden biri bir buçuk yüzyıl önce Alman kenti Koenigsberg'de yaşayan bir ahlâk ve felsefe öğretmeniydi. Adı Emmanuel Kant'tı ve Protestan tanrıbilimcilerinin Hıristiyan inançlarını doğrulanmış gibi gösterebilmelerini sağladı. Kant, Tanrı üzerine varolan tartışmaların hiçbirinin tutarlı olmadığını gördü. Sert bir düşünürdü ve bilimlerin sınırlarını görebilecek kadar çok bilgiliydi. İngiliz filozofları Locke, Berkeley ve Hume'u incelemişti. Bilgiyi, her bireyin dış dünyadan elde ettiği malzemelerle kurduğu bir şey olarak düşündü. Ancak bu malzemelerin bilgi niteliğini kazanmaları için belli biçim ya da ilkelere göre düzenlenmeleri gerekirdi. Kant, bu biçim ya da ilkelerin akıl'ın kendisinde varolduğunu kabul etti. Bu nedenle dünyayı, ancak evrensel bir şey olarak kabul edilen akıl ya da mantığın sağladığı bu ilkelere göre tanıdığımızı ve bunun gerçekte varolan ya da varolması olanaklı tüm düşünen varlıklar için geçerli olduğunu ileri sürdü. Fakat biz nesneleri sadece bize göründükleri biçimler içinde, yani onları tanıdığımız şekilde ve düşünce ilkelerimize uygun olarak bilebiliriz. Görünüşlerinin dışında, yani kendi kendilerinde nesnelerin nasıl olduğunu (Kant **kendinde - şey*** terimini ortaya attı) bilemeyiz. Bu nedenle, bilim geçerlidir ama ancak bizim

* Kant'a göre kendinde - şey (thing in itself) düşünceden bağımsız olarak varolan ve insanın ulaşabileceği görüşün ötesinde bilinemez olarak kalan şeydir. (Çev. notu).

bildiğimiz dünyaya ilişkin olarak. Bu görünüşlerin arkasında olanı hiçbir zaman bilemeyiz. Kant daha sonraki çalışmalarında, bilim yalnız görünüşleri ele alabildiği ve inançlarımız aklın alanı dışında kaldığı için aklın bu inançları ne kanıtlayabileceğini ne de çürütebileceğini belirterek iman sahibi olabileceğimizi ve Tanrı'ya, ebediyete ve bağımsız iradeye inanma hakkımız olduğunu ekledi. Şair Heine, Kant'ın bu tavrını, Tanrı'yı ön kapıdan çıkartıp arka kapıdan gizlice içeri sokmak diye yorumladı.

Ortodokslar Kant'ın neyi gerçekleştirdiğini hemen anlayamadı ve onun yazılarından çekindiler. Kant kendi zamanı için ilericiydi ve görüşleri geleneksel Hıristiyanlığa önemli darbeler vurduğu gibi evrenin düzenini Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak gösterme çabasını da olanaksız kılıyordu. Ayrıca Kant, dogmatizme karşı çıkışlarıyla zamanının liberallerine özel bir çağrıda bulunuyordu. Ancak çok geçmeden tanrıbilimcileri ve idealist filozoflar Kant'ı imanın bir savunucusu olarak benimsediler. Kant'ın görüşlerini Carlyle ve Coleridge İngiltere'ye başkaları Fransa'ya ve Amerika'ya sokarken, o Almanya'da geniş bir taraftar kitlesi buldu. Tanrı'nın ve felsefî idealizmin kanıtlanmasını olanaksız hale getirdiği halde, onlar, Tanrı'nın varlığını çürütmeyi ve maddeciliği kanıtlamayı olanaksız hale getirdiğini düşünerek ona sarıldılar ve bunu yeterli bir kazanç olarak gördüler.

Bir Alman liberali olan F.A. Lange son yüzyılın ortalarında Kantçılığın yeniden canlanmasına öncülük etti ve Kant'ın felsefesinin maddeciliği ebediyen geçersiz kıldığını göstermeye çalıştı. O zamandan beri bilimin ancak kendi alanında geçerli olduğu, fakat nesnelerin **gerçekten** ne olduklarını anlamaya çalışmaması gerektiği; eşyaların görünümlerinin arkasında saklı olduğu söylenen gerçek

maddeyi incelemeye kalkışması ve bu nedenle de savunulamaz ve dogmatik olması dışında, maddeciliğin kötü bir felsefe olmadığı görüşü yaygınlık kazandı. Böylece bir çok tanrıbilimcinin ve filozofun gözünde Kant, genel olarak Hıristiyanlık imanını ve idealizmi bilimin baskısından ve maddeci felsefeden kurtarmış oldu. Gerçekte bütün yaptığı, doğal bilgi sürecinin uydurma bir çözümlemesi ile bilebileceğimiz dünya ile **gerçek** dünya arasında yanlış ve olanaksız bir ayırım yaratmış olmasıdır. Tutucular arasındaki sayısız taraftarlarına karşın bilim adamı böyle bir ayırımı tanımaz. Bilim adamı, bilimi uyguladığı ve dinsel inançlarını laboratuvarın dışında tuttuğu sürece nesnelerin niteliğini araştırdığına ve bulduğu şeyin evrenin **gerçek** niteliğinin bir özelliği olduğuna inanır.

Geçen yüzyıl içinde geliştirilmiş bilimsel - olmayan başka görüş biçimleri de vardır. Bir grup, dünyanın bir bütün olduğunu ve bilimin onu böldüğünü, bu nedenle bilimin bize hiç bir zaman tüm evreni veremiyeceğini söyleyerek dünyayı bilim aracılığıyla bilemiyeceğimizi belirtir. Başka bir grup, herşeyin kendi içinde tek olduğunu ve öz'ünün diğer bütün şeylerden farklı olduğunu söyleyerek hiçbir genellemeye varılamıyacağını ileri sürer. Son yıllarda yaygınlık kazanan görüşlerden biri, fizik biliminin gelişmesi sonucu maddenin yok olduğunu ve madde kavramının modası geçtiğini ileri süren görüştür. İlk maddecilerin inandıkları bazı şeyler —sert, delinmez, içini araştıramıyacağımız parçacıklar— artık yoktur. Bilim bize, onların yerine, güçlerin devingen bir sistemini; aralarında görece büyük boşluklar bulunan ve yüksek hızla hareket eden bölünemeyecek kadar küçük, elektrik yüklü gruplardan oluşan atomun tanımını verir. Bu görüşü, V.I. Lenin, «Ampirio-Kritisizm» adlı yapıtında, bilim adamlarının eski mekanik maddeciliğin dışında hiçbir maddeciliği

bilmemelerinden doğan bir yargı olduğunu göstererek cevaplar. «Diyalektik maddecilik; doğada mutlak sınırların varolmadığı üzerine; hareket eden maddenin bir durumdan bir başkasına dönüşmesi üzerine; maddenin yapısı ve özellikleri üzerine yapılan her bilimsel önerinin yaklaşık, görece niteliğini vurgular,» dedikten sonra, «mekanik hareket yasalarının doğal olayların yalnızca bir alanında geçerli olduğunun, diğerlerinin ise daha güç olan elektro-manyetik yasalarına uyduğunun, vb. keşfedilmesi» nin diyalektik maddeciliğin doğruluğunun bir başka onaylanması olduğunu ekler. Zamanımızda bazı bilim adamlarının, maddenin niteliği üzerine, eskiden bilinenlerden çok daha fazla bilgi sahibi oldukları halde, bu bilgiyi böyle bir şeyin olmadığını tartışmak için kullanmaları gerçekten gariptir. İlk defa zürafayı görünce böyle bir hayvanın varlığını yadsıyan insanlara benziyorlar. Yeni bilimsel gelişmelere uygun olarak maddeye ilişkin düşüncelerini değiştireceklerine, daha önce düşündükleri kavramlara uymadığı için maddenin varlığını yadsıyorlar.

Lenin'in, çağdaş fizik bilimlerindeki madde kavramına getirdiği diyalektik maddeci çözümleme diyalektik maddeciliğin bir bilim felsefesi olma özelliğini belirtir. Bu konuyu genişletmek ve Marksist felsefenin bilimle ilişkili diğer unsurlarını tartışmak yararlı olacaktır. Herşeyden önce, diğer bir çok felsefenin aksine,diyalektik maddecilikte katıksız bilimsel bilgiye ters düşebilecek hiç bir şey yoktur. Diyalektik maddecilik, dünya ve insana ilişkin bilgileri yalnız bilimin sağlayabileceğini savunur ve bilimlerin sağladığı bilgi kaynağı dışında kaynak tanımaz. Böylece diyalektik maddecilik felsefedir, ancak soyut bir metafizik olmayıp insan paratiğinin teorisi ve bilimlerin yöntemidir ya da Engels'in belirttiği gibi; «tüm gerçek

bilimlerin ifade ettiği ve kanıtladığı bir dünya görüşüdür (weltanshauung).»

Temel Marksist ilkelerden anlaşılabileceği gibi Marksizm, bilimleri. herşeyin bir takım ilk ilkelerden çıkarsanabileceği, tamamlanmış bilgi kütleleri olarak görmez. Tarihsel süreçler olarak bilimlerin, kendileri de araştırdıkları konular kadar doğanın bir parçasıdır. Belli bir zamanda, belli bir bilimi varolduğu biçimde mantıksal düzeni içinde incelemek ve onu bir tümdengelim sistemi olarak görmek olanaklıdır. Ya da belli herhangi bir bilimi, devamlı bir gelişme süreci içinde olarak, iki uç noktası en genel ilkeler ile en ayrıntılı somut veriler olan diyalektik ve geçici bir süreç olarak da görebiliriz. Bu iki uç noktası diyalektik kutuplardır— her biri yalnız diğerine ilişkin olarak anlam kazanır. Uçların herhangi birinden başlamayıp, ikisi arasında sürekli gidip geliriz. İlkelerimiz geçmiş deneylerin genellemeleridir ve gelecekteki gözlemlerimize, deneylerimize ve uygulamalarımıza rehberlik ederler. Uygulamalarımız ise, karşılığında yine deneylere ve yeni uygulamalara ilişkin olan teorilerimizin daha ileri bir nitelik kazanmasını ya da gelişmesini sağlar.

Bu diyalektik bilim görüşü, bilim adamlarının ve filozofların sık sık içine düştükleri birçok tuzağı önlemeye yardım eder. Bir bilim, bir tümdengelim sistemi olarak durağan bir biçimde anlaşıldığı an, doğruluğu tartışmalı duruma gelir. Bir çok filozof, bilimlerin çok iyi birer mantıksal sistemleri olduğu için doğru olduklarını söyleme eğilimindedir. Ancak bu görüş bilimin nesnel gerçek ile olan ilişkisi ya da uyumu sorununu gözden kaçırır. Belli herhangi bir bilgi kütlesinin dünyaya ilişkin eksiksiz ve son gerçeği verdiğini açıkça söylemek güç olduğu için, bu düşünürler bilgimizin nesne ile ilişkisi üzerine sorulabilecek tüm sorulardan kolaylıkla vazgeçerek Kant'ın durumuna benzer bir durumu kabul et-

tiler. Marksist kavram, bilimi hiçbir zaman durağan bir bilgi kütlesi olarak ele almadığı için bu güçlükleri önler, ya da daha doğrusu, onları yener. Bilimi, sağlıklı durumunda, devamlı büyüyen, ölçeğini ve dünya üzerine bilgimizi devamlı arttıran, böylece nesnelerin niteliklerini daha iyi kavrayan sürekli yaklaşımlarda bulunmamızı sağlayan canlı bir insan girişimi olarak görür.

Diyalektik maddecilik, bilim adamlarının kullanması için dünyaya ilişkin **önsel** yasalar hazırladığını iddia eden bir metafizik olmayıp, bilim adamlarının yaptıkları çalışmayı aydınlatan ve açıklayan bir yöntem sunar. Herşeyin bir süreç içinde oluşması, nesnelerin karşılıklı etkilenmesi, değişimin niteliği, her özel konu türünün görece tek olması nedeniyle çeşitli bilimlerin bağımsızlığı, teori ve pratiğin birliği kavramları bilimsel çalışma için verimli düşünceler oluşturur. Son olarak, bilimi başarılacak toplumsal bir işlevi olan toplumsal bir girişim olarak görür. Bu bilim adamlarının ve diğer insanların bilimsel olmayan felsefeleri ve akımları daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

Bu bilimsel olmayan akımları toplumsal temelleri içinde anlamak onları sadece bilimsel çözümleme ile «çürütmek» ten çok daha önemlidir. Çağdaş dünyada, Hıristiyan dininin sürdürülmesi, gittikçe artan bir şekilde, çağdaş kapitalist toplumu sürdürmek için yardımcı oldu. Kapitalist toplumun bir çok büyük politik lideri, kapitalist ekonominin ve onun üzerinde kurulu politik ve toplumsal yapının gelişimi ve devamına yararlı olan gelenekleri sürdürmek için dinin çok yararlı bir işleve sahip olduğunun bilincindeydiler. Alexander Hamilton Fransız Devrimi üzerine, özel mükliyete saldırıyı, kutsal güne ve genel olarak Hıristiyan ahlâkına karşı yapılan bir saldırıyla aynı şey sayan şiddetli bir eleştiri yazdı. Ayrıca,

birçoğu, insan yığınlarını memnun ve itaatkar tutmak için dinin bir araç olarak taşıdığı öneminin farkındaydı. Marx insafsız bilimsel yöntemlerle, kapitalizmin içsel çelişkilerini ve kaçınılmaz yıkılışını gösterdikten sonra, bu tür şeylerin kanıtlanmasında kullanılan bilim yöntemleri gittikçe daha çok kuşkuyla karşılanmaya başlandı. Geleneksel inançları, Darwin'ci evrime göre ayarlamak, bunları kapitalizmin gelişme dinamiğini ve içerdiği çelişkileri yenecek gücü olmadığını ortaya koyan Marx'ın bulguları ile uzlaştırmaktan çok daha kolaydı.

Günümüzde sosyalist ve kapitalist sistemler arasındaki çekişmede, kapitalizmin içindeki çelişkiler kendisini bilim alanında açıkça gösterir. İlk Sovyet Sputniki ya da dünya peyki, toplum düzeyinde örgütlenmiş bilimin en ileri kapitalist ülkelerin bilimine yetişebileceğini ve onları geçebileceğini ortaya koydu. Ancak bu, bilimin kapitalizmin anarşisinden kurtulmasıyla kavuşduğu bilimsel ilerleme olanaklarının sadece bir simgesiydi. Tarih boyunca benzer bir başarı ancak bilimin, burjuva dünyasının doğuşu ile birlikte, büyük ve hızlı adımlarla feodalizmin zincirlerini kırmasında görülebilir. Atom gücü, hidrojen bombası ve diğer Sovyet başarıları sosyalizmin bilimsel sıçrayışını zaten önceden göstermişti. Aya gidilmesi ve insanın hiçbir zaman görmemiş olduğu ayın karanlıkta kalan yüzünün resminin çekilmesi sosyalizm koşullarında bilimin, kısa zamanda sağladığı gelişmenin bir kere daha kanıtlanmasıydı.

Amerikalılar ise kendi düzenlerinde bilimsel çalışmalara para yatırılmasına ve özellikle bilim adamlarını eğitme ve onlara uygun güdüler ve özendiriciler sağlama yöntemlerine, kâr etme amacı yanında daha az önem verdiler. Bilim adamları, politikacılar ve eğiticiler de sorunu, benzer şekilde, bilimin tüm insanlara kazandırma-

sı gereken yepyeni ve olumlu görüşlerin dışında ele aldılar.

Amerika'da üç sorun önem kazandı. İlki şudur: bilimin amaçları kâr ve savaş ise bilimsel çalışmalar insanlığın yararına başarılı bir biçimde yürütülebilir mi? Bunu cevaplarken Nazi'lerin verdiği dersi hatırlamalıyız. 1936 yılında Alman İmparatorluk Gününde Göttingen Üniversitesinde bir profesör bilim üzerine aşağıdaki şu Nazi görüşlerini belirtti: «Uluslararası bilimi yadsıyoruz. Uluslararası öğrenim dünyasını yadsıyoruz. Araştırma uğruna araştırma yapılmasını yadsıyoruz. Soyut yasaları keşfetmek için değil, diğer halklarla olan rekabetinde Alman halkının araçlarını kuvvetlendirmek için bilimleri öğreniyor ve öğretiyoruz.»

Tarih, bilime böylesi bir yaklaşımın cevabını acı bir şekilde vermiş bulunuyor. Bu tür sığ amaçlar ile bilim başarıyla sürdürülemez. Bunların kendi kendilerini çürüttüğü ortaya kondu. Bilim uluslararası olmalıdır, çünkü hiçbir halk ya da millet artık bilim üzerinde bir tekel kuramaz. Bilim, eğer sadece kendisi için değilse, bilimin ve insanlığın ilerlemesi için «soyut yasalar» bulmak amacıyla katıksız araştırmalarını sürdürmelidir. Bilimin diğer halklarla ekonomik ya da askeri rekabetin ötesinde amaçları olmalıdır.

İkinci sorun şudur: Kâr için üretim ilkesi üzerine kurulu bir toplum hızlı bir bilimsel ilerleme için elverişli koşulları ve özendiricileri sağlayabilir mi? Bu bir çok yönleriyle karmaşık bir sorundur ve biz burada bunların yalnız bir kaçını ele alabiliriz. Amerikan toplumu ya da kapitalist düzen içindeki herhangi bir toplum çok sayıda genç insanı bir hayat uğraşı olarak bilimle ciddi bir şekilde ilgilenmeye özendirebilir mi? En yetenekli kişileri bilim alanına çekmek ve yerlerinde tutmak için ge-

rekli toplumsal ve ekonomik değeri bu insanlara verebilir mi? İnsan yığınlarına bilimsel bir yöntem ve bilimsel düşünme yöntemleri —ki, bunlar kaçınılmaz olarak sonsuz sayıda batıl inanç çeşitleriyle ve örgütlenmiş dinin kazanılmış haklarıyla olan çelişkileri de kapsar— getirebilir mi ya da getirmek istiyebilir mi? Bilimi hayatın her evresine uygulayabilir mi? Örneğin iyi bir hayat için neyin maddi olarak gerektiğini, ya da fazlalık olduğunu sorabilir mi? Tüm insanların maddi ve kültürel düzeylerini yükseltmek için en iyi bilimsel yöntemleri kullanabilir mi?

Okur, kendisi için bu tür bir çok belirli soru formüle edebilir. Önemli olan hepsinin bilgi ve us alanı içinde olmasıdır. Onları cevaplamak için kullanılacak yöntemler ise artık bilinmektedir. Marksist kişi, yolun üzerindeki engelin toplumsal örgütlenmemizin, en geniş anlamda toplumun genel iyiliği için değil, sermaye sahiplerinin olanaklı olan en yüksek kârı elde etmelerine uygun bir biçimde düzenlenmesinde olduğunu bilir. Gerçekten bilim adamları, uğraştıkları alan kapitalist girişimcilere kârlı göründüğü sürece yüksek ücretler ve ün kazanırlar. Eğer uğraştıkları alan, topluma ileride çok yararlı olabilecek bir alan bile olsa, kâr getirmeyen bir alansa, işsiz kalabilirler.

Üçüncü sorun şudur: Bilimsel araştırma ve onun uygulanması, bilgiyi insanlığın hizmetine vermekten çok kâr ve ün ile ilgilenen insanların denetiminde ve karşılıklı mücadele ve çıkar karışıklığının ortasında doğru dürüst yürütülebilir mi?

Kârları çok yüksek düzeylerde olan ilâç şirketleri sağlık amacından çok kâr amacı ile bilimsel araştırma yaparlar. Kimyacı artık toplum için değil, du Pont, Union Carbon ve Carbide ya da Amerika Cyanamid Şirketi için

çalışmaktadır. Bazı ülkelerde tarafsız bilimsel araştırma merkezleri olan üniversiteler bile şimdi Amerika'da özel şirketlerin ya da mermi, bakterioloji silâhları ya da kitle yıkımı için başka araçlar üzerine çalışan hükümet bürolarının para yatırdığı projelerin merkezi olmuşlardır. İşçinin artık üretim aletlerine sahip olmadığı gibi bugün bilim adamı da kendi araştırmaları için gerekli araçlara sahip değildir. Bu araçlar şimdi bilimle kâr için ilgilenen işletmelerin bilim adamlarına sağlaması gereken son derece pahalı makinelerdir. Yalnız bu olgu bile bilim adamını toplumun ekonomik örgütlenmesine doğrudan bağlar. Bilim adamı çalışmasını halk yararına mı yoksa özel çıkarlar adına mı yürüttüğünü kendisine sormalıdır.

İnsanın genişleyen bilgisi doğa güçlerine karşı mı yoksa başka insanlara karşı mı kullanılacaktır? Bu, bugün dünyada bilimin ve bilim adamlarının önündeki ana sorundur. Büyük ve yeni bir dünyanın eşiğindeyiz. Descartes'ın bir zamanlar öngördüğü gibi «doğanın efendileri ve sahipleri» olabilmemiz için gerekli bilgi türüne sahip olduğumuz noktaya varmış bulunuyoruz.

Çağımızda insanın dünya üzerine olan bilgisinin ürkütücü ilerleyişi ona dünya üzerindeki tüm hayatı yok etme olanağını da beraberinde getirdi. Hiçbir düşünen insan bu değişik olasılıkların, birbiriyle çekişme halinde olan ekonomik sistemlerle —kâr için üretim sistemi ile kullanım yararı için üretim sistemi— ilişkisini incelemeden bunlar üzerine görüş bildiremez.

V
TARİH VE ÖZGÜRLÜK

zaman ilerliyor mu? — herşey en iyiye doğru mu gidiyor? — hıristiyan tarih teorisi — likele dönüş — tarihteki büyük adamlar — tarih üzerine hegel — tarihin yönü ve itici gücü — toplumsal gelişimin marksist analizi: tarihsel maddecilik — ahlâk, soyut ve somut — özgürlük — özgürlük ne değildir? — özgürlüğün gerçek anlamı — özgürlük ve tarihsel maddecilik

Bir kaç bin yıl önce Peygamber Ecclesiastes «Güneşin altında yeni bir şey yoktur» diye yazıyordu. Ve yüzyıllar sonra Hıristiyan Kilisesi taraftarlarına şöyle dedi: «Aranızda her zaman yoksullar olacaktır.» Bugün aynı şekilde bir çok insan düşünmeden kapitalizmin her zaman varolmuş olduğuna ve her zaman varolacağına inanır.

İlerlemeye, temel toplumsal değişime bu inançsızlık felsefenin ya da tarih teorisinin bir ucunu temsil eder. Bu durum daha önce incelediğimiz durağan dünya görüşünün bir ifadesidir. Toplumu yönetmiş olanlar güçlerinin sarsılacağına ya da gerçek bir değişimin olabileceğine hiçbir zaman inanmadılar. Düzeni olduğu gibi korumak çabasıyla kendi amaçlarını destekleyen tarih kavramları yarattılar. Karşıt uçta ise şu ya da bu bi-

çimde zamanın ilerlediğine, geleceğin geçmişe benzemeyeceğine ve insan toplumunun daha iyiye ya da kötüye doğru değiştiğine inananlar yer alır. Bunlar, dünyanın sonunun yaklaşmakta olduğunu söyleyenlerden, şeytan zincire vurulunca dünyada barışın ve iyiliğin hüküm süreceğini vaad eden Bin Yıllık Devreye inananlara kadar uzanır. Çeşitli düşünürler tarafından insanlığın sonunda varacağı yer olarak gösterilen bu hedefleri, toplumu ilerlettiği söylenen güçleri ve bunlarla ilgili «insanlığın iyiliği» kavramını anlamak için bu toplumsal değişim görüşleri incelenmelidir. Tarih teorilerine dönersek, bunların tümünün insan hayatının nasıl olması gerektiğine, yani nelerin iyi bir hayatı oluşturduğuna ilişkin kişisel kavramlar tarafından koşullandırıldığını ve belirlendiğini görürüz.

Burada yine son iki bin yıl boyunca Batı dünyasında egemen olan bir düşünceyle, hayatın amacını bu dünyada değil, başka bir dünyada bulan Hıristiyan düşüncesiyle karşılaşırız. Buna göre dünyadaki hayat gelecek hayat için bir hazırlık, bir denemedir. Tüm insanlık tarihi, tarihin sona ereceği ve evren sahnesi üzerine perdenin ineceği son bir Tanrı müdahalesine doğru gelişmektedir. Bu açıklama belirsizdir. Bu hayata anlam kazandıran bir başka dünyaya olan inancı taşırsa da, dolaylı olarak, bu hayatın bir anlamı olduğu ve insan tarihinin akışının bir yönü bulunduğu düşüncesini yaratmaya ve yaşatmaya yardım etmiştir.

Bir tarih teorisinin ana sorunları şunlar oldu: insanın toplumsal gelişiminin, yani tarihinin bir yönü var mıdır, bu yön nedir ve toplumu bu yönde iten güçler nelerdir? Şimdilik, bir yön olduğunu varsayarsak, itici güce ilişkin çok farklı görüşlerle karşılarız. Platon ve Aristo'dan beri aydınlar arasındaki egemen eğilim, insanları is-

ter istemez ilerleten bir gücün şu ya da bu biçimde dünyada varolduğunu varsaymaktı. Tarihin hedefinin ya da amacının, nesneleri bu önceden saptanmış yönde hareket ettirecek biçimde işlediği anlamına gelen bu görüş teknik açıdan herşeyin belli bir amaç için varolduğunu belirten teleolojik* bir kavram olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle, bu, tarihin belli bir amacı gerçekleştirmek için işlediği anlamına gelir. Bu kavram en iyi antropomorfik, yani insanların davranış biçimlerinden benzetmeler getirilerek dünyanın ya da doğanın anlaşılması olarak nitelendirilebilir. Tarihin bu itici gücünü insan iradesine ya da amacına bağlı olarak ele aldığı için gerçekten idealist ya da tinselci bir teoridir.

Bu görüşe göre, olan herşeyin bir amacı olmalıdır, aksi durumda o olay olmazdı, ya da Aristo'nun belirttiği gibi, doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz. Aristo doğanın bu işleyişini, daha önceden neye benzeyeceği kararlaştırılarak planı yapılmış ve hergün bu plana göre adım adım inşa edilen bir binanın yapılmasına bile benzetti.

Tüm evreni düzenleyip yöneten ana yasaları bulmaya çalışan Stoacılar da benzer bir görüş geliştirdiler. Dünyanın us tarafından yönetildiğini; bu nedenle, olan herşeyin mantıksal olması ve en iyiye yönelmesi gerektiğini ve insanların yalnız kendi görevlerini yerine getirmelerinin yeterli olduğunu düşündüler. Bu, insanlara, toplumsal eşitsizlikleri ve sınıf ayırımlarını unutturmak için mükemmel bir felsefeydi. Onun için, Roma dünyasındaki iki öncü temsilcisinin köle Epictetus ile imparator Marcus Aurelius olması güzel bir uygunluktu. Bütün fazlalıklarını çıkartırsak Stoacılık, bir tarih felsefesi ola-

* Teleolojik (erekçi): Tüm insan eylemlerinin, tarih ve doğa olaylarının tek tek belli amaçlar doğrultusunda belirlenmiş ve yönetilmiş olduğunu savunan görüşe uygun olarak. (Çev. notu)

rak, olan herşeyin iyi bir nedene dayanması ve bu nedenle de olan bitenlerden hiçbir zaman yakınmamamız gerektiği inancına gelir dayanır. Hıristiyanlığın bu tavrı aynen nasıl devraldığını ve aynı amacı nasıl gerçekleştirdiğini anlamak kolaydır. İslâm'da «us» ile Hıristiyan Tanrı'nın yerini, tarihi yöneten güç olarak Allah iradesinin aldığını görüyoruz. Ancak İslâm dini, olaylarda mutlak bir kaderciliği ve basit insanın kutsal «kitaplarda» olmayan herhangi bir şeyi başaramıyacağını, Stoacılık ve Hıristiyanlıktan daha çok vurgular.

İlk dönemlerinde Kalvinizm de aynı derecede kaderci bir görüş geliştirdi. Bu öğretiyi benimseyen Yeni İngiltere Püritenleri her olayda Tanrı'nın parmağını gördüler. Amerikan Püritenleri Şeytana karşı asırlar önce başlayan mücadelede yeni bir dönem oluşturduklarını, Tanrı'nın bayrağını Şeytan'ın kendi toprağına diktiklerini düşündüler. Bunlara göre, kızılderililerle yapılan bir çarpışmadan çiçek hastalığı mikrobunun yayılmasına kadar her rastlantı Tanrı tarafından planlanmıştı. Püritenler kazanmaları mukadder olan bu büyük mücadeleye katılmak amacıyla seçilmiş oldukları için kendilerini ayrıcalıklı gördüler. Acı bir şekilde işler belirsizleşip, onyedinci yüzyılın sonuna doğru zafer umutları sönünce, öncüleri Mathers, Tanrı'nın çok geçmeden açıkça müdahale edeceğini, Şeytan'ı yok edeceğini ve onlara mutlu günler getireceğini ileri sürdü. Ancak kaderci özelliğinin yanı sıra Püritanizm, ilgiye değer eski bir dinî görüşü farkında olmadan canlandırdığı için önemlidir.

Bu, İran'da doğan ve hem Allah'a, hem de Şeytan'a inanan bir mezhepti (Manişizm). Bir süre Hıristiyanlığın en büyük rakibi oldu. Bu mezhepten olan kişiler için dünya, aydınlık ve karanlığın simgelediği iyilik ve kötülüğün güçleri arasında asırlarca süren bir mücadelenin

yer aldığı bir sahneydi. İnsanın hayatı bu evrensel mücadelenin merkeziydi ve her insan iki taraftan birinde yerini olmalıydı. Ünlü Hıristiyan Aziz'i Augustine, ilk önce bu mezheptendi ve bu mezhebin bazı özelliklerini Hıristiyanlığa getirdi. Tüm insan yaşamını Tanrı'nın Kenti dediği doğruluk güçleri ile Şeytan'ın Kenti dediği kötülük güçleri arasındaki bir mücadele olarak gördü. Bu iki taraftarlar grubu (Tanrı'nın çocukları ile Şeytan'ın çocukları) arasındaki mücadele tarihin anlamı ve çevremizdeki dünyada yer alan olayları anlamak için bir ipucu idi. Bu görüş, doğaüstücülüğüne —mücadelenin doğa dünyasının ötesindeki tinsel güçlerle ilişkilendirilmesine— karşın, görülmesi fazla hayalgücü gerektirmeyen önemli bir katkıda bulundu. İyi hayat ancak mücadele ile elde edilir ve dünya üzerinde insan hayatının tarihi, bu hayatın kötülük güçlerine karşı geliştirilmesi çabalarının tarihidir. Augustine'in düşünceleri, en azından, içinde çelişkinin önemli bir rol oynadığı devingen bir tarihsel gelişim kavramı sağladı. Doğaüstü unsurlarını bir tarafa bırakırsak, karşıt güçlerin hareketi aracılığıyla toplumsal gelişmeyi hesaba kattı.

Çağdaş dönemin başlarında, Hobbes, Descartes ve Spinoza gibi klâsik filozoflar arasında tarih felsefesinin önemsiz bir yeri vardı. Durağan evren kavramları insanlığın ilerlemesine ilişkin bir teoriye çok az yer bıraktı. Ancak daha önce gördüğümüz gibi Fransız Devriminden yeni bir toplumsal evrim kavramı doğdu ve ilerleme düşüncesi insanların kafalarını kurcalamaya başladı. Bu resmin de ters bir tarafı vardı. Rousseau'nun teorisinde, insan doğuştan iyi yaratılmış, ancak çürümüş toplum kurumları yüzünden kötü olmuştu. Doğaya, ilkele dönüş romantiklerin toparlanma çağrısı oldu. Bu, günümüzde gerici bir hareket olmasına karşın, zamanında insanlığı

çürüten koşulları ve kurumları yıkmayı isteyen devrimci bir hareketti. Fransız Devrimi insanların gelişimi, bireysel ve toplumsal insan hayatının ilerlemesi için varolan sınırsız olanakları düşünmesini sağladı. Onlara göre bu gelişmenin sağlanabileceği yol «eğitim» idi. Bilimdeki büyük yeni gelişmelerin öğretilmesi yoluyla kitlelerin eğitimi Kilisenin teşvik ettiği batıl inançları yıkacak ve insanların önlerinde yatan geleceğin bilincine varmalarını sağlayacaktı. Bu çağrı Amerika'da Amerikan Devrimini izleyen dönemde, özellikle Fransa'da 1789'daki olaylardan sonra ilgi gördü. Kör bir sabık bakan olan Elihu Palmer bunun önderlerinden biriydi ve bu öğretilerin yayılması için Amerika'nın doğu kentlerinde dernekler kurdu.

Ancak insanlığın bu ilerlemesinin neyi kapsadığı ve nasıl sağlanacağı üzerine yeterli bir teori hâlâ yoktu. İngiliz yazarı ve Fransız Devriminin tarihçisi Thomas Carlyle ilerlemenin büyük insanlar tarafından sağlandığı görüşünü her tarafa yaydı. Bu büyük adamlar ya da dehalar hernasılsa doğup, üstün bilgi ve kültürleri ile tarihe damgalarını vuruyorlardı. Doğal olarak bu görüş, büyük adamların gelip bize yol göstermesi için umutlanmak ve dua etmekten başka yapacak pek bir şey bırakmıyordu. Bu görüşün belirli bir idealist unsuru da vardı. Bu büyük insanlar, diğer insanlardan daha çok akıl ya da yaratıcılığa sahip oldukları için büyük insan oluyorlardı. Bu noktadan sonra, insan kitlelerinin maddeyi temsil ettiği, oysa dehanın sahip olunan üstün bir us ya da içe doğma yetisi olduğu sonucuna ulaşmak kolaydı.

Bu noktada yine Hegel'e dönmeliyiz. Hegel, büyük insanların tarihte önemli bir rol oynadığını söylemişti; ancak nesneleri birbirleriyle ilişkileri içinde görmeye ça-

lışınca sözde büyük insanların hareketleriyle, bu insanların içinde işlev kazandıkları durumun ya da zamanın gereksinimleri arasında garip bir ilişkinin bulunduğunu gördü. Böylece tarihin büyük liderlerinin zamanlarının gereksinimlerini anlayan, olayların akışının mantıklı bir biçimde gerektirdiği bir sonraki adımı (ya da Hegel'in ifadesiyle «gelişecek olgunluğa varmış olan»ı) gören ve tüm çabalarını bu adımı gerçekleştirmeye yönelten kişiler olduğunu anladı. Napoleon'un Yena'ya zaferle girişini anlatırken Tanrı'yı at üstünde gördüğünü söylediği anlatılır. Bununla, Napoleon savaşlarının tarihsel gelişim içinde mantıklı, ortaya çıkması az çok beklenen gerekli bir adım olduğunu ve Napoleon'un toplumsal değişimi gerçekleştirmeye yönelik bu gücün aracı olduğunu söylemek istemişti. Hegel görüşlerini okul dersleri için sistemli bir hale getirdi. Bunlar daha sonra **Tarih Felsefesi** adı altında yayımlandı. Hegel'in sistemi insanın toplumsal gelişmesinin yönünü ve itici gücünü ortaya çıkarmak için harcanmış coşkun bir çabadır. Bilimsel sosyalizmin kuramcıları olan Marx ve Engels'e bir süre sonra yararlı olan bir çok önemli gözlemi kapsar.

Bunlar arasında, tarihin belirli bir düzeni ve yönü olduğu düşünüsü en önemli olanıdır. Tarih özgürlüğe doğru ilerlemektedir. Uygarlıkların birbirini izlemesi, yeni biçimler içinde sadece bir yineleme, kısır bir döngü olmayıp, insanlığın daha büyük ve geniş özgürlüklere ulaşmasını temsil eder. Hegel, kendi gününe kadar süren bu gelişmenin insanların toplumsal eşitliği ve tüm insanların özgürlüğü uğruna gerçekleştiğini düşündü. Ne yazık ki, bir idealist olan Hegel özgürlüğü somut bir biçimde çözümlemedi— daha doğrusu idealist olan başlangıç noktası nedeniyle çözümleyemedi. Özgürlüğün bu veya şu insana ya da insan gruplarına günlük hayatın somut so-

runları açısından ne anlama geldiğini görmeye çalışmadı. Onun için özgürlük her zaman soyut olan bir özgürlüktü. Ancak Hegel'in özgürlük kavramının bir önemli değeri vardı; bu kavram yalnız kısıtlamalardan **doğan** bir özgürlük değil, amaçlarımıza ulaşmak **için** özgürlük, bir şeyi gerçekleştirebilmek için özgürlük anlamına geliyordu.

Hegel'in tarih üzerine ikinci önemli düşünüsü tarihin itici gücünün insanların gereksinimleri, tutkuları ve çıkarları olduğudur. Bunun anlamı, varolan kurumlar ile onlarla uyum içinde olmayan yeni koşullar arasında büyüyen uyuşmazlığın bir sonucu olarak toplumsal değişimin ortaya çıktığıdır. Bu şekilde birçok eski kurum yıkılır ve yerine yeni ve daha uygun kurumlar kurulur. Karşılığında bu yeni toplumsal düzen, kendisinde yeni çelişkiler besler ve kendi çöküşüne ve daha uygun bir düzen tarafından yerinin alınmasına doğru ilerler. Fakat Hegel burada, yine, süreci somut bir biçimde, kapsanan gerçek toplumsal ve özellikle ekonomik güçler açısından çözümlemeyi başaramadı. Ve bu başarısızlığını sürdürmesi nedeniyle Hegel tarih sürecini, sadık bir hizmetlisi haline geldiği günün Prusya Devleti ile sona erdirdi.

Hegel'in tarih teorisinin bir diğer önemli zayıflığı, özellikle Marx'ın başarısını aydınlattığı için, dikkate değer. Hegel bir yandan tarihin özgürlüğe doğru ilerlediğini gördü. Öte yandan ise insanların hareketlerinin, gereksinimlerinden ve tutkularından kaynaklandığını gördü. Burada hemen sorulması gereken soru şudur: bunların ikisi, amaç ve itici güç, birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisindedirler? Bu noktada Hegel'in idealizminin getirdiği zayıflık kendini gösterir; verebildiği tek cevap Tin'in (Ruh'un) niteliğinin özgürlüğe doğru ilerlemek —özgürlük

Tin'in özüdür ve Tin özgürlük içinde kendi gerçekleşmesini bulur— olduğudur. Bu, tarihin ilerlediği gibi ilerlediğini ve bizim anlayışımızın ötesinde bir mucize olduğunu söylemekten başka bir şey değildir.

Marx ve Engels gençken, Berlin'de, Hegel'in felsefesini incelediler, onun üzerine düşünüp tartıştılar ve onu kendi günlerinin sorunlarına göre düzeltmeye çalıştılar. Onlar için insan kitlelerinin yoksulluğu, sefaleti ve kapitalist sınıf tarafından sömürülmeleri üzerinde durulması gereken ana sorunlardı. 1840 yıllarında yavaş yavaş kendi tarih kavramlarını, onun yönünü ve itici gücünü, geliştirdiler. Tarihin yönünün, temel olarak, üretim güçlerinin ve araçlarının gelişimiyle, diğer bir deyişle, insanın yalnız tüketmek için değil, yaşam koşullarını sürekli iyileştirmek için de gereksindiği malları üretme yeteneğinin gelişimiyle belirlendiğini gördüler. Bu açıdan, kapitalizmin tüm önceki toplumlara göre üstünlük taşıdığını buldular. Kapitalizm, büyük ölçekli endüstri ve makinelerden yararlanarak üretim güçlerini geliştirmişti. Ancak, kapitalizmin bu yönden de önemli bir engelle karşılaşmaya başladığını gördüler. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin getirdiği kâr, rekabet bir yandan kapitalistleri makinalarını ve üretim süreçlerini sürekli geiiştirmeye zorlarken öte yandan da, ekonomik buhranlara ve kapitalizmin geliştirdiği üretim araçlarının kullanılmayan (atıl) kapasitelerle çalışmasına yol açıyordu.

Yalnız sosyalizmin, yani üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin, üretim araçlarının gelişimini ve bu nedenle, bir bütün olarak insanlığın maddi ve kültürel gelişimini sürekli ve kesintisiz olarak daha ileri götürebileceği sonucuna vardılar. Çağdaş bir genelleme yaparak, tarihin yönünü insanın üretim güçleri üzerindeki artan egemenliğinde, yani daha az emek ile gittikçe daha faz-

la bolluk sağlayarak kendi geçim ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi için gerekli araçları üretme yeteneğinde buldular. Bunun, Hegel'in tarihin yönü olarak öne sürdüğü özgürlük kavramından pek değişik olmadığı belirtilebilir. Büyük ayrım Marksist özgürlük kavramının somut dünyada gerçekçi bir karşılığının olması, özgürlüğün doğa güçleri üzerinde egemenlik kurma ve toplumsal örgütlenmeyi denetleyerek daha iyi bir yaşama ulaşma özgürlüğü olmasıdır.

Marx ve Engels tarihi bu yönde ilerleten itici gücü, birbirini izleyen çeşitli toplum biçimlerinde varolan ekonomik ilişkiler ile üretim güçlerinin daha hızlı gelişimi arasında doğan çelişkilerde buldular. Fakat kendi kendine bu çelişki tarihi ilerleten güç değildir. Varolan ekonomik süreci denetleyen sınıfa karşı mücadeleye giren bir ekonomik sınıfın insanları aracılığıyla ortaya çıkar. Marx ve Engels gelişen burjuvazinin bu şekilde, toplum denetimini ele geçirmek için feodalizm altında egemenlik araçlarını elinde tutan toprak sahibi sınıfa karşı mücadele verdiğini ve en sonunda galip gelip, kendi toplum düzenini kurduğunu belirttiler. Fakat şimdi, kapitalizm yalnız geliştirdiği üretken makineleri tam kapasitede çalıştıramamakla, işçileştirdiği bütün insanları istihdam edememekle kalmaz, içinde bulunduğu durum nedeniyle kapitalist sınıfa karşı mücadeleye sürüklenecek ve er geç onu yıkacak olan büyük bir işçi sınıfını da geliştirir. Kısaca, tarihi ilerleten güç toplumsal ya da daha iyi tanımlarsak sınıfsal güçlerdir ve tarihsel değişim kendi gereksinimlerini karşılamaya çalışan ekonomik sınıfların bu mücadelesi aracılığıyla gerçekleştirilir.

Marx ve Engels böylece Hegel'in ikilemine bir çözüm getirdiler. Tarihin yönü ile itici gücü arasında, Hegel'in açıklamadan bıraktığını, gizemli (esrarlı) bir ilişki yerine

şimdi organik bir bütün vardır. Belli bir ekonomik sınıfın insanlarının gereksinimleri ve çıkarları, onları bu gereksinimleri karşılayacak ve böylece üretken güçlerimizi ilerletecek bir biçimde davranmaya iter. Bu, son yüzyılın ikinci yarısının Amerikasındaki «hırsız baronlar» için olduğu kadar Amerikan Devriminin liderleri ya da kapitalist sömürüye karşı mücadele eden işçi sınıfı için de geçerlidir. Tarihin bir yönü vardır, fakat bu, insanın dünyadaki toplumsal hayatının niteliklerine bağlı olarak vardır, yoksa Hagel'in verdiği metafizik nedenler sonucu değil. Marx ve Engels yalnız tarihin gerçekte nasıl ilerlediğinin bir teorisini vermediler, aynı zamanda, gelecekteki gelişimleri de önceden tahmin edebildiler ve işçi sınıfının tarihsel görevini başarmasına yardımcı oldular. Hegel'in tarihten hiç bir şey öğrenilemiyeceğini öğretmesi ilginçtir. Hegel tarihin yönünü onun itici gücünden tamamen ayırdığı için bu, kendi sistemi içinde mantıklı bir düşünceydi ve Hegel'in öğrettiği biçimde tarihten insanların hiç bir şekilde yararlanamıyacağı da bir gerçekti. Oysa, Marx ve Engels, tarihsel maddeci teorileri sayesinde, insanlara tarihten nasıl ders alabileceklerini ve bu tarihsel bilgiyi toplumsal ilerleme için nasıl kullanabileceklerini gösterecek bir durumdaydılar.

Toplumsal gelişmenin bir yönü olduğunu ileri süren diğer kişilerin aksine Marx ve Engels, incelemelerini «mükemmel» bir evreye ulaşan ve orada duran bir toplum düşüyle bitirmediler. Kapitalizmden sonra gelecek olan sosyalist toplumun niteliği üzerine ayrıntılı öngörülerde bulunmaya da çalışmadılar. Sosyalist toplumun mükemmel bir evreye ulaşıp, orada duracağını düşünmediler. Aksine, gelecek evreler bizimkinden çok farklı olacağı için, tarihimizin şu andaki evresinde, onlara ilişkin kesin öngörülerde bulunmamızın olanaksız olduğu-

nu düşündüler. Bu açıdan onlar, ileride gerçekleşecek mükemmel bir toplum, bir ütopya görüşleri ortaya atan ve bunun, toplumsal örgütün değişmez ve durağan bir türü olacağını ileri süren herkesten kesin bir biçimde ayrılırlar. Marx ve Engels bilimsel yöntemin kendilerine yalnız şunları belirtmek olanağını verdiğini kavradılar: insanoğlu doğa güçleri üzerindeki egemenliğini sürdürecek, fiziksel ve kültürel refahı sürekli olarak daha yüksek evrelere ulaşacak ve toplumsal ilişkileriyle birlikte insanın kendisi de bu süreç içinde değişecektir.

Bu, genellikle tarihsel maddecilik diye bilinen Marksist tarih yorumunun yalnız bir görünüşüdür. İdealist ya da tinselci toplumsal değişim teorilerine karşıt olan Marksist maddeci felsefesinin bir parçası olarak geliştirildi. Hegel'e göre ise «Evrenin Ruhu», yani kendine özgü bir gelişme ya da kendini açma biçimine sahip olan ve dünyanın içinde varolan «Us» insanlık tarihini ileri sürüklüyordu. Şimdi «Us» a böylesine katıksız bir biçimde sahip olanlar ister «Evrenin Ruhu», ister bir Tanrı ya da büyük adamlar olsun, böyle bir durum, maddenin ana unsur olduğunu ve düşünce ile duygunun yüksek düzeyde örgütlenmiş maddi varlıkların eylemleri olduğunu belirten maddeciliğe karşıttır. Bu nedenle Marx, maddeci felsefeye uygun olarak, insanların düşüncelerinin nedenlerini **maddi** koşullarda ve toplumsal düşüncelerinin nedenlerini de maddi toplumsal koşullarda aramaya yöneldi. Kendisinin belirttiği gibi, varlığın bilinci belirlemesi gibi **toplumsal varlık da toplumsal bilinci belirliyordu.** Bu teori o kadar çok kereler yanlış anlaşıldı ki biraz titiz olmanın ve örnek getirmenin yararı var. İlk önce, Marx'ın neye karşı çıktığını daha iyi anlamalıyız. Marx tarih yorumunu tüm idealist teorilere karşı geliştirdi. Bu teorilerin ana özelliği düşünü (ya da düşünce) ile usun (ya da mantığın)

topiumsal değişimin nedeni olarak görülmesidir. Bugün bir çok dindar kişinin ve tüm idealist ve pratik başarıyı gerçeğin tek ölçütü olarak kabul eden, pragmatik* filozofların savunduğu görüş budur. Genellikle pragmatizmin kurucusu olarak sunulan William James «irade» ya da «iman»ı tüm toplumsal değişimin nedeni olarak gördü ve faşistler de bu açıdan onu taklit ettiler. Bir şeyi gerçekleştirmek için gerekli olanın sadece belirli bir şeyi istemek ya da ona inanmak olduğu savunuldu. George Sorel gibi insanlar, buna dayanarak, herhangi bir toplum biliminin geçerliliğini yadsıyan ve davranışlarımızı «efsaneler» in ya da uygun bir takım «uydurmalar» ın yönetmesi gerektiğini ileri süren bir felsefe geliştirdiler.** Aynı şekilde John Dewey, yaşam pratiğinde işe yarayan herhangi bir önerinin ya da tezin doğru olduğunu savunarak, nesnel ve bağımsız bir gerçeği yadsımaya ve gerçeği, salt düşüncenin bir yaratısı olarak görmeye yöneldi. Nasılsa benzer bir biçimde, vaizler ve felsefe ders kitapları da bize ruhun maddeden önce geldiğini ve dış koşulları geliştirebilmemiz için önce kendimizi içimizde yeniden oluşturmamız gerektiğini anlatırlar. Dünyanın şimdi içinde bulunduğu üzücü durumun nedenleri olarak insanların ruhlarına yasaklanmış olan şeyleri yapmalarını ve mekruh olan yiyecekleri yemelerini gösterirler. Sözde Hıristiyan Bilimi kötülüğün, hastalığın hatta ölümün kendisinin bile tinsel yetersizlikler sonucu ortaya çıktığını ve doğru düşünceler düşünürsek bütün

---

* Bu filozoflar doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak yalnızca eylemlerin sonuçları ve başarıları ile değerlendirir, bilgi ve düşünceyi önemsemezler (Çev. notu).

** Bunlara göre bu uydurmalar gerçek olmasalar da düşünme ve yaşamada gereklidirler ve doğru olmadıkları halde kabul edilmelidirler. (Çev. notu).

bunların önüne geçileceğini ileri sürecek kadar işi ileri götürdü. Dindeki Ahlâk Silahlarını Yenileme Akımı bugün bu görüşün toplumsal sorunlara uygulanışının önde gelen savunucusudur. Bunlara göre kendimizi Tanrı'ya teslim eder ve O'nun bizi yönetmesini istersek, tüm kötülükler ortadan kalkacaktır. Bu, sermaye ile emek ve faşizm ile demokrasi arasındaki çelişkilerin toplumdaki varlığının yadsınmasına varır ve doğru tinselci tavırların kendiliklerinden tüm sorunlara çözüm getirebileceğini varsayar. Bu görüş, 1937 yılında büyük otomobil grevi sırasında bu akımın öncülerinden birinin verdiği bir vaızda çok iyi belirtilmiştir: «İşçi liderleri John Lewis ve Alfred Sloan niçin Tanrı'yı dinlemez? Tanrı grevi nasıl bir karara bağlayacağını bilir... Tanrı'nın Amerika'daki motor endüstrisi için bir planı vardır. Uysal kişilere bu planı gösterecektir.»

Marx, insanların düşüncelerinin gökten zembille indikten sonra nesnel koşuları yaratmadığını, tersine, bu düşüncelerin belirli toplumsal (maddi) koşulların ürünü olduğunu ve karşılığında bu koşulları etkilediğini göstermek istedi. Joseph Stalin, Emil Ludwig ile görüşmesinde bunu açıkça belirtir: «Marksizm; önemli kişiliklerin tarihte önemli roller oynadığını ya da tarihin insanlar tarafından yapıldığını yadsımaz... Fakat, doğal olarak, insanlar tarihi kendi eğilimlerine ya da hayal güçlerinin akışına göre yapamazlar. Her yeni kuşak doğduğu zaman hazır, varolan belirli koşullarla karşılaşır. Eğer büyük adamların bir değeri varsa, bu sadece, bu koşulları doğru anladıkları ve onları nasıl değiştireceklerini bildikleri ölçüdedir. Eğer bu koşulları anlamayı başaramaz ve onları kendi eğilimlerine göre değiştirmeye çalışırlarsa, kendilerini gülünç bir duruma sokarlar. Onun için Marx'a göre, insanların kesinlikle koşullarla karıştırılmaması ge-

rektiğini göreceksiniz. Tarihi yapan insanlardır, fakat ancak hazır buldukları koşulları doğru anladıkları ölçüde ve bu koşulları nasıl değiştireceklerini bildikleri ölçüde onu yaparlar.»

Kabalaştırılmış Marksist tarih yorumu **ekonomik belirlenimcilik** (determinizm) olarak bilinen biçimde ortaya çıktığı zaman Marksizm'in çeşitli tarihsel sorunlarda kullanılması yeni yeni ilerliyordu. Bu görüş, insanların **yalnız** ekonomik güdülerle, diğer bir deyişle, kişisel para çıkarları ile hareket ettiğini belirten öğretidir ve Marksizmin zengin diyalektik düşüncesinden çok mekanik maddeciliğin tarihsel bir ürünüdür. Bu okulun kişileri çevremizdeki dünyada yer alan her tarihsel olayın ve her eylemin, doğrudan doğruya her kişinin ya da grubun mali çıkarlarından kaynaklandığını ileri sürerler. Bu varsayımda büyük bir doğruluk payı vardır ve oldukça akla yakındır. Ancak elle tutulur tarafı olmayan iki varsayıma dayanır. Biri, insan yaşamında tek itici gücün «zenginliğe kavuşma» arzusu olduğudur. Bu, insanların yalnız diğer kişiler üzerinde güç kazanmak için, ya da, tam tersine, yalnız bencil olmayan (özverili) ülküler için hareket ettiği görüşleri kadar tek yanlıdır. Bu öğretinin kendisi, ekonomik kazancı vurgulayan ve hayattaki iyi şeyleri kişilerin elde edebildikleri paraya göre dağıtmaya çalışan kapitalist sistemin bir ürünüdür. Aslında, insanlar çok karmaşık güdülerden hareket ederler. Bunların arasında katıksız ekonomik nitelikte olanlar egemen bir rol oynayabileceği gibi oynamayabilir de. Ekonomik gerekircilliğin ikinci varsayımı insanların tüm hareketlerinde mantıklı oldukları, yani her kişinin ne istediğini ve onu en iyi nasıl elde edebileceğini dikkatlice ve kurnazca hesapladığıdır.

Çevremizdeki insanların davranışlarına bir göz at-

mak bile ekonomik belirlenimciliğin insan tarihi için yeterli bir açıklama olmadığını gösterir. İnsanların zaman zaman gündelik olayların dalgalarına kapılarak, uzun dönemde amaçladıkları ereklere ters düşen bir sürü davranışta bulunduğunu görürüz. Ekonomik belirlenimcilik her insanın çıkarlarını inceden inceye hesaplayarak davranacağını ve bunlar sonucu alınacak kararların da toplumun en çok yararına dokunacak kararlar olacağını savunan kapitalizmin, İngiltere'deki ilk gelişme dönemlerinin ürünüdür. Fakat modern psikoloji bize insanların ancak kısmen, o da küçük bir oranda, ussal hayvanlar olduğunu, davranışlarının pek çok us-dışı etmen tarafından belirlendiğini öğretti.

Ekonomik belirlenimcilik bir dönem tarihin yorumlanmasında ilerici bir rol oynadı. Charles A. Beard gibi adamların elinde Amerikan tarihinin, bu Cumhuriyeti kuran insanların ekonomik amaçlarının neler olduğu gözetilerek incelenmesine, böylece de, Amerikalı öncülerin salt özgürlük ve vatanseverlik gibi idealist iyilikler peşinde koşarak A.B.D.'ni kurmadıklarının ortaya çıkarılmasına yaradı. Fakat günümüzde insanlardaki sınıf çıkarları duygusu ve ilerici eğilimler de dahil olamk üzere tüm bireysel amaçları kötüleyen, bunların ardında basit gündelik çıkarlar arayan alaycı bir olumsuzluğun aracı olmaktan kurtulamadı. Böylesine bir ekonomik belirlenimcilik yanlış olmakla kalmaz, bazı ülkülerin (ideal'lerin) (bilim adamlarında, aydınlarda, sanatçılarda ve toplumcu liderlerde olduğu gibi) harekete geçirici bir güç olabileceğini göremediği, bunları küçümsediği için zararlı olur. Kendi sınıfının refahı ve geleceği için bir insanın kendi bireyci eğilimlerinden vazgeçebileceği gerçeğini küçümser.

Marksizmin tarihsel sorunlara uygulanması, tarihi

salt kişilerin ekonomik eğilimleri ve bireysel çıkarları açısından yorumlayan ekonomik belirlenimcilik taraftarlarının, tarihin yapılmasında sınıfsal güçlerin rollerini kavramakta ve açıklamakta yetersiz kaldıklarını bir çok tarihsel örnekte ortaya çıkardı. Bu sığlık bazı düşünürlerin ilerici ve barışçı güçlerin faşist savaşçı güçler karşısında oluşturdukları birlikler gibi günümüz dünyasında oluşan yeni güç-birliklerini anlamakda düştükleri yetersizlikde daha çok açığa çıkar. Ekonomik belirlenimcilik sorunları çözmek için gerçekçi analizler geliştirmek, bu sorunlarda rol oynayan güçleri kavramaya çalışmak yerine, bir araya gelen bu insanların eğilimlerini, daha iyi bir dünya için duydukları arzuları, umutları yadsıdığı için insanların toplumun geleceği için ilerici cephede birleşmelerini olanaksız bulur.

Marx ve Engels tarafından geliştirildiği biçimde tarihsel maddecilik ise, ilk olarak insan düşünülerinin bu insanların toplumsal çevrelerinin ürünleri olduğunu, ikinci olarak, herhangi bir toplumda en temel etmenin insanların üretim amacıyla giriştikleri ekonomik örgütlenme yani toplumdaki üretim biçimi olduğunu kabul eder. Ancak bunlardan ikincisi daha ayrıntılı bir analizi gerektirir. Marx bütün insan eylemlerini ve düşünülerini toplumdaki ekonomik etmenlere, kısaca ekonomiye **indirgemekle** suçlanır. Bu büyük bir yanlışlıktır. Marx karmaşık bir olguyu basit bir modele **indirgemeye** değil, neyin, neye, nasıl yol açtığını anlamaya çalıştı. Marx'ı eleştirenler, Marksist analizde, insan düşünüleri ile toplumun ekonomisi arasında bir ikiliğin olduğunu varsaydılar. Marksizm buna karşıdır. Marx'a göre ekonomi nesnelerin, insanların dışındaki olayların incelenmesi değildir. Ekonomi, insanların ekonomik ilişkilerinin —insanların gereksinimleri ni tatmin eden malları üretme ve bölüşme sürecinde bir-

birleriyle kurdukları ilişkilerin— incelenmesidir. Bu nedenle Marx, hiç bir şekilde insan ilişkilerini insan olmayan bir şeye **indirgemez.** Sadece bazı insan ilişkilerinin, yani üretim ve bölüşüm ile ilgili olanların, diğer ilişkileri (kültürel, politik, vb.) belirlemekte ağır bastığını gösterir. Engels'in ifade ettiği gibi, Marx'ın bulduğu «insanlığın politika, bilim din, sanat, vb. ile ilgilenmeden önce yeyip, içmesinin, barınmasının ve giyinmesinin gerektiği» olgusu idi. Bunların ne biçimlerde üretildiği ve ne miktar ve kalitede üretildiği «üzerinde devlet kurumları, hukuk kavramları, ilgili kişilerin sanat ve hatta din düşüncelerinin geliştiği temeli oluşturur.»

Şimdi tarihin bir bütün olarak maddeci yorumunu inceleyecek durumdayız. Tarihsel gelişmenin bir yönü vardır ve uzun dönemde insanlık üretim araçları üzerinde gittikçe daha fazla egemenlik ve denetim kurmaya yönelmiştir. Bu daha fazla egemenlik, herhangi belli bir zamanda üretim güçleri ile ekonomik ilişkiler arasında doğan çelişkiler yoluyla adım adım yaratılır. Bu çelişkiler uzlaşmaz (antagonistik) ekonomik sınıfların mücadelesinde ortaya çıkar. Bu mücadele varolan ekonomiyi denetleyen sermaye sahibi sınıf ile üretim güçlerinin kendi sınıfının çıkarları doğrultusunda geliştirilmesi amacıyla baskı koşullarına karşı yürüttüğü mücadele ile denetimi elde etmeye zorlanan işçi sınıfı arasındadır. Ancak işçi sınıfının durumu farklıdır. Onun sınıf çıkarları tüm üretim makinelerinin toplumsallaştırılmasını ve böylece insanın insan tarafından sömürülmesine son vererek tüm toplumun özgürlüğe kavuşturulmasını gerektirir. Bu, doğal olarak, Marx'ın işaret ettiği gibi, işçi sınıfının kendini özgürlüğe kavuşturmasını ve kendi kendisinin bir sınıf olarak varlığına son vermesini ve sınıfsız bir toplum kurmasını kapsar. Böylece işçi sınıfı kapitalizmi yıkmak için

verdiği mücadelede, burjuvazinin aksine, tüm toplumun kurtarıcısıdır. Burjuvazi ise ancak tamamen kendisine bağımlı kıldığı (işçileştirdiği) insan kitlelerinin pahasına iktidarını koruyabilir.

Marksist tarih teorisi tarihin gerçek olgularına ve çevremizdeki dünyaya uyum sağladığı için diğer tüm teorilerden üstündür. Değişim ve gelişmenin sağlanabileceği araçları ya da güçleri gösterir ve tarihsel gelişmenin belirli bir döneminde bir sonraki evreyi tahmin etmemizi ve onun gerçekleşmesi için çaba göstermemizi sağlar. Bunu, üretim süreci üzerinde daha fazla egemenlik kurmak için onun denetimini elde etme mücadelesi veren sınıf güçlerine katılarak yapabiliriz. Bugün için bu, büyük ve karmaşık endüstri mekanizmasını işletmek için kâr yerine ortak toplumsal refahı amaçlayan tüm diğer ilerici güçlerle birlikte işçi sınıfının ortak çabasını gerektirir. Bu soyalizm için, tüm temel endüstrinin, tarımın ve ulaşımın toplumsal mülkiyete geçmesi için verilen mücadeleye katılmak demektir. Doğal olarak, bu mücadeleye katılmak ya da katılmamakta ve sosyalizme yönelen harekete uzak kalmakta «özgür» üz.

Bugün bu iki ayrı toplumsal —ekonomik sistemin karşıtlığı dünya çapında görülmektedir. Kapitalizm ve sosyalizmin her ikisi de dünyamızda vardır ve görece eşit güçlere sahiptir. Sorun hangisinin diğerini yıkabileceği değildir. Bir dünya savaşı sonunda her ikisi de bunu başarabilir. Önemli olan tüm ulusların insanlarının kendi toplumsal deneyimleri içinde bir karara varmalarıdır. Bunun için yeterli olanaklar ancak uluslararası barış içinde sağlanabilir. Barış olmadan bu konuda verilecek bir karar ve karar alacak bir kimse kalmayacaktır.

Bugün iki dünya sistemi, sosyalizm ve kapitalizm, bir zamanlar kapitalizm ve feodalizmin çekiştiği gibi çekişmektedir. Marksistler, son çözümlemede, bu sistemlerin

ortaya attığı savların tam ve kesin bir sınamaya konabilmesi için barışçı ve demokratik bir çekişmeyi yeğlerler. Eğer Marksist tarih ve ekonomi yorumu doğruysa, bu büyük tarihi mücadele sosyalist bir dünya ile sona erecektir. Marksistler buna inanırlar. Çünkü Marksist teori ve yöntem, sosyalist örgütlenme biçiminin, ekonomik ve ahlaksal açılardan, kapitalist sisteme üstün olduğunu ortaya koyar. Marksistler buna aşağıdaki nedenlerle inanırlar :

1) Sosyalizm, insanların maddi ve kültürel yaşamlarının kapitalizmden daha iyi ve etkili bir biçimde gelişmesini sağlayan olanakları getirir.

2) Sosyalist toplumlar birbirlerinin ilerlemesine, tümünün çıkarları adına, yardım ederler. Kapitalist ülkeler ise «sıcak» ya da «soğuk» savaş amaçları dışında birbirleriyle kıyasıya bir rekabet içindedirler.

3) Sosyalist ülkeler, hiç bir bağımlılık koşulu olmaksızın, az gelişmiş ülkelere her tür teknik, mali, eğitim gibi alanlarda yardımlar sağlar. Kapitalizm bu yardımları ancak savaş hazırlıkları içinde ya da bu ülkelerin insan ve doğal kaynaklarının sömürülmesiyle sağlanacak kârları gözeterek, «ekonomik sokulma» amaçları için verebilir. Bütün bunların sonucu olarak Marksistler şuna inanırlar :

4) Hem kapitalist, hem de «bağımsız» ülkelerin işçileri, köylüleri ve aydınları kendilerini ve ülkelerini geliştirebilecek tek yol olarak sosyalizmi isteyecektir. Sınamalara dayanan mantıksal seçim olanağının tanınması halinde, bir bütün olarak insanlık barışı, tüm insanların yaratıcı emeklerinin özgürlüğünü, tüm insanlara parasız sağlık hizmetini, ne yaptığını ve niçin yaptığını bilerek ve severek çalışmayı, boş zamanlarda kültürel ve manevi yaşamını her alanda serbestçe ve gerekli olanak-

lara sahip olarak geliştirmeyi ve bu nedenle de daha etkin bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak sosyalizmi seçecektir.

Toparlarsak, Marx ve Engels, ilk kez bir toplumsal değişme bilimini ortaya koyan bir tarih felsefesini (tarihsel maddeciliği) yarattılar. Bununla daha önce hiç bir tarih teorisinin başaramadığı dört önemli iş başarıldı: **Önce,** insan düşüncelerinin ve ideolojilerinin insanların maddi ve toplumsal çevrelerinden nasıl geldiğini somut olarak göstererek, bu düşünce ve ideolojilerin kaynağını ve değişimini dikkate aldılar. **İkinci olarak,** toplumsal değişimin bir yönü olduğunu belirterek, bu yönün niteliğini ortaya koydular ve bunun toplumdaki insanların gerçek yaşamından nasıl doğduğunu gösterdiler. **Üçüncü olarak,** toplumsal değişimin itici gücünün, toplumsal gelişmenin yönünü yaratan aynı eylemde bulunduğunu, diğer bir deyişle, toplumu ilerleten güçlerin aynı zamanda toplumsal hareketin yönünü de belirlediğini somut olarak ve ayrıntılı kanıtlarla gösterdiler. Bunu içinde bulunduğumuz tarihsel döneme uygularsak, toplumdaki sömürülen durumu nedeniyle işçi sınıfının yine kapitalist düzende yoksullaşmış ve işçileşmiş köylülerle birlikte, toplumsal gelişmenin bir sonraki adımına doğru ilerleyen güç olduğu ve ileri atılacak adımın tüm işçilerin sömürüden kurtuluşu —yani sosyalist bir toplumun kurulması— olduğu ortaya çıkar. Dördüncü olarak, Marksist teori, yukarıda belirtilenler aracılığıyla, insanların toplumsal süreçleri anlamasını ve böylece, tarihte ilk kez, kendi planlı ve yaratıcı eylemleriyle bilinçli bir şekilde toplumu ileriye götürmesini sağladı. Daha önceki hiçbir tarihsel gelişme yaklaşımının teori ve pratiğin bu birliğini, nesnel sürecin öznel insan planlaması ile sentezini sağlamadığını söylemek abartma olmaz. Mark-

sist teori, aynı biçim ve zamanda, toplumsal hareketin kaçınılmaz yönünü ve insanların bir sonraki evreye en kolay ve en olanaklı biçimde ulaşmak için nasıl zekice ve etkili bir şekilde çalışabileceklerini gösterir. Bu, diyalektik maddeciliğin toplum ve tarih sorunlarına uygulanmasıdır.

İnsan ideolojilerinin kaynağının ve toplumsal hareketin ele alınması iyi hayatın niteliği, nasıl elde edilebileceği ve doğru ve yanlış yargılarının temeli gibi sorunlara yol açar. Geleneksel olarak ahlak ilmi denen bu konu, niteliği gereği, toplumsaldır. Boş bir adada tek başına bir bireyin, bir Robinson Crusoe'nun ahlakı olamaz. Yaptıklarına ne yanlış ne de doğru diyebiliriz. Yaşamını belli bir şekilde sürdürebilir ya da sürdüremez. Ancak bunlardan birini ahlaki, diğerini gayri ahlaki diye nitelendirmek anlamsız olur.

Ahlak biliminin konusuna ilişkin iki temel ve farklı görüş vardır.* Bu görüşlerden biri, davranışlarımızın bazı evrelerini yönettiği (bazı evrelerini de yönetmediği) varsayılan neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin görüşlerimizin bağlı olduğu manevi ilkeleri kapsar. Bu, varolan ahlak ilkelerinin en eskisinin, kutsal On Emir'in görüşüdür. On Emir ikiye ayrılır; Tanrı'ya ilişkin olarak neleri yapmamızı ve neleri yapmamamızı belirten bölüm ile diğer insanlara ilişkin olarak neleri yapmamız ve neleri yapmamamız gerektiğini belirten bölüm. Önemli nokta, ahlak biliminin, bireysel davranışımızın bazı yönlerini yönettiği varsayılan, belirli ilkelere bağlanmasıdır. Bu görüşe göre, insanların bazı eylemleri kendiliklerinden iyidir. Bunlar, önceden kabul edilmiş bir takım ilkelere uydukları için iyidirler. Bu ilkelerin kaynağının, tanrı ya da

---

* Yazarın ahlak bilimini Marksist açıdan ayrıntılı bir biçimde ele alan «Sosyalizm ve Ahlak» adlı bir yapıtı vardır.

doğa olması önemli değildir. Bu ilkelere uymayan eylemler ise kötüdür. On Emir'de belli bir eylemin niçin iyi ya da kötü olduğuna ilişkin hiçbir açıklama olmaması ilginçtir. Kabile toplumlarında bu tip ilkelerin ortaya çıkmasının doğal nedenleri vardır. Bir kabile toplumunda bazı eylemler kabilenin devamına katkıda bulunurken diğerleri kabileyi zayıflatıyor ve yaşam dengesini tehlikeye sokuyordu. Örneğin, çocuklar ailelerine boyun eğmezse ya da erkekler diğer erkeklerin karılarını elde etmeye çalışırlarsa ya da kendi sürülerini otlatmak için kabile mülklerine göz dikerlerse kabile toplumunun toplumsal dengesi tehlikeye düşerdi. Eylemler üzerine iyi ya da kötü denen yargılar verilmesini anlamak için tutarlı bir yaklaşım olan bu daha gerçekçi bakış açısından (ya da temelinden) dinsel ahlak ilkelerinde hiç bir şekilde söz edilmez.

Bugüne kadar kabul edilegelmiş ahlakımızın büyük kısmı da aynı şekilde, ortaya çıkış nedenleri göz önünde tutulmadan bir takım ilkelere bağlanmıştır. Bir eylem doğrudur, diğeri değildir; biri haklıdır diğeri haksızdır; biri dürüsttür diğeri değildir. Saf ve mutlak bir iyilik, adalet, dürüstlük, vb. düşünceleri bir çok insanın kafasında yeterliliği tartışılmaz yüce ülküler olarak yer alır. Bu ülkülerin somut toplumsal amaçlara olan hizmetleri dolayısıyla «iyi» olarak nitelendirilmeleri, zamanla, bu işlevlerini yitirseler ya da dolaylı ya da dolaysız bir şekilde egemen sınıflara hizmet eder duruma gelseler de, bir çok kişinin kafasında bunların her zaman için ve her durumda «doğru» ve «iyi» olarak nitelendirilmesine yol açar. Bu kişilere göre bu kavramlar hiç bir çelişki taşımazlar. Örneğin, güç kullanımının **her zaman** yanlış olup olmadığı, ya da işçilerin hızla gelişen otomasyona karşı sendika aracılığıyla direnmelerinin, ya da devrimci sö-

mürge halklarının «kendilerine ait olmayan» yabancı mülklere el koymalarının doğru olup olmadığı sorusu bu kişileri tedirgin eder. Bu düşüncenin araçları ve amaçları karışıktır. Örneğin, işçi sınıfının ve sömürge halklarının kapitalizme ve emperyalizme karşı verdikleri mücadelede, kapitalistler tarafından konmuş bulunan (ve yine onlar tarafından yerine getirilmekten çok bozulan) kurallara uyulmasını ister. Bugün ahlakı yalnız bazı «ilkelere» uymak sorunu olarak görmek ve bu ilkelerin soyut ve ebedi doğrular olduğunu düşünmek bu ilkelerin gelişme nedenlerine gösterilen belirli bir saygısızlıktır.

Birçokları, amacın araçları haklı çıkarıp çıkarmadığı sorusunu ortaya atmayı severler. Bunlar bu sorunun, insanın gerçek somut gereksinimlerinin üstünde, soyut ve evrensel ahlaki gerçekleri varsaydığını kavrayamazlar. Bu soru yanıltıcıdır. Çünkü sorun, istenen amacın kullanılan araçları haklı çıkarıp çıkarmaması değil, fakat yaşamın istenen amaçlarının gerçekte neler olduğudur. Bu, herhangi bir ilke ya da kuralı iyi yapan şeyin ne olduğu sorusuna bağlıdır.

Eğer bir kural yalnızca kendi içinde ve kendisi için iyi ise (örneğin, bir kimse mülkiyetten yoksun bırakılmamalıdır ya da bütün insanlar, her zaman, doğru bildiklerini yapma özgürlüğüne tam olarak sahip olmalıdırlar), o zaman insanlar, gerçek toplumsal gereksinimleri pahasına, bu kurala uymalıdırlar. Ama eğer iyi olan şey, karşıladığı toplumsal gereksinimlere göre böyle nitelendirilecekse (örneğin, işsizliği, yokluğu ve savaşı ortadan kaldıran bir ekonomi), o zaman temel iyilik ölçütü, bu gereksinimi karşılamada sağlanan başarı olur. Böylece «araçları haklı çıkaran amaca» karşı yapılan tartışma, çoğu zaman, hangi amaçların izleneceği ve bir şeyi yapan şeyin ne olduğu üstüne çıkan anlaşmazlıkları kap-

sar. Marksistler, amacın araçları haklı çıkaracağı yolundaki her genellemeye karşı çıkarlar. Bunun tersine, herhangi bir kuralı bir amaç yapan şeyin, daha iyi bir yaşamı getirmede sağladığı başarı olduğunu savunurlar. Tek nesnel ve bilimsel anlamlılığı olan yaklaşım şudur: hangi amaçlar hangi araçları haklı çıkarır ve hangi koşullarda? Marksistler, bir şeyi iyi olduğuna inandığımız için istemediğimiz ya da peşinde koşmadığımız, ama bir şeyi istediğimiz için iyi saydığımız görüşünde Spinoza'ya katılırlar. Kısacası, bir şeyin iyi olduğunu söyleme, o şeyi, ya doğrudan bir gereksinime doyum olarak ya da daha öte doyumlara araç olarak istediğimizi söylemektir. Böylece bir gereksinimi karşılamayan hiçbir şey iyi değildir ve toplumsal gereksinimleri karşılamak için gerekli olan şeyler iyidir. Hiçbir zaman ayrılamayan, her an biri diğerini koşullandıran araçlar ve amaçlar arasındaki diyalektik ilişki böyledir. Bunun uygun bir örneği, işçi sınıfının koşullarının iyileştirilmesi için verilen mücadelenin, soyalizm için mücadeleye olan ilişkisinde bulunur. Amaçlar - araçlar ilişkisinin bu diyalektik kavranışı, tarihsel mücadelesinde işçi sınıfının ahlakını oluşturur. Bunu, burjuva ahlakına uygun olmadığı için eleştirmek amaçlar arasındaki farkı —kapitalist toplumu korumakla sosyalizmi kurmak arasındaki farkı— unutmak olur.

Amaçlarla araçların birbirlerini etkiledikleri ve hatta bazı araçların, tarihsel bakımdan iyi olan amaçların gerçekleşmesini tehlikeye soktukları doğrudur. Marksistlerin inandıkları, uzun dönemde, **iyi** olan bir amacın iyi ya da insanlığa yaraşır araçlar gerektirdiği ve kötü bir amacın ya da hedefin de tam tersini gerektirdiğidir. Zamanımızda bu ilke kendisini, Cezayir milliyetçilerinin Fransız yönetimine karşı verdikleri mücadele ile Fransız «Gizli Ordu Örgütü»nün 1962 de Cezayir'in bağımsızlığına kar-

şı verdiği mücadele arasındaki ayrımda göstermiştir.

Bu, bizi ikinci ahlak görüşüne, ahlakın insan yaşamının tüm sorunu olduğu görüşüne getirir. Sözcüğün bu anlamında hiç bir şey ahlaka yabancı değildir. Gereksinimlerini ve dileklerini gerçekleştirmeye uğraşan, herşeyden önce temel yiyecek, giyecek ve barınma gereksinimlerini ve bunlardan sonra eğlence, dostluk, aşk, bilgi, sanat yeteneklerinin geliştirilmesi gibi daha yüksek düzeyde gereksinimlerini karşılamaya çabalayan, toplum içinde yaşayan insanların hepsi ahlakın alanını oluştururlar. Bu açıdan, ahlakın özel bir alanı yoktur; insan yaşamının ve eyleminin her aşamasını kapsar. İnsanın iyi, daha iyi bir yaşamı ortakça aramak için kullandığı yol ve araçların incelenmesidir. Bu görüşün birinciye göre üstünlüğü vardır ve insan eyleminin bütün yanlarını ve aşamalarını tek bir genel «iyi» düşüncesi altında topladığı için daha gelenekseldir. Bu yüzden gerçek bir insan ahlakıdır. İkinci bir üstünlüğü daha vardır. İyi diye peşinden gitiğimiz şeyleri ve bunları elde etmek için gerekli olan araçları, bir bütün olarak birbirine bağlar. Bu görüşe göre hiçbir şey, hiçbir işe yaramadığı halde iyi olamaz. Bu böyledir, çünkü, iyi olarak değerlendirilen herhangi bir şey, olumlu bir çıkar sağladığı, bir insan gereksinimini karşıladığı ya da bizi böyle bir gereksinimi karşılamak için daha iyi bir duruma getirdiği için böyle değerlendirilmiştir. Geleneksel görüşe göre bir şey iyi olduğu için iyi ve yanlış olduğu için yanlıştır, insanın aradığı iyiye ya da amaca ilişkin değildir.

Hegel'in Özgürlüğü, yaşamın amacı ve tüm toplumsal evrimin doğrultusu olarak öne sürdüğü anımsanmalıdır. Bu düşünceyi somut olarak incelememiş olmasına ve bu yüzden kendi zamanının ilerici güçlerine karşı Prusya Devletini tutmak yanlışlığına düşmesine karşın,

onda sağlam ve anlamlı çok şey vardır. Ama özgürlük somut olarak tanımlanmalıdır. Özgürlük olmayan bir kaç şeyi göstererek bunu en iyi biçimde yapmaya çalışalım.

Herşeyden önce özgürlük, kuşkulu bir değer olan Tanrı-vergisini varsayan, bir insanın bütün koşullardan, çevresel etkilerden, güdülerden —kısacası her şeyden— bağımsız olarak bir şeyi seçebileceği ya da seçemiyeceği sanısına dayanan «serbest irade» değildir. Serbest iradenin savunucuları, insan iradesinin dışında, dünyadaki her olayın nedensel olarak saptanmış olduğunu kabul etmişlerdir. İnsan iradesini nedensellik ilişkilerinin dışında tutarlar. Koşullanmamış ve saptanmamış olan iradenin, onu yan tutmaya iten herhangi bir etki olmadan, kendi başına bir karar verebileceğini varsayarlar. Bu öğretinin teolojik (erekçi) kaynağına değinmeden, olanaksızlığını ve istenecek bir şey olmadığını göstermek yeter. Bu öğreti iradeyi, seçmeler yapan ve bu seçimleri hiçbir nedene dayanmadan yapan, içimizdeki özel bir şey olarak görür. Ama biz, seçmeleri **insanların** yaptığını ve bu seçimlerin, önlerindeki duruma karşı, tüm önceki deneyimlerince biçimlendirilmiş olan karakterleri, düşünceleri, vb. tarafından belirlenen tepkiler olduğunu biliyoruz.

Eğer insanlar çevrelerinin ve eğitimlerinin ürünleri olmasalardı, toplum varolamazdı. Eğitim ve öğretim «serbest» iradenin seçimleri üzerinde etkili olamayacağı için insanları eğitemezdik. Bir insanın ya da grubun davranışları, koşulların ve geçmiş deneyimlerin ürünü olmadıkları için, bu davranışları, bir andan-diğerine, tahmin edemezdik. Günümüzde, bu serbest irade görüşü, suça ve karşı-toplumcu davranışlara karşı, bireyi buna iten koşullar yerine bireyin kendisini lanetlemek, böylece suçun toplumsal nedenlerini araştırmaktan kaçınmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Gerçek özgürlük, görece-

ğimiz gibi, iradenin önceden saptanmamış olduğu varsayımında değil, fiziksel ve toplumsal çevrenin ürünleri olan alışkanlıklar, düşünceler, güdüler tarafından insan eyleminin büyük ölçüde belirlenmiş olmasında yatar. Engels'in **Anti-Dühring** adlı yapıtında ele aldığı bu konunun bir çözümlemesini burada vermenin sırası geldi :

«Özgürlük ve gereksinim arasındaki ilişkiyi doğru olarak veren ilk düşünür Hegel oldu. Hegel'e göre özgürlük, gereksinimin değerlendirilebilmesidir. **'Anlaşılmadığı sürece** gereksinim **kör**'dür.' Özgürlük, doğal yasaların bağımsızlığı, düşünden değil, fakat bu yasalar üstüne olan bilgiden ve bunun verdiği yasaları sistematik olarak belirli amaçlara doğru yöneltebilme olanağından oluşur. Bu —gerçekte değil, ancak düşüncede birbirinden ayrılabilen iki yasa sınıfı olan— hem dış doğa yasalarına ve hem de insanın bedensel ve ussal yaşayışını düzenleyen yasalara ilişkin olarak doğrudur. Öyleyse irade özgürlüğü, belli bir konu üstünde gerçek bir bilgi ile kararlar alabilme yeteneğinden başka bir anlama gelmez. Bu yüzden, belli bir soruna ilişkin olarak bir insanın verdiği yargı, bu belirlenmiş yargının içindeki **gereksinim** ne kadar büyükse, o kadar özgür olur;... öyleyse özgürlük, doğal gereksinimi bilmeye bağlı olarak, kendimiz ve dış doğa üstündeki denetimimizden oluşur; bu yüzden mutlaka, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür.»

Özgürlük, kimsenin ve herkesin tam dilediği gibi, her esintinin, kaprisin, dileğin ya da deliliğin buyurduğu gibi yaşaması hakkı değildir. Bu ancak, hırsın ya da heyecanların, önyargıların ya da bilgisizliğin yönettiği, rüzgarla savrulan duman gibi bir o yana bir bu yana sürüklenen bir özgürlük olurdu. Çok eskimiş geleneklerin baskısına, ya da zorlayıcı ve baskıcı kurumlara tepki gösteriken birçok içten ve dürüst insan bu görüşü benimseme-

ye itilmişlerdir .Amerikan tarihinde bunun en iyi örneklerinden biri Thoreau'dur. Toplumumuzun sömürüye dayandığını görerek, ve ne sömürmek ne de sömürülmek istemediğinden, ormanda yaşamaya başlamış ve vergilerini ödemediği için hapse atılmıştır.

Şurası açık ki, eğer herkes hırslarının buyurduğu gibi davranabilseydi, gerçek anlamda hiçbir özgürlük olamazdı. Örneğin birisi, trafik işaretlerine aldırmayıp, arabasını sol taraftan sürebilseydi, arabalarımızı caddelerimizde aşağı yukarı ya da ülke boyunca süremezdik. Araba kullananlar için her istedikleri yere gitmek özgürlüğü olmazdı. Bunun gibi özgürlük, herkesin dilediği kadar uzun saatler boyunca ve düşük ücretle çalışması ya da çalıştırılması anlamına da gelemez. A.B.D.'de çeşitli mahkemelerin, geçmişte, endüstri saatlerini kısıtlayan, asgari ücretler koyan yasaları, bireyin emeğini dilediği gibi satma özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle anayasaya aykırı ilan etmiş olmasına karşın, böylesine sömürülen bir özgürlük, sahte bir özgürlüktür.

A.B.D. Yüksek Mahkemesi'nin ırk ayırımı yapan okulları yasaklamasına karşı, Güney gericilerin mücadelesi, toplumumuzda özgürlük kavramının kötüye kullanılışının bir diğer örneğidir. Irkçılar, federal hükümetin, çocuklarını onurlu Güney geleneklerine göre eğitilme özgürlüğünü beyaz ana-babalardan alma hakkına sahip olmadıklarını söylüyorlar. Savunulan «hak»kın, zenci yurtdaşlarını toplumsal eşitlik özgürlüğünü yok saymak olduğu gerçeğini görmezden geliyorlar. Okulların birleştirilmesine karşı olanlar, bir zamanlar bireysel hak ve özgürlükleri bozduğu düşünülen, pek çok şeyi hükümetin zorla kabul ettirdiğini unutuyorlar, Hükümet böyle yapmaktadır, çünkü toplum, her toplum gibi kendini korumak için gerekli gördüğü tedbirleri alır. Kapitalist bir devletin ara sı-

ra, ahlak ilkelerine uyarak sömürülen bir azınlık yararına davranması garip karşılanmamalıdır. Herşeyin üstünde kendisini sürdürmekle ilgilendiği için, kötü davranışların sistemi bütünüyle yıkacağını gördüğü zaman, bazı kapitalistlerin açgözlülüklerini ya da toplumun diğer üyelerine karşı haksızlıkları azaltmaya zorlanır. Her toplum biçimi böyle davranmış ve egemen sınıfa en çok yararı sağlamak için bireyi kısıtlamıştır. Bu sınıfsız bir toplum kuruluncaya dek böyle sürecektir.

Özgürlüğün gerçekte ne olduğuna geçmeden önce incelememiz gereken bir başka yanlış özgürlük anlayışı daha vardır. Bu, A.B.D.'de yaygın olan ve özgürlüğü, insanın, yapmaya gücü ya da dileği olsun olmasın, bazı şeyleri yapma konusunda yasalarla sahip olduğu bir soyut özgürlük olarak ele alan görüştür. Bu, herkesin bir yat sahibi olma ya da bir metro kanapesinde uyuma özgürlüğüdür. Birleşik Devletlerde doğan her çocuğun, yetenekleri elverdiği sürece, okula gitme özgürlüğüne sahip olduğu tartışılır ya da tartışmadan kabul edilir. Buna karşı bir yasa olmadığı doğrudur, fakat Amerikan yurtdaşlarından ancak çok küçük bir azınlık, eğitimlerini ortaokuldan sonra da sürdürme olanağına sahiptir. Ekonomik gerekler bunu engellemektedir ve onlar bu açıdan özgür değilerdir. Kolej ve üniversitelerde her diploma töreninde, mezun öğrencilere önlerinde, şimdi izlemekte serbest oldukları yollar anlatılır. Büyük Amerikan demokrasisi sayesinde doktor, avukat ya da mühendis olabilecekleri söylenir. Politik ve toplumsal önder olabilecekler, First National Bank'ın Başkanlığından, Birleşik Devletler Başkanlığına kadar her şey olabileceklerdir. Ama gerçekte, bunu önleyecek hiçbir yazılı yasa olmasa da, bu yeni mezunların büyük çoğunluğunu, kaçınılmaz olarak, az ücretli işlere sürükleyecek, kapitalist toplumun ekono-

mik yasaları vardır. Federal yasalara göre Birleşik Devletlerdeki ondokuz milyon zenci, beyazlar kadar özgürdür. Ama biliyoruz ki, gerçek durum bu değildir. Pek çok eyalet ve yerel yasalar onlar üstüne bir çok kısıtlamalar ve engellemeler getirmektedir. Yasaya göre Yahudi, Yahudi olmayanla aynı haklara sahiptir. Ama biliyoruz ki varoşlar (getolar) vardır ve «Arî» olanlar daha kolay iş bulabilirler. Porto-Rikolular da Amerikan yurtdaşıdırlar ama, New York'da, konut, çalışma ve bütün Amerikalıların sahip olması gereken diğer haklar söz konusu olunca hiç de özgür değildirler. Özgürlük, gerçek anlamıyla, ancak, bizim gereksinim ve dileklerimizi karşılayacak güce sahip olduğumuz yere kadar uzanabilir.

Son olarak, özgürlük, bir grubun ya da sınıfın, toplumun geri kalan insanları zararına yaşayıp gelişmesi özgürlüğü anlamına gelmez. «Sömürme özgürlüğü» bir terimler çelişmesidir, çünkü «sömürülme özgürlüğünü» içermekte ve gerektirmektedir; bu da anlamsız bir kavramdır. Yine de, Alexander Hamilton, Amerikan Anayasa Kongresinde «aramızda mülkiyet eşitsizliği vardır ve özgürlük varoldukça bu eşitsizlik varlığını sürdürecektir» dediği zaman kafasındaki özgürlük buydu. Hamilton'a göre özgürlük sadece bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürme özgürlüğü idi. Bu bugünkü «özgür Kapitalist Dünya»nın özgürlüğüdür. Bir toplumda egemen olan ekonomik sınıf o toplumun ideolojisini ve düşünce biçimini de biçimlendirdiği için, sömürücü olmayanlar, içinde yaşadıkları özgürlüğün bu yüzünü, çoğu kez, gerçek önemiyle değerlendiremezler. Temelden farklı tipte bir toplumda büyüyen insanlara bu tür bir özgürlük, Y.M.C.A.'nın eski Asya sekreteri Sherwood Eddy'nin anlattığı öykünün eğlenceli bir biçimde gösterdiği gibi, inanılmaz derecede saçma gelir. Bir Moskova Parkında, Amerika'da bir adamın bir fabrika sahibi olabileceğinin ve onlar-

ca ya da yüzlerce işçiyi kendisi için çalıştırabileceğinin doğru olup olmadığını öğrenmek isteyen küçük bir kızla konuşmuştur. Bay Eddy soruyu evet ile yanıtlamış, bunun olabileceğini söyleyip bir adamın binlerce insanı kendisi için çalıştırabileceğini de eklemiştir. Bunun üzerine Sovyet kızı huysuzca sormuştur, «Neden onu tutuklamıyorlar?»

Sosyalist bir toplumda eğitilmiş olan kız için, insanların kendi yararlarına olmayan bir durumu hoş görebilmeleri inanılmaz bir şeydi. Kapitalizmin politik yapısından habersiz olan kız, yasaların ve mahkemelerin yalnızca insanlığın refah ve mutluluğunun korunması, geliştirilmesi için varolabileceğini düşünmekteydi. Onun kafasında, kapitalistin bir girişim sahibi olma özgürlüğünün yerini, daha geniş bir toplumsal özgürlük kavramı almıştı.

En geniş anlamıyla özgürlük, ancak, bir toplumda birlikte yaşayan insanların, en yüksek bireysel ve toplumsal refahı elde etmeleri için —her bireyin birbiriyle ilişkisinde en yüksek, en özgür işlevi kazanması için— kullanılan toplumsal özgürlük anlamına gelir .Yalnızca bu, insanın amacı ve tarihin doğrultusu olarak, özgürlüğün anlamı olabilir. Bu, bir bolluk ekonomisine ulaşmak için doğa güçleri üzerinde egemenlik kurmayı ve insan toplumunun kendi kendisini en bilinçli, ve mantıklı bir şekilde denetlemesini gerektirir. Somut olarak, insan özgürlüğünün us ile yönetilmesi, yani mantıklı olması anlamına gelir. Ne istediğimizi bilirsek, isteklerimiz birbirleriyle ve diğer insanların istekleriyle uyum içinde olursa ve amaçlarımıza ulaşmak için gerekli araçları bilirsek ve bu araçlara sahip olursak özgürlüklerimizi genişletirken mantıklı bir şekilde davranmamamız için pek bir neden kalmaz.

Tanrı bilimcilerin «bağımsız irade» adı altında bize

sundukları özgürlük ise böyle değildir. Özgür olmak, kararları önceden saptayan güçlü bir iradeye sahip olmak değil, refahımız için gerekli olanı seçme yeteneği ve bu seçilen amacı gerçekleştirmek için gerekli araçları elde etmek başarısıdır. Özgürlük bilgiyle gerçekleşebilir. Özgürlük, toplumun bir bütün olarak, özel mükliyet çıkarlarının açgözlülüğüne karşı korunması, bu çıkarların engellenmesi ve son olarak insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılmasıdır. İnsanların iş ve tüm yaşam koşullarını saptamada demokratik olarak davranma özgürlüğüdür.

Özgürlük bir kaç yıl önce New York Devlet Anayasa Kongresinde bir delegenin savunduğu gibi, üniversitelerin öğrencileri ırksal ya da dinsel nedenlerle «okuldan çıkarabilme özgürlüğü» ya da bir vatandaşın ırkları nedeniyle diğer kişilere karşı bir «ayırım gözetme özgürlüğü» ya da herhangi bir kişinin, bu delegenin «Tanrı vergisi önyargılar» diye adlandırdığı şeyi uygulama özgürlüğü değildir.

En geniş anlamıyla özgürlük, politik ve ekonomik düzeni tümüyle toplumun denetiminde ve egemenliğinde bulundurarak istenen ürünleri ve amaçları tüm toplumun yararına uygun bir biçimde gerçekleştirecek bir örgütleme özgürlüğü demektir. Kapitalizmin devresel buhranları, kapitalizmin özgürlük üzerine verdiği sözleri gerçekleştirmedeki başarısızlığına acı birer örnektirler. Orta zenginlikte bir kapitalist bile, büyük tekellerin darbesinin ona ne zaman isabet edeceğini ya da bir buhranın onu ne zaman yıkacağını hiç bir zaman bilmediği için özgür değildir. Kapitalizm satabileceğinden daha çok otomobil, buzdolabı ve televizyon üretebilir, ancak her insan için okuma, barınma, çalışma ve sağlık bakımı için gerekli olanakları yaratamaz. Otomasyonun hızla artması, yaşam ko-

şullarının yükselmesi ve iş yükünün hafiflemesi yerine, sadece daha fazla işsizliğe ve makinelerin üretebildiği ancak insanların satın alamadığı ürünlerin daha çok üretilmesine yol açar. Kapitalist ekonomik sistem insanların toplumsal denetimi altında olan bir şey değildir. İnsanlar makinelere egemen değil, onların kurbanıdır. Öte yandan, sosyalist bir ekonomi, insanlara, ortak insani amaçlarını gerçekleştirmeleri için kullanabilecekleri akla uygun bir ekonominin olanaklarını sunar.

Burada kullanıldığı anlamda özgürlük hem ulaşmak istediğimiz amaç, hem de o amaç için kullanılacak araçlardır. Amaçtır, çünkü insanların arzuladığı yaşamda yer alabilecek tüm iyi şeyleri kapsar. Ancak insanların şimdiki ve gelecekteki tüm isteklerinin tatmin edilebilmesi kolay kolay sağlanamıyacağı için özgürlüğe hiç bir zaman tam olarak ulaşılamaz. Tarih ve günlük deney, bize, insanların en temel gereksinimleri olan yemek yeme, giyinme ve barınma sorunları çözümlendiği zaman, şu ya da bu tür belirli şeyler istemeye başladıklarını ve dinlenmeyi, sanat, müzik, edebiyat, doğa, insan yaşamı ve tarihi üzerine daha geniş bilgi edinmeyi, bilimlerde, buluşlarda ve şimdi de fezanın keşfinde yeni başarıları arzuladıklarını gösterir. Özgürlük, hem elde etmeye çalıştığımız amaçtır, hem de, aynı zamanda, bu amaç için bir araçtır, çünkü kişisel ve toplumsal yaşamımızın her evresinde isteklerimizi gerçekleştirme ve gereksinimlerimizi karşılama yeteneği demektir. Herhangi bir evrede bir ileriki evreye ulaşmamız için bizi daha iyi bir duruma sokacak herşey demektir. Bir demokrasinin iyiliği demek, toplumda herşeyin iyi olması ve herşeyin sonuna kadar değişmeden aynen kalması demek değil, özgürlüğe doğru yeni gelişmeleri sağlayabilecek olanakların yaratılması ve kullanılması demektir. Ya da başka bir örnek alırsak,

sendikacılık işçilere daha iyi bir yaşam ve işçilerin içinde çalıştıkları koşulları daha çok denetleyebilmesini sağladığı sürece özgürlüğü geliştirmenin bir aracıdır. Sağlık sigortası programları, önemli hastalıkların iyileştirilmesinde karşılaşılan ağır ekonomik güçlükleri ortadan kaldırarak, özgürlüğü genişletir. Aynı şekilde, dünyanın her yerinde daha iyi bir eğitim için mücadele okumuşluğun ve daha fazla bilginin insanlara getirebileceği özgürlük için bir mücadeledir. Afrika halklarının sömürgeciliğe karşı mücadelesi, Çin halkının endüstriyel kalkınmayı başarmak için gösterdikleri büyük çabalar ve dünyada genel bir silahsızlanmaya doğru atılan deneysel ve aksak adımlar hep özgürlüğe doğru yönelmiş hareketlerdir.

Özgürlük için mücadele, böylece, kişisel ve toplumsal gelişim için, insanların kendileri ve çevreleri üzerinde daha çok egemenlik kurmalarını sağlayan herşey için girişilmiş bir mücadeledir. Aslında özgürlük güç'tür; daha iyi bir yaşam için istediklerimizi ve gereksindiklerimizi başarmak gücüdür. Özgürlüğe ulaşmak akıl ister. Ancak bu akıl, bir boşlukta, insan gereksinimlerinden kopuk olarak onların çok üstünde durduğunu ileri süren, (spekülatif) ya da düşünmek için düşünen bir akıl değil, deney içinde doğrulanmanın gücünü taşıyan, neyin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini bilen, bunların gerçekleştirilmesi için uygun eylemlerin içinde yer alan akıldır.

Ahlakın bu kavranışı, bizi tarihin maddeci yorumuna döndürür. İnsanın doğal dünyaya ve toplumsal düzene karşı egemenliği arttıkça tarih özgürlüğe doğru yönelir. Yine de tarih, zaman içindeki hareketi bakımından insanın gerçek yaşamına verilen «ad»dan başka bir şey değildir. Tarih kendi gelişme yasaları olan soyut bir şey değildir. Daha çok, insan mücadelelerinin bir dökümüdür. Bu nedenle insanlar kendi tarihlerini yaparlar ama

bunu gelişigüzel, gönüllerinin çektiği gibi yapamazlar. Bu, insan davranışında düşüncelerin rolünü azımsamak değil,yalnızca, insanın herhangi bir zamanda yaptığı şeylerin kendi yapısının bir ürünü olduğunu belirtmektir. İnsanın yapısı da, tüm yaşam koşullarının sonucudur. Eğer insan toplumu ileriye gittiyse, bunu genellikle körcesine bir gidişle sağlamıştır. İnsanlar yaşadıkları koşullar tarafından, bazen istenen sonuçları sağlayan, bazen de bunda başarısızlığa uğrayan belli davranış biçimlerine doğru zorlamışlardır. Başarısızlıklar ise, mücadeleyi başlatan sorunları çözemez ve gereksinim karşılanıncaya dek yeni mücadelelere yol açarlar. Böylece görüyoruz ki tarih bize dümdüz bir gelişme sunmaz. İnsanın ilerleyişi, uzun gerileyişler, sıçrayışlarla zik-zaklı bir yol izlemiştir. Ve bu ilerleyiş, insanın aradığı amaçların ve bunları elde etme yollarının çok bulanık bir biçimde bilincinde olması yüzünden, çoğu zaman körcesine olmuştur.

Bugün biz, geçmişle karşılaştırıldığında insanlığın şimdiki durumunu bir tarih-öncesi dönemi gibi görecek yeni bir tarihsel döneme giriyoruz. İnsanın kendi kaderini, en geniş anlamıyla ussal ve bilinçli bir biçimde denetleyeceği bir tarihin eşiğindeyiz. Durmadan büyüyen insan kitleleri bilinçli ve düzenli olarak, tüm sömürü biçimlerinin ortadan kalkacağı ve her kişinin bireysel iyiliğinin herkesin iyiliği olacağı ussal bir toplumsal düzen için mücadele etmektedir. Böylece insanların elinde felsefe bilgisi, toplumsal ilerleme için güçlü bir silah olacaktır. Bu felsefe, onlara, zor sorunlara ışık tutmak, geleneksel ve durağan düşüncenin tuzaklarından kaçınmak ve kendileri ve başkaları için izlenecek amaçları açığa çıkarmak olanağını sağlar. Varolan düzende kişisel tatminlerini başkalarını egemenlikleri altına alarak sağlamış, bu nedenle de düzendeki en ufak bir değişikliğe bile karşı çı-

kanların elinde felsefe sadece, düzeni korumaya yarar. Eğer gelecek kitlelerin olacaksa, bu kitleler ve liderleri, geleceği ele geçirmenin tek yolu olarak insan toplumlarında yer alan düşüncelerin ve gerçeklerin öğretisi olan Marksizmi anlamak ve uygulamak zorundadırlar.

BİYOGRAFİK AÇIKLAMALAR

ANAXIMENES (İ.Ö. 6. yüzyıl)

İlk Yunan filozofu, Yunan felsefi düşüncesi için bkz: Burnet, Early Greek Philosophy (İlk Yunan Felsefesi); Windelband, History of Ancient Philosophy (Eski Felsefe Tarihi); Farrington, B., Greek Science (Yunan Bilimi). Aristo, Metafizik adlı yapıtının 1. cildinde, kendinden önceki düşünürlerin ilginç bir değerlendirmesini yapar.

ARİSTO (İ.Ö. 384 - 322)

Yunan filozofları ve politik kuramcıları içinde (yaygınlığına bütün bilgileri kapsayan, yani evrende varolan herşeyin bilgisine ulaşmaya çalışan) ansiklopedik bilgisi en ileri olandır. Ders verdi, yazı yazdı ve çeşitli alanlarda geniş çapta bilimsel araştırma yürüttü. Genel okur için en ilginç yapıtlar: Fizik, Metafizik, Ahlak, Politika ve De Anima (Psikoloji) dir.

AURELIUS, MARCUS (İ.S. 121 - 180)

Roma İmparatoru ve filozofu. Epictetus'un Tartışmalar'ı ile birlikte Düşünmeler (Meditations) adlı yapıtı Stoacılık felsefesinin iyi örnekleridir.

BACON, FRANCIS (1561 - 1626)

İngiliz hukukçusu ve filozofu. Bilgiyi yeniden inşa etmeye ve bilimsel araştırma için yeni bir yöntem oluşturmaya çalıştı. En önemli yazıları: The Advance of Learning (Öğrenmenin Gelişmesi), Novum Organum ve New Atlantis (Yeni Atlantis) dir.

BERGSON, HENRI (1859 - 1941)

Fransız filozofu. Introduction to Metaphysics (Metafiziğe Giriş) adlı yapıtı kendi düşüncesini en iyi anlatan kitabıdır. Son büyük yapıtı Morals and Religion (Ahlak ve Din) ahlaki ve toplumsal sorunlar karşısında felsefesinin tepkisel yanlarını yansıtır.

BERKELEY, GEORGE (1685 - 1753)

İrlandalı filozof ve kilise adamı. Genel okur için en önemli yapıtları: Three Dialogues Between Hylas and Philonous (Hylas ve Philonous arasında Üç Konuşma) ve İnsan Bilgisinin İlkeleri (Principles of Human Knowledge). Commonplace Book (Genel Kitap) adlı yapıtı felsefesinin gelişmesi ve eğilimleri üzerine ışık tutar.

BRUNO, GIORDANO (1548 - 1600)

Kopernikçi görüşlerin kabulünden Aristo ve Ptolemy'nin «kapalı dünya»larının tamamen yadsınmasına ulaşmıştır. On The

Infinite Universe and The Worlds (Sonsuz Evren ve Dünyalar Üzerine) adlı yapıtında Lucretius'çu maddecilik ile yeni-Platoculuğu birleştiren bir felsefe içinde sonsuz bir evreni ele almıştır.

COOPER, THOMAS (1759 - 1840)

İngiliz filozofu ve politik yazarı. 1794 de Joseph Priestley ile birlikte Amerika'ya göç etti. Fransız Devriminde etkin bir rol oynadı ve Devrimi İngiltere'de savundu. Amerika'da etkin bir Jefferson'cı oldu ve felsefi maddeciliği ve politik radikalizmi (köktenciliği) nedeniyle kovuşturmaya uğradı. En önemli yapıtları: A View of the Metaphysical and Physiological Arguments in Favor of Materialism (Metafizik ve Fizyolojik Tartışmalara Maddecilik Açısından Bakış) ve Lectures on the Elements of Political Economy (Ekonomi Politiğin Öğeleri Üzerine Dersler).

DEMOCRITUS (İ.Ö. 460 - 357)

Yunan filozofu. Atomik dünya görüşünü geliştirerek ün kazandı.

DESCARTES, RENE (1596 - 1650)

Fransız matematikçisi, bilim adamı ve filozofu. Yeni fizik biliminin bulgularını ve yöntemlerini doğrulamaya çalıştı. Başlıca felsefi yazıları Descortes, Seçmeler cildinde toplanmıştır.

DEWEY, JOHN (1859 - 1952)

Zamanının en etkili Amerikan filozofu. Dewey, kendi felsefesini William James'in pragmatizminden ayırd etmek için aletçilik (enstrümantalizm) olarak adlandırdı. En önemli yapıtları Deney ve Doğa, Mantık: Araştırma Teorisi'dir.

ENGELS, FRİEDRİCH (1820 - 1895)

Komünist Manifesto'nun Marx ile birlikte yazarı. Bilimsel sosyalizmin geliştirilmesinde Marx'ın yakın arkadaşı. En önemli yapıtları Ludwig Feuerboch, Anti-Dühring, Doğanın Diyalektiği'dir. Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel, Engels'in maddeci felsefesini özetleyen bir giriş ile birlikte Anti-Dühring'in bir kısmıdır.

EPICTETUS (İ.S. 1. yüzyıl)

Tartışmalar adlı yapıtında Stoacı felsefenin ono hatlarını özetleyen Romalı köle.

EPICURUS (İ.Ö. 341 - 271)

Democritus'un otomik felsefesine bağlı olarak rasyonel bir yaşam biçimini öneren Epicur'cü felsefenin kurucusu.

FEUERBACH, Ludwig (1804 - 1872)

Maddeciliği benimseyen ve geleneksel dinin bir eleştirisini getiren Alman düşünür. Hegel'in öğrencisi. Günümüzde Hegel'ci idealizmden diyalektik maddeciliğe geçişin bir halkası olarak bilinir. En önemli yapıtı Dinin Ozü, (Essence of Religion) dür. Engels, Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin Sonu (1888) adlı yapıtında Feuerbach'ın önemini belirtir ve düşüncelerinin bir değerlendirilmesini yapar.

FICHTE, JOHANN GOTTLIEB (1762 - 1814)

Dünyanın sadece insanın kendi kendini gerçekleştirmesi için varolduğunu ileri süren aşırı bir öznel idealizmin geliştiricisi Alman filozofu. İnsanın Yeri (Vocation of Man) adlı yapıtında romantik Alman felsefesinin yükelişini anlatır.

HERACLITUS (İ.Ö. 6. - 5. yüzyıllar)

Yunan filozofu. Dünyayı zıtların çarpışması yoluyla ölümsüz değişimi içeren bir şekilde kavraması ile ünlü.

HEGEL, G.W.F. (1770 - 1831)

Hegel'in yapıtları ilk başlayan kişi için son derece güçtür. En önemlileri şunlardır: Philosophy of History, Philosophy of Right, Phenomenology of Mind (Tarih Felsefesi, Hukuk Felsefesi, Usun Fenomenolojisi) ve Science of logic (Mantık Bilimi). Tarih Felsefesi'nin, Felsefe Tarihi'nin ve Usun Fenomenolojisi önsözleri Hegel'in düşüncesini tanıtacak en iyi çalışmalardır.

HOLBACH (1723 - 1789)

Baron d'Holbach Alman doğumlu olup yaşamının büyük kısmını Fransa'da geçirmiştir. En önemli çalışması olan Doğanın Sistemi (System of Nature), 18. yüzyıl Fransız maddeciliğinin bir özeti niteliğindedir. Hıristiyanlığın inatçı bir muhalifi olan bu maddeci felsefecinin bağlı olduğu felsefi görüşler Holbach'ın arkadaşı Diderot'nun seçme yazılarının bulunduğu Diderot: Doğa Yorumcusu (Diderot: Interpreter of Nature) adlı yapıtta kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

JAMES, William (1842 - 1910)

Tinsel inançların yeni bir açıdan doğrulanması için çalışan Amerikan felsefecisi ve psikologu. En önemli yapıtı Pragmatizm adlı kitabı ve «İnanma Arzusu» (The Will to Believe» adlı denemesidir.

KANT, Immanuel (1724 - 1804)

Eleştirici felsefenin kurucusu. Teorik felsefe alanındaki akılcılıkla bilim felsefesi alanındaki ampirizmi yorumlamaya ve aş-

maya çalıştı. En önemli yapıtları Saf Aklın Eleştirisi (Critique of Pure Reason), Pratik Aklın Eleştirisi (Critique of Practical Reason) ve Yargı Gücünün Eleştirisi (Critique of Judgement)dir.

LOCKE, John (1632 - 1704)

İngiliz felsefecisi ve politik teorisyeni. Önemli felsefi çalışmalarından olan İnsanın Anlayış Gücü Üstüne Deneme (An Essay Concerning Human Understanding), Locke'un burjuva devriminin teorisyeni olarak taşıdığı önemi kanıtlar.

NEWTON, Sir Isaac (1642 - 1727)

Newton'un en önemli çalışması Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri (Mathematical Principles of Natural Philosophy). Tarih, simya ve tanrıbilim alanlarında yaptığı araştırmalarla modern bilimin bazı yöntemlerinin temellerini atmıştır.

OCCAM, William of (1300 - 1349)

Fransiscan mezhebine bağlı İngiliz papazı. Yaşamı boyunca iki kere ve ölümünden sonra bir çok kereler zamanının Hıristiyan düşüncesine ters düştüğü için suçlandı. Geleneksel skolastik felsefenin muhalifi olan Occam modern bilimsel bakış açısının doğmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

PLATON (M.Ö. 427 - 347)

Platon eserlerini diyaloglar halinde yazdığı için felsefesini anlamak ancak Diyaloglar'ının okunmasıyla sağlanabilir. Eflatun adıyla da tanınan Platon felsefi görüşlerini yayabilmek için Akademia adlı halka açık ilk yüksek öğrenim merkezini kurmuştur. Dünyanın değişirliği yanında temel değerlerin ve kavramların değişmezliğini savunan Platon «İdeal Devlet»ini kuramadan ölmüştür.

SPENCER, Herbert (1820 - 1902)

Darwin'ci evrim teorisinin ve kapitalizmin «bırak yapsınlar, bırak geçsinler» görüşünün inatçı bir savunucusu. Günündeki İngiliz ekonomik düzeninin kozmik bir açıdan doğrulanması için çalıştı. En önemli yapıtları İlk İlkeler (First Principles), Toplumsal Denge (Social Statics) ve Ahlak Verileri (Data of Ethics) dir.

SPİNOZA Benedict (1632 - 1677)

En önemli yapıtı Ahlak (Ethics) akla ve hoşgörüye dayalı hürriyetçi bir politika anlayışını işler. Tanrı'nın bilgisine akıl yoluyla varılabileceğini ileri sürer.

THALES (M.Ö. 6. yy.)

Avrupa felsefesinin kurucusu sıfatı verilen Anadolu'lu düşünür.

Yazar, eseri için şöyle diyor :

«İlk kez 1938'de yayımlanan bu yapıt çok az değişikliklerle birkaç kez basılmıştır. Yalnız İngilizce olarak A.B.D., Kanada, İngiltere ve Hindistan'da değil, aynı zamanda İspanyolca, Arapça, Lehçe ve diğer dillerde de uzun bir süre en çok satan marksist kitap olmuştur.

«Bu kitap, felsefe tartışma alanımızı biraz olsun aydınlatmaya ve zamanımızın bazı ana düşünsel çelişkilerine dikkati çekmeye çalışmaktadır. Bunu, ilerici toplumsal eylemlerin temelini oluşturabilecek sağlam bir dünya teorisini bize sağlamak amacıyla, felsefi düşünülerimizin toplumsal temelini inceleyerek, maddeci bir açıdan gerçekleştirmektedir.»

12.5 lira